

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**DİNLERİN TOPLUMDAKİ KADIN ALGISI ÜZERİNE
ETKİLERİ**

Elif ERASLAN YİĞİT

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Fulya BAYRAKTAR

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
KADIN VE AİLE ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI**

KASIM 2023

The logo features a red square with the word "ankara" in white lowercase letters. Below it, the letters "HBM" are written in a large, bold, white font. The entire logo is set against a background of a large, light gray stylized arrow pointing to the right.

ankara

HBM

DİNLERİN TOPLUMDAKİ KADIN ALGISI ÜZERİNE ETKİLERİ

Elif ERASLAN YİĞİT

YÜKSEK LİSANS

KADIN VE AİLE ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KASIM 2023

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi beyan ederim.

Elif ERASLAN YİĞİT

07/11/2023

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kadın ve Aile Çalışmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı Elif ERASLAN YİĞİT tarafından hazırlanan "Dinlerin Toplumdaki Kadın Algısı Üzerine Etkileri" Başlıklı tez çalışması 07/11/2023 tarih ve 10.00 saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak **KABUL** edilmiştir.

	Kabul	Ret
Başkan: Prof. Dr. Ayten KOÇ AYDIN Gazi Üniversitesi	☒	☐
Danışman: Prof Dr. Fulya BAYRAKTAR Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	☒	☐
Üye: Dr. Öğr. Ü. Tuba YUMUŞAK Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	☒	☐

DİNLERİN TOPLUMDAKİ KADIN ALGISI ÜZERİNE ETKİLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Elif ERASLAN YİĞİT

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Kasım 2023

ÖZET

Din, insanlığın başlangıcından itibaren var olan ve toplumun düzenli işleyişini sağlayan temel toplumsal kurumlardan biridir. Toplum ile din arasında karşılıklı dinamik bir ilişki söz konusudur. Bununla birlikte din, diğer toplumsal kurumlar – aile, eğitim, ekonomi, siyaset vd. – ile sürekli etkileşim halindedir. Bu çalışma din, kadın ve kalıp yargılar çerçevesinde hazırlanmıştır. Kadının toplumsal konumu, kadın – erkek ilişkileri, kadının aile hayatındaki rolleri, eğitim ve çalışma hayatındaki yeri gibi her alanda dinin etkileri görülmektedir. Kadınlarla ilgili toplumda yer alan kalıp yargıların da dinin etkisi altında kaldığı görülmektedir. Bu çalışmanın konusunu, semavi dinlerin (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet) hüküm sürdüğü toplumlarda kadının aile, eğitim ve çalışma hayatında konumunun ve buna bağlı olarak toplumdaki kalıp yargıların incelenmesi oluşturmaktadır. Bunun yanında çalışmada kalıp yargıların semavi dinler arasındaki karşılaştırması da yapılmıştır. Çalışma, nitel araştırma yöntemi ve içerik analizi tekniği kullanılarak derleme niteliğinde hazırlanmıştır. Literatür taramalarında öncelik semavi dinlerin Kutsal metinlerine verilirken; akademik çalışmalara ve bilimsel dergi makalelerine de yer ver verilmiştir. Yapılan literatür taramaları neticesinde Kutsal metinlerde İslamiyet’te kadının toplumsal konumunun Yahudilik ve Hıristiyanlığa göre daha iyi bir durumda olduğu görülmüştür. Kadınlarla ilgili kalıp yargılarda Yahudi inancının etkileri görülmekte ve İslamiyet’te bu kalıp yargıların tam tersi bilgiler, öğütler ve uygulamalar yer almaktadır.

Bilim Kodu : 113842
Anahtar Kelimeler : Semavi Dinler, Kadın, Kadının Konumu, Kalıp Yargı
Sayfa Adedi : 93
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Fulya BAYRAKTAR

THE EFFECTS OF RELIGIONS ON THE PERCEPTION OF WOMEN IN SOCIETY

(M.Sc. Thesis)

Elif ERASLAN YİĞİT

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

November 2023

ABSTRACT

Religion is one of the basic social institutions that has existed since the beginning of humanity and ensures the regular functioning of society. There is a mutually dynamic relationship between society and religion. However, religion has connections with other social institutions - family, education, economy, politics, etc. - is in constant interaction. This study was prepared within the framework of religion, women and stereotypes. The effects of religion are seen in every field such as the social position of women, relations between men and women, women's roles in family life, and their place in education and working life. It is seen that the stereotypes about women in society are also under the influence of religion. The subject of this study is the examination of the position of women in family, education and working life in societies where monotheistic religions (Judaism, Christianity and Islam) prevail, and the resulting stereotypes in society. In addition, a comparison of stereotypes between monotheistic religions was also made in the study. The study was prepared as a compilation using the qualitative research method and content analysis technique. While priority is given to the sacred texts of heavenly religions in literature searches; Academic studies and scientific journal articles are also included. As a result of the literature review, it was seen in the sacred texts that the social position of women in Islam was in a better situation than in Judaism and Christianity. The influences of the Jewish faith are seen in stereotypes about women, and Islam contains information, advice and practices that are exactly opposite to these stereotypes.

Science Code : 113842
Key Words : Heavenly Religion, Woman, Woman's Position, Stereotype
Page Number : 93
Supervisor : Prof. Dr. Fulya BAYRAKTAR

TEŞEKKÜR

Yüksek lisansa başladığım günden bu yana, bilgileriyle, tecrübeleriyle, destekleriyle beni yalnız bırakmayan ve tez dönemimin bitmesine kısa bir süre kalan yaşanan aksaklıklar dolayısıyla beni danışmanlığı bünyesine alan, tezi bitirmem için en az benim kadar gayret gösteren kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Fulya BAYRAKTAR' a tüm kalbimle teşekkür ve minnetlerimi sunuyorum.

Yüksek lisans öğrenimim boyunca gerek bilgileriyle gerek kitaplarıyla yoluma ışık tutan, tez teslim sürecimde kıymetli vaktinden tasarruf edip yazdıklarımı inceleyip geri dönüşler sağlayan ve güzel bir çalışma ortaya çıkarmam için yardımlarını esirgemeyen çok sevgili hocam Sayın Prof. Dr. Ülfet GÖRGÜLÜ' ye teşekkürlerimi iletiyorum.

Hayatımın her anında yanımda olan, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, her zaman en iyi şartlarda yaşatmaya çalışan, hata yaptığımda da başarılı olduğum zamanlardaki gibi yanımda olduklarını hissettiren canım babam Bayram ERASLAN ve kıymetli annem Çiler ERASLAN' a teşekkür ediyorum.

Lisans hayatımda yollarımız kesiştiğinden bugüne başarılı olmamda yüksek katkısı olan, tez yazma sürecimde de fikirlerini ve yardımlarını esirgemeyen arkadaşım Arş. Gör. Abdulkadir İNCE' ye ve hayatımın her anını paylaştığım, hem iyi hem kötü gün dostum, zorlu tüm süreçlerde olduğu gibi tez yazma sürecimizde de birbirimize bilgi birikimimiz ve desteklerimizi esirgemediğimiz dostum Öznur BAHÇECİ DEĞERLİ' ye can-ı gönülden teşekkürlerimi iletiyorum.

Hayatıma girdiği günden bu yana her alanda şansımın yaver gittiğine inandığım, beni her zaman destekleyen, motive eden, tez için ayırdığım zamanlar dolayısıyla birlikte geçireceğimiz zamanlardan fedakârlık gösteren, sevgisiyle, şefkatiyle ve teknik bilgisiyle her zaman yardımcı olan sevgili eşim Okan YİĞİT' e ne kadar teşekkür etsem az kalır. Hep yanımda kalman dileğiyle...

Son olarak ise en büyük teşekkürüm yüksek lisans sürecimde hayatımıza katılan, birlikte büyüdüğümüz, akademik hayatımdaki ilerlemenin en yakın şahidi ve tezi kendisine ithaf ettiğim, canım kızım Zeynep Bilge'ye... Her zaman güçlü bir kadın olman dileğiyle...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolarIN LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
2. TOPLUMSAL KURUM OLARAK DİN	5
2.1. Kurum ve Toplumsal Kurum	5
2.1.1. Kurum Tanımı	5
2.1.2. Toplumsal Kurum Tanımı	6
2.1.3. Toplumsal Kurumların İşlevleri	7
2.2. Dinin Tanımları	9
2.2.1. Özsel Tanımlar	10
2.2.2. İşlevsel Tanımlar	12
2.2.3. Çok Yönlü Kapsayıcı Tanımlar (Polythetic).....	15
2.3. Din ve Toplum İlişkisi.....	16
2.3.1. Dinin Topluma Etkileri	16
2.3.2. Toplumun Dine Etkileri	18
2.4. Dinin Diğer Toplumsal Kurumlar ile İlişkileri.....	19
2.4.1. Din ve Aile İlişkisi	19
2.4.2. Din ve Eğitim İlişkisi	21
2.4.3. Din ve Ekonomi İlişkisi.....	22
2.4.4. Din ve Siyaset İlişkisi.....	24

3. SEMAVİ DİNLERDE KADININ KONUMU	27
3.1. Yahudilikte Kadının Konumu	32
3.1.1. İnsanın Yaratılışı	32
3.1.2. İlk Günahın İşlenmesi	33
3.1.3. Aile Hayatında Kadın	34
3.1.3.1. Evlilik ve boşanma	34
3.1.3.2. Kadının annelik rolü	39
3.1.4. Eğitim Hayatında Kadın	40
3.1.5. Çalışma Hayatında Kadın	41
3.2. Hıristiyanlıkta Kadının Konumu	42
3.2.1. İnsanın Yaratılışı ve İlk Günahın İşlenmesi	42
3.2.2. Aile Hayatında Kadın	44
3.2.2.1. Evlilik ve boşanma	44
3.2.2.2. Kadının annelik rolü	49
3.2.3. Eğitim Hayatında Kadın	50
3.2.4. Çalışma Hayatında Kadın	51
3.3. İslamiyet'te Kadının Konumu	52
3.3.1. İnsanın Yaratılışı	52
3.3.1.1. Yaratılışla ilgili ayetler	52
3.3.1.2. Yaratılışla ilgili hadis rivayetleri	55
3.3.2. İlk Günahın İşlenmesi	56
3.3.3. Aile Hayatında Kadın	57
3.3.3.1. Evlilik ve boşanma	58
3.3.3.2. Kadının annelik rolü	63
3.3.4. Eğitim Hayatında Kadın	64
3.3.5. Çalışma Hayatında Kadın	67

	Sayfa
3.4. Semavi Dinlerde Kadının Konumu	68
3.4.1. Aile Hayatında Kadın	69
3.4.2. Eğitim Hayatında Kadın	70
3.4.3. Çalışma Hayatında Kadın	71
4. KADINLA İLGİLİ KALIP YARGILARIN SEMAVİ DİNLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI	73
4.1. Kadının Günahkar Olması – “İlk Günahın ve Bütün Günahların Müsebbibi Kadın”	74
4.2. Kadının İkincil ve Eksik Varlık Olması	75
4.3. Kadının Çalışma Yaşamından Uzaklaştırılması – “Evinin Hanımı, Çocuklarının Anası” Olarak Kadın	76
4.4. Kadının Kendi Hayatıyla İlgili Kararlarda Söz Hakkının Bulunmaması – “Gelinlikle Çıktın, Kefenle Geri Dönersin”	77
4.5. Kadının Adet Döneminde “Pis” Olarak Görülmesi	79
5. SONUÇ	81
KAYNAKÇA	87
ÖZGEÇMİŞ	93

TABLULARIN LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 3.1. Aile hayatında kadın: Semavi dinler açısından mukayesesi.....	69
Tablo 3.2. Eğitim hayatında kadın: Semavi dinler açısından mukayesesi.....	70
Tablo 3.3. Çalışma hayatında kadın: Semavi dinler açısından mukayesesi.....	71

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklama
A.G.A.	Adı geçen ansiklopedi
A.G.E.	Adı geçen eser
A.G.M.	Adı geçen makale
A.G.T.	Adı geçen tez
AKT.	Aktaran
AS	Aleyhisselam
BKZ.	Bakınız
C.	Cilt
ÇEV.	Çeviren
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
DR.	Doktor
E.T.	Erişim Tarihi
ED.	Editör
HZ.	Hazreti
İLTED	İlahiyat Tetkikleri Dergisi
KMÜ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
PROF.	Profesör
SAV	Sallallahu aleyhi vesellem
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
VB.	Ve benzeri
VD.	Ve diğerleri
Y.L.T.	Yüksek Lisans Tezi
YY.	Yüzyıl

1. GİRİŞ

Toplumsal kurumlar toplumdaki düzeni ve işleyişi sağlayan, aynı zamanda bireylerin toplum içerisindeki davranışlarını düzenleyen olgulardır. Sistematik bir şekilde sürekli etkileşim halinde olan kurumlar, bireylerin hem kendi aralarında hem de karşılaştıkları durum ve olaylara karşı nasıl tutum sergilemeleri gerektiğine dair yol gösterirler. Aile, din ve eğitim kurumları bireyin doğumu ile birlikte karşılaştığı temel kurumlardandır. Birey yaş aldıkça ekonomi, siyaset, iletişim gibi çeşitli kurumların içerisinde bulunarak hayatını idame ettirir. Her kurumun kendine özgü özellikleri ve toplumda belirli işlevleri bulunmaktadır. Aile, bireyin içine doğduğu toplumun en küçük birimi olarak adlandırılırken, aynı zamanda birey bir inanç sisteminin içine dahil olmuş olur. Bununla birlikte hayata dair ilk bilgileri aileden ve aile üyelerinden öğreneceğinden eğitime de aile kurumunun içerisinde başlamış olur. Bu bağlamda aile kurumunun kapsayıcı bir özelliği vardır.

Din kurumu da aile gibi bireyin doğumu ile dahil olmuş olduğu bir toplumsal kurumdur. Aile hangi dine mensup ise bebeğin doğumundan itibaren o dinin gerektirdiği şekilde ibadetlerini yerine getirir. Örneğin, Müslümanlar bebeklerin kulağına ezan ile güzel bir isim koyarlarken; Hıristiyanlar bebekleri vaftiz etmektedirler. Buradan anlaşılacağı üzere, aile ile din kurumunun da etkileşimi başlamış olmaktadır. Din, esas olarak kişinin manevi olarak beslenmesini sağlayan bir kurumdur; bununla birlikte toplumsal yaşamda diğer insanlarla olan iletişimi ve davranışlarına da yön verir. Bir başka ifade ile din hem bireysel hem de toplumsal yaşamda etki eden bir kurumdur. İnsanlığın başlangıç tarihi kadar eski olan din, farklı kültürlerde farklı toplumlarda çeşitli şekillerde var olmuştur. Bu çalışmada semavi dinler temel alınmıştır.

Semavi dinler, gökyüzünün yüceliğinden gelen, semadan gelen dinlerdir. Günümüzde öğretileri milyonlarca insanı etkisi altına alan üç semavi din vardır. Bunlar: Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'tir. Yahudilik, Hz. Musa tarafından İsrailoğullarına tebliğ edilmiş bir dindir ve kutsal kitapları Tevrat'tır. Hıristiyanlık, Hz. İsa'nın getirdiği öğretilerden oluşan dindir; o da Yahudi toplumuna gönderilmiştir. kutsal kitapları İncil'dir. Günümüzde benzer öğretiler sebebiyle Tevrat ve İnciller Kitab-ı Mukaddes adı altında toplanmıştır ve Eski Ahit Tevrat'ı, Yeni Ahit İnciller'i oluşturmaktadır. İslamiyet ise Hz. Muhammed'e (sav) vahiy gelmesi ile başlayan ve tüm dünyaya

yayılan bir dindir. İslamiyet diğer semavi dinlerin aksine bir topluma özgü değil, tüm insanlığa gelmiş evrensel bir nitelik taşımaktadır. İslam inancına göre Yahudi ve Hıristiyan kutsal metinlerinin tahrif olmasından dolayı bu dinler semavi olarak kabul edilmemektedir. Yapılan literatür çalışmaları neticesinde bu üç dinin ilahi, semavi veya İbrahimi din olarak adlandırıldığı görülmüştür. Bu çalışmada tartışmalı olmakla birlikte üç dinin de *semavi din* olarak değerlendirilmesinin nedeni temelde yüce bir varlık tarafından semadan gönderilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Dini inançlar geldikleri toplum yapısını kendi öğretileriyle değiştirme ve çoğu zaman iyileştirme amacı taşırlar. Din ile toplum arasında karşılıklı etkileşim söz konusudur. Din, topluma değişim getirirken; toplum da din üzerinde değişim yaratır. Günümüzde dini olarak kabul edilen öğretilerin birçoğu esas itibarıyla kültürel olgulardır. Yeni bir kültür ile etkileşime giren dini inanç, kültürün etkisi ile dönüşüme uğrarken, ilerleyen zamanda yeni halini de dini olarak göstermeye başlar. Örneğin, ölen kişinin ardından kırk gün geçtikten sonra Kur'an okutulması İslamiyet'e özgü dini bir gelenek olarak bilirse de aslında bu eski bir Türk adettir ve din ile kültürün etkileşimi sonucunda oluşmuştur.

Toplumdaki kadın – erkek ilişkileri ve cinslerin rolleri çoğunlukla o toplumun dinamiği ile belirlenmektedir. Hemen hemen tüm toplumlarda hakim olan zihniyetin inançlarla yoğun bir etkileşimi olduğu görülmektedir. Kutsal metinlerde, tefsirlerde, dini metinlerde çoğu zaman erkek egemen dilin hakim olduğu görülmektedir. Kadınlar toplumda, ataerkil ideolojinin yürüttüğü şekilde yaratılışlarından itibaren din vasıtasıyla ikincil bir konuma yerleştirilmişlerdir.

Bu çalışmanın konusu, semavi dinlerin hüküm sürdüğü toplumlarda yer edinen kadın ile ilgili kalıp yargıların dini kaynaklı olup olmadığının incelenmesidir. Buradaki ana problem dini hükümlerin, dini olarak bilinen kalıplaşmış yargılar ile çelişki içerisinde olmasından kaynaklanmaktadır. Bu çalışmanın temel amacını da toplumsal yapı içerisinde kadının konumunun din kaynaklı olduğu düşünülen kalıp yargılar tarafından şekillendirildiğini araştırmak oluşturmaktadır. Çalışma nitel araştırma yöntemi ile hazırlanmakta; içerik analizi tekniği kullanılarak derleme bir çalışmanın ortaya konması hedeflenmektedir. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'e ait kutsal metinler öncelikli olmak üzere, makalelerden, akademik çalışmalardan, ansiklopedilerden ve

çeşitli sözlüklerden yararlanılarak özgün bir araştırma ortaya çıkarılması planlanmaktadır.

Çalışma toplamda üç ana başlıktan oluşmaktadır. İlk ana başlık olan *Toplumsal Bir Kurum Olarak Din*'de genel olarak kurum ve toplumsal kurum tanımından, kurumların görev ve işlevlerinden başlanarak dinin etimolojik ve sosyolojik tanımlarından bahsedilecektir. Dinin sosyolojik tanımları üç kategoriye ayrılmıştır: Özsel, İşlevsel ve Çok Yönlü Tanımlar. Ardından din ve toplum ilişkisi; dinin topluma etkileri ve toplumun dine olan etkileri örneklerle açıklanacaktır. Bu bölümde son olarak dinin diğer toplumsal kurumlarla – aile, eğitim, ekonomi ve siyaset ile – olan ilişkileri incelenecektir. Özellikle bu kurumlardan bahsedilmesinin nedeni bir sonraki bölümde kadının aile, eğitim ve çalışma hayatındaki konumlarının incelenecek olmasından kaynaklanmaktadır. Dinin aile, eğitim ve ekonomiyle olan ilişkisi kadının konumunun belirlenmesinde de önemli rol oynadığından aralarındaki etkileşim detaylı olarak anlatılmaktadır.

Semavi Dinlerde Kadının Konumu adlı ikinci ana başlıkta ise sırasıyla Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'te kadının konumu incelenecektir. İlk insanın yaratılışı ve kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı anlatısının kadının toplumdaki ikincil konumuna olan etkisi ortaya konacaktır. Semavi dinlerin üçünde de geçen ve özellikle İslamiyet'te farklı bir anlatımın olduğu *ilk günah* lafzına da yine bu bölümde yer verilecektir. Ardından kadının aile hayatındaki, eğitim hayatındaki ve çalışma hayatına katılabilme durumlarına yer verilerek aslında bir önceki bölümde bahsedilen din ve diğer toplumsal kurumlar arasındaki ilişkinin somut örneklerinin verilmesi amaçlanmaktadır.

Üçüncü ve son ana başlık olan *Kadınla İlgili Kalıp Yargıların Semavi Dinler Açısından Karşılaştırılmasında* ise semavi dinlerin kutsal metinlerinde yer alan kadın imgeleri ile toplumdaki kadınlar ile ilgili kalıp yargılar arasındaki uyum veya çelişkilerin karşılaştırmalı olarak çalışılması planlanmaktadır. Bu bölüm çalışmanın temel amacı olan semavi dinlerin aslı ile toplumdaki kalıp yargılar arasındaki farkların incelenmesini kapsamaktadır. Kalıp yargılar değiştirilmesi zor olan algılar olduğundan kadınlar hakkındaki kalıp yargıların veya fikirlerin ne kadarının dini ne kadarının kültürel ve ideolojik temelli olduğunun araştırılması bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

2. TOPLUMSAL KURUM OLARAK DİN

2.1. Kurum ve Toplumsal Kurum

2.1.1. Kurum Tanımı

Kurum kavramı birçok terimde olduğu gibi gündelik kullanımda ve sosyolojide farklı tanımlanabilmektedir. Türkçede kelime anlamı itibariyle kurmak fiilinden türeyen kurum, bazı davranışların sürekli ve düzenli olarak yapılması anlamına gelmektedir. Kurum en genel haliyle kurumsal bir işlevi yerine getiren, bir toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik o toplumun değerlerini ve normlarını taşıyan kuruluşlardır.¹

Bilimsel olarak kurum, toplumda bulunan çoğunluğun sürekli olarak ve aynı şekilde devam ettirdiği davranışların toplamına denmektedir.² Esas olarak kurumlar insanların oluşturduğu ancak zaman ilerledikçe insanlardan bağımsızlaşarak kendi kuralları ile var olan kuruluşlardır.³ Douglass C. North'a göre

Kurumlar bir toplumda oyunun kurallarıdır; daha resmi bir dille, insanların karşılıklı etkileşimlerini şekillendiren, insanlarca tasarlanmış sınırlayıcı kurallardır. Sonuç olarak politik, toplumsal, ekonomik bağlamda mübadele ve etkileşimi teşvik eden unsurları yapılandırır. Kurumlar; insanları, insan etkileşimlerini şekillendirme açısından her türü sınırlamayı içerir.⁴

Kurumlar iktisadi temele dayandırılarak formel ve informel kurumlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Formel kurumlar devlet tarafından koyulan kurallar çerçevesinde varlığını sürdüren kurumlardır. Resmi kurumlar olarak da adlandırılan bu kurumların temelinde kurallara uyulma hususunda bir yaptırım gücünün olması yatmaktadır. Informel kurumlar ise devlet eliyle olmadan, kendiliğinden oluşmuş gayri resmi kurumlardır. Toplumda bulunan farklı alanlardaki kurallar bütününden oluşmakta; din, dil, ahlak gibi içinde kültürel kodları barındıran, zorlayıcı bir yaptırımı bulunmamaktadır.⁵

¹ Mimar Türkkahraman, "Teorik ve Fonksiyonel Açıdan Toplumsal Kurumlar ve Kurumlararası İlişkiler", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 14, no. 2 (2009): 26.

² Funda Rana Adaçay, "Toplumsal Cinsiyetin Yaratılması ve Sürdürülmesinde Temel Kurumların Rolü", *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi* 1 no. 2 (2018): 347.

³ Coşkun Can Aktan ve Selin Cansu Aktan, "Organizasyonlar ve Kurumlar Kurumlar ve Kurumların Rolü, Fonksiyonları ve Önemi", *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 11, no. 1 (2019): 67.

⁴ Aktan, "Organizasyonlar ve Kurumlar", 66 – 70.

⁵ Aktan, "Organizasyonlar ve Kurumlar", 71.

2.1.2. Toplumsal Kurum Tanımı

Sosyolojik açıdan kurum, kültürün bir kısmını oluşturan ve insanların çoğunun toplum içerisinde paylaştığı davranış örüntülerinin sistematikleşmiş haline verilen isimdir.⁶ Toplum içerisinde bireyler kurumlar sayesinde ihtiyaçlarını karşılama metotlarını öğrenmektedirler. Başka bir ifadeyle toplumsal kurumlar, kişilerin temel ihtiyaçlarının karşılanması için tesis edilmiş, teşekkül etmiş kuralların bütününe denmektedir.⁷

Herbert Spencer, toplumsal yapıyı canlı bir organizmaya benzetmektedir. Spencer'a göre toplum da canlı organizma gibi büyümeye ve gelişmeye ihtiyaç duyar. Canlı organizmayı oluşturan parçalar organizmanın büyümesine ve gelişmesine yardımcı olurken; toplumsal yapı içerisinde de bu görevi toplumsal kurumlar üstlenmektedir.⁸ Spencer'a göre toplumun işleyişini sağlayan kurumların karmaşıklığı arttıkça alt kurumların da karmaşıklığı artar; bu durumda da kurumlar arası ilişkilerdeki bağımlılıklar artmaktadır. Aile kurumundan başlayarak diğer kurumlar ile karmaşık bağlar kurarak örgütlenen kurumlar, toplumun sistematik işleyişini sürdüren yapı taşlarıdır.⁹

Toplumsal kurumların kendilerine kaynak oluşturdukları dört toplumsal olgu bulunmaktadır: “*Kanunlar, örf ve adetler, düşünce ve inançlar, tüzük ve yönetmelikler.*” Kurumların her birinde bu olgulardan bir tanesine veya birden fazlasına rastlamak mümkündür. Bununla birlikte toplumsal kurumlar, değişmeye karşı direnç gösterebilmektedir. Toplumun değerlerini özümsemiş olmaları olumsuz durumlara da yol açabilmektedir.¹⁰

Toplumsal kurumlar, toplumda tutarlı ve devamlı işleyişin sürdürülebilmesi için gereklidir. Toplumun sistematik olarak işleyişini sağlayan birçok kurum bulunmaktadır. Aile kurumu, kadın erkek arasındaki ilişkileri, neslin devamını düzenlerken; eğitim kurumu, bireyin doğduğu ailede başlayan ve büyüdükçe kültürel çevresinde, daha sonra da resmi kurumlar aracılığı ile devam eden sosyalizasyon

⁶ Mustafa Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi*, (Ankara: Vadi Yayınları, 2000), 13.

⁷ Sevinç Güçlü, “Toplumsal Kurumlar”, *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, ed. Sevinç Güçlü (İstanbul: Kitabevi, 2012), 1.

⁸ Selçuk Genç, “Toplumsal Kurum Olarak Dinin Aile Kurumundaki Yeri Aile İrşat ve Rehberlik Büroları Çankaya Müftülüğü Örneği”, (Y.L.T., Kırıkkale Üniversitesi, 2015), 14.

⁹ Fehmi Bakır, “Kurum Kültürünün Oluşumunda Liderlik Süreci ve Liderlik”, *Antalya Bilim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1, no. 1 (2020): 55.

¹⁰ Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi*, (Ankara: Sentez, 2021), 90.

sürecini kapsamaktadır.¹¹ Eğitim kurumu, bireye toplumun değerlerini, toplumsal normları öğretmekte, bu normların nesiller boyu aktarılmasını sağlamaktadır.¹² Ekonomi kurumu esas itibariyle toplumdaki üretim, tüketim ve hizmet ilişkisini düzenleme görevini üstlenmektedir.¹³ Din kurumu ise, bireyin inanç sistemi içerisinde yaratıcısı ile ilişki kurmasına dua, ibadet vb. yolları ile imkan sağlamaktadır.¹⁴ Din kurumu toplumsal bir kurum olmanın yanı sıra aynı zamanda dinin aşkın olma özelliğinden dolayı bireysel bir niteliğe de sahiptir. Tüm bu kurumların dışında siyaset, sağlık, spor ve iletişim gibi toplumun sistematik olarak işleyişini sağlayan birçok kurum bulunmaktadır.

Toplumsal yapı içerisinde kurumlar hem kendi alt kurumları hem de diğer kurumlar ile birlikte sürekli bir etkileşim halindedir. Her toplumsal kurum birbirinden bağımsız göründükleri kadar bir o kadar da birbirleri ile sürekli etkileşim halindedir.¹⁵

2.1.3. Toplumsal Kurumların İşlevleri

Toplum, canlı bir organizma gibi faaliyet gösterdiğinde toplumu oluşturan bütün parçaların kendilerine özgü görev ve işlevleri olmalıdır. Toplumsal kurumların her birinin hem kendilerine özgü hem de birlikte gerçekleştirdiği birçok işlevi bulunmaktadır.

Toplumsal kurumlar bireylerin toplum içerisindeki davranışlarında kolaylık sağlarlar. Birey bilinmezliklerin aksine sistematik ve düzenli işleyen bir toplum yapısının içerisine doğar. Yaşadığı toplumun düşünce ve eylemleri önceden bellidir ve birey bu davranışları toplumdan hazır olarak öğrenir yeni bir şeyler aramaya gerek duymaz. Başka bir ifadeyle bireyin doğduğu andan itibaren nerede, ne zaman, nasıl davranacağı kurumlar tarafından önceden belirlenmiştir.¹⁶ Bunun yanında toplumsal kurumlar toplumun yapısı ve temel değerlerinin korunmasını sağlayan kuralların bütünü oluşturur. Toplumsal kurumlar, bireylerin gündelik yaşamını idame

¹¹ Aydın, a.g.e., 21.

¹² Sevinç Güçlü, "Eğitim Kurumu", *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, ed. Sevinç Güçlü (İstanbul: Kitabevi, 2012), 224.

¹³ Aydın, a.g.e., 21.

¹⁴ Aydın, a.g.e., 22.

¹⁵ Türkkahraman, "Toplumsal Yapı İçerisinde Kurumlar", 28.

¹⁶ Aydın, "Kurumların İşlevleri", 16.

ettirebilmesi için gerekli ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik oluşturulmuş davranış kalıplarını kapsamaktadır.¹⁷

Toplumda var olan kültürün sürekli, sağlam ve dayanıklı kalabilmesi için kurumlar kilit rol oynamaktadır. Bireyler arası istikrarın sağlanması ve birey – toplum arasındaki ilişkinin uyumlu olarak sürdürülebilmesi için kurumlar sistemli olarak hareket etmektedir. Bununla birlikte toplumsal kurumların bir diğer işlevi bireylerin davranışlarını kontrol etmektir. Bireyin doğumundan itibaren nerede nasıl davranması gerektiği belirli olduğundan, herhangi bir sapma ya da yanlış davranışın yaşanabilme ihtimali de tahmin edilebilir. Böyle bir durumda kurumlar, sapmayı önleyebilmek için sosyal baskı unsurları ile harekete geçmektedir. Bu işlev olumlu olmasının yanı sıra olumsuz sonuçlar da doğurabilmektedir. Zira toplumda istikrarın sağlanması önemlidir. Ancak sürekli davranışlar katılaştığı takdirde yeniliğe ve değişime karşı bir direnç unsuru olarak toplumda sorun yaratabilmektedir.¹⁸ Kontrol etme işlevinin yanı sıra toplumsal kurumlar birbirlerini gözetleme ve denetleme işlevini de yerine getirmektedir. Zijderveld toplumsal kurumların denetleme işlevi ile ilgili şunu belirtmektedir: “*Bireylerin rastgele, keyfi ve başkaları için tehlikeli olabilecek davranışlarını denetleyerek toplumda sosyal kontrolü sağlar.*”¹⁹

Ficher toplumsal kurumların işlevleri ile ilgili şunu belirtmektedir: “*Toplumun istikrar, düzen ve devamı için kontrol mekanizması şeklinde hizmet görürler, toplumda süreklilik, istikrar, uyum ve dayanışma ancak kurumların varlığı sayesinde gerçekleşir.*”²⁰ Tüm bu işlevlerin yanında toplumsal kurumların bireyleri toplumsallaştırma işlevi vardır. Her birey belirli bir kültüre doğar; duygusal ve zihinsel kültürel değerler bir bütün olarak, aile ve diğer toplumsal kurumlar aracılığıyla nesiller boyu aktarılırken toplumdaki sosyo-kültürel kimliğin bireylere aktarılmasını sağlamaktadır.

¹⁷ Osman Eyüpoğlu ve Erkan Perşembe, “Din ve Toplumsal Kurumlar Arası İlişkilerdeki Tamamlayıcı Niteliğin Önemi”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 8, no.4 (2019): 471.

¹⁸ Aydın, a.g.e., 16-17.

¹⁹ Genç, a.g.t., 24.

²⁰ Genç, a.g.t., 22.

2.2. Dinin Tanımları

Din kelimesi etimolojik olarak Arapça “*deyn*” kökünden gelmektedir. Cevheri’ye göre dinin üç anlamı vardır: adet, durum; ceza, mükafat; itaat. Ragıb el-İsfahani’ye göre din; itaat ve ceza anlamlarına gelmektedir. Arami – İbrani dilinde din “*hüküm*” daino ile Arapçadaki deyyan gibi “*hüküm sahibi*” anlamına gelmektedir.²¹ Eski Yunancada din, “korku ile karışık sevgi ve saygı” olarak ifade edilirken; Türkçe sözlük anlamı itibariyle din, “*İnançları kurallar, kurumlar, töreler ve semboller biçiminde toplayan, sağlayan düzen*” anlamına gelmektedir.²² Bunun yanında din çoğu zaman bir yaratıcıya, doğüstü güçlere veya çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ya da tapınmayı sistematik olarak düzenleyen toplumsal kurum olarak da tanımlanmaktadır.

Latince din (religio), bağlanmak anlamına gelen “*religere*” kelimesinin kökünden türetilmiştir. Jacques Chevalier’e göre din, bağlanmak kökünden hareketle “*dünya ve ahireti birleştiren kurallardır.*”²³ Çiçero *Tanrı’nın Mahiyeti* adlı eserinde dinden bahsederken, ibadetler ve ayinlerin süreklilik arz etmesinden yola çıkarak bir işin tekrar ederek ve dikkatlice yapılması anlamına da gelen “*religere*” kelimesinden türetildiğini belirtmektedir.²⁴

Din kelimesi Kur’an-ı Kerim’de doksan iki yerde geçmektedir. Hz. Muhammed’in (sav) peygamberliğinin ilk yıllarında gelen ayetlerde din, insanların cezalandırıldığı ya da mükafatlandırıldığı gün olarak belirtilen “*din günü*” olarak ifade edilmiştir. En’am suresinde “*De ki: “Şüphesiz rabbim beni doğru yola, sapsağlam bir dine, Allah’ı bir bilen İbrâhim’ in dinine iletti.” O, ortak koşanlardan değildi.*”²⁵ şeklinde belirtilirken sağlam dinin doğru yola ileteceğinden söz edilmektedir.

Din, farklı bilim dallarında farklı uzmanlık alanı olan kişilerin ve düşünürlerin tanımlamalar yaptığı, üzerine çok konuşulan bir kavramdır. Temelde nesnel ve öznel olmak üzere iki farklı tanıma ayrılmaktadır. Nesnel olarak din, toplum tarafından kutsal olduğu kabul edilen bazı ritüellerin sürekli olarak gerçekleştirilmesidir. Öznel olarak ise din, toplumda kabul edilen inanç sisteminin birey tarafından içselleştirilmiş

²¹ Günay Tümer, “Din: I. Genel Olarak Din” *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), C. 9, 312.

²² “Din”, *TDK Güncel Sözlük*, E.T. 03/08/2023, <https://sozluk.gov.tr/> .

²³ Eyüpoğlu ve Perşembe, *Din Nedir?*, 468.

²⁴ Eyüpoğlu ve Perşembe, *Din Nedir?*, 466.

²⁵ Hayrettin Karaman vd. *Kur’an Yolu Meali* (Ankara: DİB Yayınları, 2020); En’am 6/161.

halidir; bireyin inanç hakkında ne hissettiği ile ilgilidir.²⁶ Sosyolojiye bakıldığında din toplumsal bir olgudur; nesnel, insan fitratına ait refleksler, korku ve beklentilerle ortaya çıkmıştır. Dini açıdan yapılan tanımlamalarda ise yüce ve aşkın bir varlığın kabul edilmesi, ona itaat edilmesi vurgulanmaktadır.²⁷

Sosyoloji, dinin nesnel / objektif tanımını kullanmaktadır. Sosyologlara göre din, bireyi kuşatan ve doğüstü gerçekliğinin düşüncesini yaratan sonunda da insanın anlam ve amaç arayışını sağlayan belirli ritüeller çerçevesinde gerçekleştirmesine olanak veren kültürel bir kavramdır.²⁸ Başka bir ifadeyle sosyolojik açıdan din, toplumsal bir olgudur. Bireysel olmaktan çok toplumsal ve yaygın olarak bireyleri etkileyen, onlara baskı yapan kurallar çerçevesinde toplumsal olanı destekleyen bir yapıdır.²⁹ Esas itibarıyla kast edilmek istenen anlama göre farklı din tanımları yapılmıştır. Tüm bu tanımları düşünürler üç kategoride toplamışlardır: Özsel tanımlar, işlevsel tanımlar ve çok yönlü kapsayıcı tanımlar.

2.2.1. Özsel Tanımlar

Özsel tanımlar, dinin ilahi, aşkın, kutsal, doğüstü olma özellikleri ile bireyin ritüeller ile edindiği tecrübesi sayesinde ulaşabileceği değerleri içermektedir. Özsel tanımlarda dinin içeriğine vurgu yapılırken, dinin toplumsallığı geri planda bırakılmaktadır.³⁰ Bu tanımlara göre din, bireyin bütünüyle kendini anlama çabasıdır ve gerçek yaşantısı ile ilgisi bulunmamaktadır. Din, insanın bir yaratıcıya, manevi güçlere veya kutsal olarak addedilen şeylere inanmasıyla sınırlıdır ve toplumsal yaşamdaki yansımaları göz ardı ettikleri için özsel tanımlar dar bir nitelik taşımaktadır.³¹

Özsel tanım yapan düşünürler, temelde dinin özünü ve esasını belirlemeye çalışarak dinin tanımını yapma eğilimindedir. Bir başka ifade ile özsel tanımlar dinin ne olduğunu, içeriğini, dini olan ve olmayanın ayrımını ortaya koymaktadır.³²

²⁶ Hüseyin Bal, *Din Sosyolojisi* (Ankara: Sentez, 2014), 47.

²⁷ Necdet Subaşı, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: Dem, 2017), 17.

²⁸ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, çev. Eren Rızvanoğlu ve Mehmet Ali Sarı (İstanbul: Kırmızı, 2012), 580.

²⁹ Bal, a.g.e., 61.

³⁰ Abdulkadir Çekin, "Din ve Eğitimin Toplumsal Yönü Üzerine Değerlendirmeler", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 2, no. 2 (2013): 37-38.

³¹ Abdurrahman Kurt, "Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17, no. 2 (2008): 76.

³² Ejder Okumuş, *Din Sosyolojisi* (Ankara: Maarif Mektepleri, 2018), 439.

Dinin özsel tanımlamaları genellikle felsefe, teoloji, dinler tarihi ve antropoloji tarafından yapılmaktadır.

Hans Freyer'e göre "*Din ferdi mutlak surette bütün mevcudiyeti ile iştirak ettiği bir vakiadır; yani din, ferdi şahsiyetin en derin tabakalarına kadar nüfuz eder.*"³³ Bununla birlikte din, teker teker bireylere sirayet etmesinin yanı sıra aşkın bir güç ile bireyler arasındaki ilişkiyi de koruyarak bir köprü görevi görmektedir.³⁴ Rudolf Otto'ya göre "*Din, mukaddes olanın yaşanmasıdır.*"³⁵ İnsanın kutsal olan ile tecrübesi, kendi varlık aleminin dışından bir varlık ile ilişkisinin bir sonucudur; bu durum bir nevi dinin bireylerin bilincine sirayet ettiğinin örneğidir.³⁶ Din, yüce bir tecrübe olarak tanımlandığında yalnızca bireylerin bilincine sirayet etmekle kalmamaktadır. Bireyler birbirlerini etkilemekte; tecrübelerin aktarılması sonucunda nesnel ve toplumsal bir olgu olarak bireylerin üzerinde hakimiyet kurmaya başlamaktadır.³⁷ Otto'nun tanımlamasından hareketle dinin özünün ne olduğunun yanı sıra dinin deneyim boyutuna da vurgu yaptığı söylenebilmektedir. Otto'ya göre kutsal, doğaüstü; rasyonel düşünce ile kavranamayan ve gücüyle insanı mağlup eden bir gerçeklikten ibarettir. İnsan bu gerçeklik karşısında korkuyla karışık saygı duygusuna kapılır ve aslında kutsal, insanı korkuturken bir yandan da büyüler.³⁸ Otto, korku, saygı, büyülenme gibi birbirine zıt olan durumları farklı dini inançların varlığından örnek vererek açıklamıştır.³⁹

Peter L. Berger'e göre ise "*Din kendisinde – insan veya değil – bütün varlığı kapsayan bir kutsal düzen hususundaki beşer tavrıdır. Diğer bir ifadeyle din, anlamı insanı hem aşan hem de içine alan bir düzene inanmadır.*"⁴⁰ Berger dini, sosyal düzen ile var olan sistemin birbiri ile bütünleşmesini sağlayan *kozmetik* bir olgu olarak tanımlamaktadır.⁴¹ Berger'e göre bir dinin inşa sürecinde dil önemli bir unsurdur. Ona göre din, bireylerin

³³ Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1964), 29.

³⁴ Genç, a.g.t., 38.

³⁵ Freyer, a.g.e., 32.

³⁶ Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu, "Sosyolojik Din Tanımları", *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 43.

³⁷ Akyüz ve Çapcıoğlu, a.g.e., 43-44.

³⁸ Peter L. Berger, "Dini Kurumlar", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev. Adil Çiftçi, no. 9, (1995): 429.

³⁹ Bal, a.g.e., 143.

⁴⁰ Berger, a.g.m., 430.; Bal, a.g.e., 143.

⁴¹ Subaşı, a.g.e., 21.

inşa ettiği anlamlar üzerine kurulan bir olgu olduğundan bireyler arası iletişimin gücü sayesinde kurulmuş olmaktadır.⁴²

İngiliz antropolog Edward Taylor dini, “*ruhsal varlıklara inanç*” olarak tanımlamıştır. Taylor’a göre bireyler rüya, hayal, bilinçdışı ve ölüm gibi soyut kavramları açıklamak için dini inançları geliştirirler.⁴³ Amerikalı din bilgini Melford Spiro’ya göre din, “*kültürel olarak varsayılan insanüstü varlıklarla kültürel açıdan örüntülenen etkileşimi içeren bir kurumdur.*” Spiro burada insan ile insanüstü varlıklar arasındaki etkileşime dikkat çekmektedir.⁴⁴ Roland Robertson’un yapmış olduğu din tanımı da özsel din tanımı içerisine dahil olmaktadır. Robertson dini kültürü şöyle ifade etmektedir: “*Dinî kültür, empirik şeylerin empirik olmayanların anlamına eklendiği, empirik bir gerçeklik ile tecrübe ötesi ve aşkın bir realite arasındaki ayırımı bağlı semboller ve inançlar (ki değerler doğrudan doğruya bunlardan doğmaktadır) sistemidir.*”⁴⁵

2.2.2. İşlevsel Tanımlar

İşlevsel tanımlar, birey ile toplum arasındaki ilişkide dinin işlevi üzerinden yapılmaktadır. Özsel tanımların aksine dinin ne olduğuyla değil, toplumda yerine getirdiği işlevler ile ilgilenilmektedir.⁴⁶ Başka bir ifadeyle işlevsel tanımlarda din, somut olarak insan ve toplum üzerindeki sosyo-psikolojik etkilere göre tanımlanmaktadır. Din, dünyayı açıklamaktan ziyade, toplumda bireyler arasındaki ilişkileri düzenleme, psikolojik destek ve bireylerin toplumsal yaşamdaki varlığını sürdürdürebilmesine yardımcı olma gibi işlevlere sahiptir. Özsel tanımlardaki gibi ulûhiyete ve kutsala önem atfetmekten ziyade birey – toplum ilişkisinde dayanışma veya oluşabilecek gerilimi en aza indirme işlevi göstermektedir.⁴⁷ İşlevsel tanımlara göre din bir işleve sahipse anlam kazanmaktadır.⁴⁸

Fransız sosyolog Emile Durkheim, işlevsel din tanımını yapan ilk isimlerden biridir. Ona göre din, kutsal olanla günlük yaşamdaki pratiklerin oluşturduğu bir sistemdir.

⁴² Bal, a.g.e., 146.

⁴³ Inger Furseth ve Pal Repstad, *Din Sosyolojisine Giriş*, çev. İhsan Çapcıoğlu ve Halil Aydınalp, (Ankara: Birleşik, 2013), 46.

⁴⁴ Furseth ve Repstad, a.g.e., 48-49.

⁴⁵ Elife Yeter, “Din ve Kadın Değerleri Bağlamında Kahramanmaraş’taki Aktif Kadın Derneklerinin Sosyolojik Analizi” (Y.L.T., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2016), 12.

⁴⁶ Çekin, a.g.m., 38.

⁴⁷ Kurt, a.g.m., 78.

⁴⁸ Akyüz ve Çapcıoğlu, a.g.e., 44.

Durkheim *Dini Yaşamın İlk Biçimleri* adlı eserinde dini şu şekilde tanımlamıştır: “*Bir din, kutsal, yani ayrı ve yasak sayılan şeylere ilişkin olan ve kendisine katılan herkesi ‘Kilise’ (tapınak) denilen bir manevi topluluk durumunda birleştiren tutarlı inanç ve eylemler dizgesidir.*”⁴⁹ Bu tanımdan hareketle söylenebilir ki Durkheim, dinsel olguları doğal bir şekilde ikiye ayırmaktadır: İnançlar ve dini törenler. İnançlar, fikri olarak düşünce ve tasarımlardan oluşmaktadır. Dini törenler ise eylem veya pratiklerdir.⁵⁰ Dini törenler, bireylerin kutsala karşı nasıl davranması gerektiğini belirleyen davranış normlarıdır. Ona göre esas olarak din, inanç ve pratiklerin iç içe olduğu bir olgudur. Toplumsal pratikler olmadan sadece inanç ile kısıtlandırılan dünya üzerinde bir din bulunmamaktadır.⁵¹

Durkheim eserinde dinin tanımını yaparken öncelikle doğaüstülüğün üzerinde durmuştur. Doğüstü kavramıyla gizemli olaylar, bilinmeyenler, görünmeyenler gibi insan zihninin alamadığı her şey anlatılmaktadır. Bu bağlamda din de bilimin ve somutlaştırılabilen düşüncelerin açıklayamadığı her alanda varlık göstermektedir.⁵² Durkheim’in din tanımına göre din, bireye değil topluma ait bir olgudur. Kutsal olanın işlevi toplumdaki dayanışma ve bütünleşmeyi güçlendirmektir.⁵³ Ona göre kutsal, işlevsel din tanımında temel eleman gibi görülse de özsel tanımda olduğu gibi bir aşkınlık ifade etmekten ziyade “*kutsal cemaat*” olarak nitelendirilmektedir. Din, bir cemaat ya da ümmet etrafında bireyleri bir araya getiren bir dayanışma unsurudur. Durkheim’in yaptığı bu tanımlamanın temelinde İbrani zihniyetteki gibi din ve ırkın öne çıkarılması yatmaktadır.⁵⁴

Durkheim’in ekolünü devam ettiren Talcott Parsons ve Robert K. Merton gibi sosyologlar, yapısal işlevselci kuramın incelediği toplumsal değişim, toplumsal düzen, toplumsal bütünleşme gibi olgulara din kurumunun etkileri ve karşılıklı etkileşimleri üzerinde durmaktadır. Parsons’a göre din, bütünleştiricilik işlevi ile bireyin toplumda yaşadığı bir takım olumsuz duygu durumları ve çatışmalar ile başa çıkmasına yardımcı olabilmektedir.⁵⁵ Başka bir ifadeyle din, bireyi sosyalleştirir; anlam dünyasında birtakım kavramları meşrulaştırabilir ve toplumsal düzlemde yaşadığı çatışmaları

⁴⁹ Emile Durkheim, *Dini Yaşamın İlk Biçimleri*, çev. Özer Ozankaya (İzmir: Cem Yayınevi, 2020), 76.

⁵⁰ Durkheim, a.g.e., 64.

⁵¹ Kurt, a.g.e., 55.

⁵² Durkheim, a.g.e., 51.

⁵³ Okumuş, a.g.e., 442.

⁵⁴ Kurt, a.g.m., 79.

⁵⁵ Kurt, a.g.m., 80.

inanç sistemi ile uyumlu hale getirebilir. Bununla birlikte din, insanların etrafında toplandığı cemiyetler vasıtasıyla yayılım gösteren inanç sistemlerinin içerisinde yer alan amel ve kurumlardan oluşmaktadır.⁵⁶

Joachim Wach da dini işlevsel olarak tanımlamaktadır. Ona göre bireyin dini tecrübesi yaşadığı din ile alakalıdır. Dinin işlevleri arasında *sosyalleşme* ve *sosyal bütünleşmeyi sağlama* bulunmamasına rağmen bireyin dini olarak yaşadığı deneyim dünyevi ve toplumsal sonuçları doğurmaktadır.⁵⁷ Başka bir ifade ile din, Tanrı'ya ibadet ile sınırlı kalmamakta; toplumsal normlarla uyumlu olarak varlık göstermektedir. Wach, dinin ifade şekillerinin evrenselliğinden bahsetmektedir: Dinin teorik ifadesi / doktrini, pratik ifadesi olan kültler veya ibadetler toplumsal ifade denilen cemaat tüm dinlerde evrenseldir; her dinin ifade şekilleri farklı olmakla birlikte bu üç ifade şekli en temelde ortaktır.⁵⁸

Thomas Luckmann da dini işlevsel olarak tanımlamaktadır. Ona göre insani olan her şey aynı zamanda dinidir. İnsan doğası gereği soyut ile somut kavramlar arasında bağlantı kurarak dini kendisi aşkınlıktır.⁵⁹ Bu açıdan bakıldığında Durkheim'in tanımından farklı olarak din yalnızca toplumsal bir olgu değil; aynı zamanda antropolojik bir olgu niteliği de taşımaktadır.⁶⁰ Din insanı nesnel, toplumsal normlar çerçevesinde ahlaki sınırlılığını koruyan ve tüm varlık alemlerini kapsayan sistem içerisinde yüceltmektedir.⁶¹

Genel olarak bakıldığında işlevsel tanımlarda Tanrı kavramına yer verilmediği görülmektedir. Din, toplumda sosyal bütünleşmeyi sağlayan, bireysel davranışa yön veren, toplum içerisinde anlam sistemi olan bütün davranış ve düşünce şekillerini kapsamaktadır. Bu bakımdan dini olan ile dini olmayanın ayrımı zordur; çünkü din ile alakası olmayan ideolojileri de dini olarak görmek mümkündür.⁶²

⁵⁶ Subaşı, a.g.e., 20.

⁵⁷ Akyüz ve Çapcıoğlu, a.g.e., 45.

⁵⁸ Subaşı, a.g.e., 22.

⁵⁹ Okumuş, a.g.e., 443.

⁶⁰ Kemaleddin Taş, "Dinin Sosyolojik Tanımı Problemi Üzerine Bir Değerlendirme", *Dini Araştırmalar* 6, no. 16 (2003): 205.

⁶¹ Subaşı, a.g.e., 21.

⁶² Taş, a.g.m., 205.

2.2.3. Çok Yönlü Kapsayıcı Tanımlar (Polythetic)

Özsel ve işlevsel tanımlar, dini farklı bakış açılarıyla, farklı özelliklerine vurgu yaparak tanımlayan; birbirini karşılıklı olarak dışlayan, tek yönlü tanımlardır. Çok yönlü kapsayıcı (polythetic) din tanımları, özsel ve işlevsel din tanımlarının tek olarak yetersiz kalmaları üzerine ortaya çıkmıştır ve asıl amacı dinin tanımının yapılması değil; var olan sistemlerin din olup olmadığının anlaşılması için bir ölçüt kullanılmasıdır. Belirlenen ölçütlere göre var olan sistemlerin dini olup olmadığının kanısına varılmaktadır.⁶³

Çok yönlü kapsayıcı tanımlar, özsel ve işlevsel tanımların kıstaslarını da içine alan genel din tanımlamaları yapmaktadır.⁶⁴ Bir olgunun dini olup olmadığı çok yönlü tanımlara göre şu kıstaslar üzerinden belirlenmektedir:

*Tanrı vb. kutsallara yönelik merkezi ilgi ve inançlar; bu inançlara dayanan ahlaki kodların ihlali durumunda doğaüstü müeyyideler; dünyevi varlığın sıradanlığından kurtuluşa doğru bir yönelim; bir kutsal metin veya aynı şekilde yüceltilen sözlü gelenekler; ruhbanlık ya da uzman dini elit; manevi bir toplulukta bütünleşme, aidiyet hissi.*⁶⁵

Bu kıstasların tamamına ya da büyük çoğunluğuna sahip olan olgular dini olarak tanımlanmaktadır.

Özsel ve işlevsel tanımların aksine kesin sınırları yoktur ancak bu durum belirsizliğe yol açmaktadır. Zira belirtilen ölçütlerin birçoğuna sahip olup ancak toplumda dini değil, siyasi olarak kabul edilen ideolojiler bulunmaktadır. Her ne kadar bu gibi durumlardan ötürü olumsuzlukları bulunsa da dinin hem öznel hem de nesnel olan tarafları ile tanımlanması daha uygun olmaktadır.

⁶³ Kurt, a.g.m., 81.

⁶⁴ Kurt, a.g.m., 82.

⁶⁵ Kurt, a.g.e., 44.

2.3. Din ve Toplum İlişkisi

Tarihsel süreç içerisinde toplumda dinamik ve toplum ile sürekli bir etkileşim halinde olan din, en eski toplumsal kurumlardan biri olma niteliğine sahiptir. Kimi zaman toplumsal hayatta etkin bir rol oynarken; kimi zaman da toplum tarafından yönlendirilen bir kurum olmuştur. Din, toplumun bir ürünü değildir; ancak toplumdaki bağımsız bir olgu da değildir. Bireyler tarafından benimsenen ve toplumsal hayatın düzenlenmesinde, hatta toplumsal hayatın idame ettirilebilmesinde önemli rol oynarken değişime uğramakta ya da toplumsal değişime neden olabilmektedir.

2.3.1. Dinin Topluma Etkileri

Din, diğer toplumsal kurumlarla ve grupsal yapılarla çeşitli etkileşimler halindedir. Joachim Wach, din ile topluluk arasındaki etkileşimi incelediğinde, çoğunlukla dinin toplum üzerinde etkili olduğu sonucuna varmıştır.⁶⁶ Aile, klan, köy, kent gibi yapılar her ne kadar dini yapılar olmasa da bu yapılarda dinin etkilerini görmek mümkündür. Örneğin, aile içi cinsel ilişki dinen yasak kılınmıştır. Dinin toplumda bulunan birlikler üzerinde etkisi oldukça büyüktür. Aile hayatında, aile reisliğinde, kadın – erkek ilişkilerinde evlilik biçimlerinde, kutlama törenlerinde dinin etkileri görülmektedir.⁶⁷ Dünyanın büyük yerleşim yerleri, çoğu zaman dinin etkisi ile oluşturulmuştur. Mekke, Kudüs, Roma, Vatikan, Benares, Delhi gibi dünyanın büyük kentleri aynı zamanda kutsallık merkezleridir.⁶⁸ Bunun yanında din, çeşitli şekillerde devleti hukuki ve fiili olarak etkileyebilmektedir. İkel toplumlarda hükümdar olan ilahlara, kralların ruhani niteliklerine ve aziz liderlere rastlanılmaktadır. Bu toplumlarda her ne kadar devlet kurumsallaşmamış olsa da din etkisini geleneklerde ve toplumun diğer kurumlarında çeşitli şekillerde göstermektedir.⁶⁹

Toplum içindeki yapıları etkilemesinin yanı sıra toplumda varlığını doğrudan dinden alan oluşumlar da mevcuttur. Fırka, mezhep, tarikat gibi gruplar genel olarak dini daha iyi anlama ve yorumlama gibi amaçlarla oluşturulmuştur.⁷⁰ Bir dinin ortaya çıkışından sonra yayılması esnasında farklı kültürlerle girdiği etkileşim ve doğrudan bilgi aktarımının dolaylıya geçmesi sonucunda farklı dini gruplar meydana gelmiştir. Temel

⁶⁶ Joachim Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, çev. Battal İnandı, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1987), 17.

⁶⁷ Akyüz ve Çapcıoğlu, a.g.e., 47.

⁶⁸ Aydın, a.g.e., 130.

⁶⁹ Wach, a.g.e., 21.

⁷⁰ Aydın, a.g.e., 130.

inanç esasları tek bir kaynaktan toplanmakta; ancak dini ritüeller, ibadetler, toplumsal normlar farklılaşarak farklı mezhepleri meydana getirmektedir. Hıristiyanlıkta Katolik, Ortodoks, Protestan mezheplerinin oluşumu bu esasa dayanmaktadır.

Din, bireylere ahiret veya öteki dünya inancı aşılayarak toplumdaki sosyal ve siyasal düzeni sağlamaktadır. Bireylerde oluşan öteki dünya inancı, onların gerçek dünyada karşılaştıkları pek çok olumsuz duruma sabretmelerini ve karşılığını alacakları başka bir zamanın varlığını hatırlatıp kötülüğe kötülükle karşılık vermemelerini sağlayarak toplumda düzenin korunmasına olanak tanımaktadır.⁷¹ Aksi halde her birey kendi adaletini sağlamaya çalışır; bu durumda da toplumsal karmaşa meydana gelir. Bununla birlikte din, bireylere yardımlaşma hususunda tavsiyelerde bulunur. Bireyler bu şekilde toplumda yaşanan olumsuz veya hastalık, doğal afet gibi sıkıntılı durumlarda birbirine maddi ve manevi açıdan destek olarak toplumda sosyal bütünleşmenin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.⁷²

Din, toplumda önemli istikrar faktörlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal yapıdaki değişimler sırasında istikrarlı ve tutucu olma ile toplumsal değişimi yavaşlatmakta; bu şekilde birey ile toplum arasındaki dengeyi sağlamaktadır.⁷³ Bunun yanı sıra din ve ideolojiler tarihsel süreçte toplumsal değişimlere, devrim ve savaşlara yol açmıştır. İbn Haldun'a göre, toplumların gelişiminde din önemli bir toplumsal kurumdur ve din birleştirici niteliği ile asabiye'nin de üzerindedir. Ona göre din temelli kurulan hanedan ve toplumlar dinen zayıf olan toplumlara galip geleceklerdir; dinen zayıf olanlar ya da dini bozulan toplumlar kötü değişimlerle karşı karşıya kalacaklardır.⁷⁴

Din, toplumda en küçük birimden en büyük birime kadar etkisini göstermektedir. Toplumsal örgütlenmenin en büyük örneği olan devlet yapısı çok uluslu olduğu takdirde halk ile devletin farklılaştığı durumlar yaşanabilmektedir. Bu durumlarda dinin rolü önem taşımaktadır. Din devleti hukuki ve fiili açıdan etkilemekle kalmaz; aynı zamanda yönlendirir. Kurumlaşmamış devletlerin olduğu ilkel kavimlerde hükümdarın ilahlardan, ruhani krallardan ve aziz liderlerden oluştuğu görülmektedir.⁷⁵

⁷¹ Ejder Okumuş, "Toplumsal Değişme ve Din", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 8, no.30 (2009): 327.

⁷² Okumuş, a.g.m., 328

⁷³ Okumuş, a.g.m., 326.

⁷⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, (İstanbul: Dergah, 1988), 485-488; akt., Okumuş, a.g.m., 333.

⁷⁵ Wach, a.g.e., 21.

Bu toplumlarda din, bireylerin günlük yaşamlarında, toplu etkinliklerde şenliklerde ve diğer toplumsal kurumlar üzerinde etkili olmaktadır.

2.3.2. Toplumun Dine Etkileri

Her din, belirli toplumsal koşullarda ortaya çıkmakta ve belirli toplumsal gruplar tarafından benimsenerek yaşatılmaktadır. Dinlerin tümü ortaya çıktıkları toplumsal yapının etkisi altında kalmaktadır. İlerleyen zamanlarda da dinin kurucusu ve ilk dindarlar sosyolojik kökenleri ile uyumlu olarak hareket etmektedirler.⁷⁶ Ancak toplumun din üzerindeki etkileri dinin ilk ortaya çıkışı ile değil; mevcut dinin ritüelleri, ibadetleri, topluma olan yansımaları ile ortaya çıkmaktadır. Çok tanrılı dinlerin olduğu toplumlarda toplumun diğer kurumları ile din iç içe geçmiş durumda olabilmektedir. Tarım toplumlarında tanrılarına “*Toprak Ana*” denmesi; nehir kenarlarında verimli arazilerde yaşayan toplumlarda “*Bereket Tanrısı*” figürünün bulunması; anaerkil toplumlarda bilge kadın tanrıçaların, ataerkil toplumlarda ise savaştı eril tanrıların olması toplumun ekonomik ve sosyal kurumlarının dine etkilerine örnek gösterilebilir.⁷⁷

Toplum ile sürekli etkileşim halinde olan din, toplumsal değişme olgusuyla karşılaştığında olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Evrensel dinler, diğer ilkel dini toplumsal gruplara kıyasla toplum tarafından daha farklı etkilenmektedir. Evrensel dinler yayılma amacı güder ve bütün insanları kapsayan ideolojilere sahiptir. Toplumsal değişme din içerisinde ihtilafların doğmasına, dindar bireyler arasında savaş, çatışma vb. durumların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Tarihte bunun en belirgin örneği skolastik düşüncenin hakim olduğu Ortaçağ Avrupa’sında Rönesans ile yaşanan toplumsal değişmenin ardından reform hareketlerinin gerçekleşmesi ve Hıristiyanlar arasında inanç farklılıklarının doğurduğu savaşlar olarak gösterilebilir.⁷⁸ İslamiyet’te Hz. Osman’ın halifeliği dönemi ile başlayan süreçte toplumsal değişmelerin etkisi zaman içinde mezhep farklılıklarının ortaya çıkmasının başlangıç noktası olarak gösterilebilir. Toplumsal değişimlerin din üzerinde olumlu etkileri olduğu da görülmektedir. Çin’de toplumsal değişim gerçekleşirken ortaya çıkan çatışma ve karmaşıklık hali esnasında Konfüçyanizm ortaya çıkmış ve birçok bireyi

⁷⁶ Bal, a.g.e., 119.

⁷⁷ Freyer, a.g.e., 66, Wach, a.g.m., 33.

⁷⁸ Okumuş, a.g.m., 2009, 336.

olumlu yönde etkisi altına almıştır. Brahmanizm ve Budizm'in ortaya çıkışı da yine buna benzerdir; Hindistan'da çıkan karışıklıkların ve toplumsal tabakalar arasındaki çatışmaların olduğu döneme denk düşmektedir.⁷⁹

2.4. Dinin Diğer Toplumsal Kurumlar ile İlişkileri

Din ile toplum arasında sürekli bir etkileşim mevcuttur. Bu etkileşime toplumun diğer kurumları olan aile, eğitim, ekonomi, siyaset gibi kurumlar da dahil olmaktadır.

2.4.1. Din ve Aile İlişkisi

Aile, en genel tanımıyla toplumun en küçük sosyal birimidir. Mustafa Aydın'a göre;

Aile, biyolojik ilişki sonucu insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı ilişkilerin belli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal, vb. yönleri bulunan toplumsal bir birimdir.⁸⁰

Buna ek olarak aile bağımsız bir kurumdur; diğer kurumlarla sürekli etkileşim halinde olmasına rağmen başka kurumlar tarafından meydana getirilmemiş doğal, sosyal bir oluşumdur.

Aile kurumu, toplumda düzeni sağlayan, kültürün korunmasında temel rol oynayan ve geleneklerin nesilden nesile aktarımını gerçekleştiren önemli bir toplumsal kurumdur. Aynı zamanda bireylerin doğumlarından itibaren ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik toplumun en küçük dayanışma birimi olarak görev almaktadır. Bu açıdan bakıldığında aile kurumu, din ve devletler eliyle desteklenerek insanlığın ilk zamanlarından günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.⁸¹ Aile ile din kurumu arasında karşılıklı olarak dinamik bir ilişki söz konusudur. Dini değerlerin korunması hususunda ailenin rolü önem arz ederken; aile yapısının korunmasında da dinin rolü yadsınamamaktadır. Dünya üzerinde çoğu din üremeyi ve çoğalmayı teşvik etmekte; evliliği zorunlu kılarak ve boşanmayı kimi zaman yasaklayarak aile yapısını korumayı amaçlamaktadır.⁸² Bunun yanında aile kurumunu korurken, mevcut dini yapının da sürdürülebilirliğini artırmaktadır. Aile kurumu toplumsal yaşam içerisinde dini oluşumlara rastlanabilecek en içsel mekandır. Bir toplum incelendiğinde dini inanç

⁷⁹ Okumuş, a.g.m., 338.

⁸⁰ Aydın, a.g.e., 36.

⁸¹ Adnan Selman, "Aile-Din İlişkisi ve Aile İç Roller", *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi* 4, no. 1 (2018): 14.

⁸² Selman, a.g.m., 15.

sistemleri hakkında araştırma yapılırken ailenin de bu husustaki katkılarına bakılması gerekmektedir; zira içerisinde dini bir çekirdek taşımaktadır.⁸³ Toplumsal kurumlar içerisinde en fazla dinin etkisi altında kalan kurum ailedir. Bu bağlamda ailenin kutsal bir toplumsal kurum olarak tanımlanması dinidir. Bireylerin dinsel yaşantılarının çoğunluğu aile içerisinde gerçekleşmektedir.⁸⁴

Aile kurumunun tarihine dair bilgiler esas itibariyle din temellidir. Dinlerin büyük çoğunluğu ilk insanlar Adem ile Havva'nın yaratılmasıyla ilk ailenin kurulduğunu tüm insanlığa anlatmaktadır. İnsanlık tarihinin başlangıcı aynı zamanda aile ve din kurumunun da başlangıcı olarak nitelendirilmektedir.⁸⁵ Aile – din ilişkisindeki ilk örnek dini açıdan ilk toplumun bir aile birliğiyle kurulmuş olmasıdır. Tarihteki ilk aile aynı zamanda ilk dini grubu da oluşturmuştur. Dinin aile üzerindeki etkilerinden biri aile içindeki yakınların evliliğinin yasaklandığı “*Ensest Yasağı*”dır. Ensest yasağı evrenseldir; hemen hemen bütün dini inançlarda yasaktır.⁸⁶ Toplumda aile ile ilgili gerçekleşen tüm olaylarda dini öğeler bulunmaktadır. Bir bireyin doğumundan ölümüne kadar bireysel ve toplumsal etkinliklerde dinin etkilerini bulmak mümkündür. İslamiyet’te çocuğa ad koyma, akika kurbanının kesilmesi, erkek çocuğunun sünnet olması; Hıristiyanlıkta çocuğun vaftiz edilmesi gibi doğumdan itibaren birçok dini ritüel bulunmaktadır. Bireylerin dini olarak sosyalleşmesinde, bir dine yönelmesinde anne-babanın tutumları bir rol model oluşturmaktadır.⁸⁷

Yüksek tipli dinler – yalnızca toplumsal etkileşim ile oluşmayan dinler – doğrudan aileye etki etmektedir; Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi dinler aile hususunda detaylı düzenlemeler getirmiştir. Evliliğin iki cins arasında olması, neslin devamının sağlanması, evlenme şekli, boşanma, eşlerin karşılıklı hak ve aile içindeki sorumlulukları, aileye ait malların kullanımı, mirasın dağılımı, kadın ve erkeğin konumu gibi birçok konuda düzenlemeler getirmişlerdir.⁸⁸ Toplumsal ölçütlerle oluşturulmuş olan dinler, toplumsal kurumların etkisi ile şekillendirilmektedir. Çok tanrılı inanç sistemlerinin olduğu toplumlarda aile kurumu din kurumundan daha etkin rol oynamaktadır. Aile ile ilgili her şey kutsal sayılmaktadır ve bu toplumlarda her

⁸³ Subaşı, “Aile”, 197.

⁸⁴ Subaşı, a.g.e., 197-198.

⁸⁵ M. Zeki Duman, “Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi ve Muhafazakar İdeolojinin Aileye Bakışı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1, no. 4 (2012): 25.

⁸⁶ Aydın, a.g.e., 134.

⁸⁷ Okumuş, a.g.e., 111.

⁸⁸ Aydın, a.g.e., 134-135.

şeyin bir tanrısı vardır. Doğum Tanrısı, Bereket Tanrısı, Savaş Tanrısı gibi toplumun özelliklerini yansıtan kutsallara rastlamak mümkündür. Aydın'a göre her ne kadar din aileyi etkiliyor gibi gözükse de aslında durum çoğu zaman tam tersidir; din kurumu ailenin temel öğelerinden biri haline gelmiştir.⁸⁹

2.4.2. Din ve Eğitim İlişkisi

Eğitim, toplumun temel kurumlarından bir tanesidir. En genel tanımıyla eğitim, *“Kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan, bireye bir dünya görüşü, çevreye, topluma bakış açısı kazandıran, bireyin yeteneklerini geliştiren, ekonominin gereksinim duyduğu nitelikli insan gücünü yetiştirmede oldukça önemli olan toplumsal bir kurumdur.”*⁹⁰ Bir başka ifadeyle eğitim, *“İnsan davranışlarının belli amaçlar için değiştirilmesine yönelik bir sürece tabi tutulmasıdır. Eğitim, insanın sosyal ve tabii çevresini daha rahat kontrol altına alabilmesi için kendini yetiştirmesine, sosyalleşmesine dair çabaların; kuralların toplamıdır.”*⁹¹

Eğitim, bireyin temel ihtiyacıdır. Birey doğduğu andan itibaren toplumdaki sosyalizasyon sürecine eğitim kurumu ile uyum sağlamaktadır. Birey, hayatı boyunca bir şeyleri yapabilmek, öğrenebilmek, kendini geliştirmek, en temelde de hayatta kalabilmek için eğitim almak mecburiyetindedir. Resmi olarak okula başladığı zamanlarda eğitim kurumuna dâhil oluyor gibi gözükse de birey öncelikle evde eğitim sürecine dâhil olur. Esas olarak eğitim, bireyin doğumu ile başlayan ve ömrü boyunca devam eden sosyalizasyon sürecidir.

Eğitim ve din kurumu, diğer toplumsal kurumlarla olduğu gibi tarih boyunca sürekli etkileşim içinde olmuştur. Dinin temel amaçlarından birinin eğitim olması aralarındaki etkileşimi dinamik tutmuştur. Aydın'a göre tarihsel araştırmalarda eski uygarlıklara ait tapınakların aynı zamanda eğitim merkezi olması, ilk formel eğitimin din kurumu tarafından gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bununla birlikte tarih boyunca din, eğitim işlevini yerine getirerek toplumsal düzeni sağlamıştır. Bu durum günümüzde de dinin alt kurumları olan cemaatler, ortak ibadet ritüelleri, vaaz, öğüt verme vs. şeklinde devam etmektedir. Dini açıdan bu alt kurumlar aynı zamanda birer eğitim

⁸⁹ Aydın, a.g.e., 135.

⁹⁰ Sevinç Güçlü, “Eğitim Kurumu”, *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, ed. Sevinç Güçlü (İstanbul: Kitabevi, 2012), 223-224.

⁹¹ Eyüpoğlu ve Perşembe, a.g.m., 474.

kurumlarıdır.⁹² Eğitim dinin amacı olduğu kadar aracıdır. Her din müntesiplerini verdiği mesajlar doğrultusunda yeni bir toplumsal yapının inşa sürecinde eğitime tabii tutar. Bu sayede din, toplumsal yapıyı yenileme, iyileştirme gibi işlevlerini yerine getirmektedir.⁹³

Eğitim akademik bilginin yanı sıra dini ve ahlaki normların kültürel olarak topluma işlenme sürecidir. Bir toplumda eğitim kurumunun amaçları, o toplumun var olan değer yargıları temel alınarak oluşturulmaktadır. Dini açıdan eğitimin amacı bireyin kendini ve çevresini tanımayı sağlamasının yanında Allah'ı tanıtmak, mensup olduğu dinin normlarını öğretmek, uyum sürecini sağlamak ve bireye manevi rehberlik etmektir.⁹⁴ Başka bir ifade ile din kurumu eğitimin hedeflerinin oluşmasında, çıkış noktası ve eğitimin gerçekleştirilmesinin şekillenmesinde önemli bir etken olmaktadır. Tüm toplumsal kurumlar birbirlerine bağlıdır ve sürekli etkileşim içerisindedir. Bu bağlamda din ve eğitim birbirine kaynak sağlayan ve birbirini destekleyen iki toplumsal kurumdur. İki kurum da ahlaki normların düzenlenmesi ve yürütülmesinde önemli rol oynamaktadır.⁹⁵

2.4.3. Din ve Ekonomi İlişkisi

Ekonomi kurumu da din, aile ve eğitim gibi temel toplumsal kurumlardan biridir. İnsanların varoluşlarından itibaren hayatlarını idame ettirebilmeleri için üretmeye ve tüketmeye ihtiyaçları vardır; bu da ekonomi kurumunun temelini oluşturmaktadır. Ekonomi kurumu da diğer kurumlarla aktif bir etkileşim içindedir. Din ile ekonomi kurumu aslında birbirine çok zıt iki kurum gibi görünmektedir. Din, “*ebedi dünya*” için çalışmayı; ekonomi ise bu dünyada yalnızca kendisi için hırsla çalışmayı öğütlemektedir.⁹⁶ Bu iki kurum aynı zamanda birbiri ile paralel ve ilişki içerisinde hareket etmektedir. Sevinç Güçlü'ye göre bir dinin toplumda yaygınlaşabilmesi için o toplumun ekonomik yapısı ile uyumlu olması gerekmektedir.⁹⁷

⁹² Aydın, a.g.e., 210.

⁹³ Subaşı, “Eğitim”, 202.

⁹⁴ Recai Doğan, “Din ve Eğitim”, *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 339.

⁹⁵ Doğan, a.g.e., 340.

⁹⁶ Mustafa Karahöyük, “Din ve Ekonomi İlişkisi”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (2013): 195.

⁹⁷ Sevinç Güçlü, “Din Kurumu”, *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, ed. Sevinç Güçlü (İstanbul: Kitabevi, 2012), 203-204.

Ekonominin en temel yasası olan arz – talep dengesi esas olarak din kökenlidir. Max Weber’in *Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu* eserinde de belirttiği gibi “*Dinler, dünya ile ilgilenme hususunda bir püriten ahlak üretmek durumundadırlar.*” Weber bu durumu “*İktisat Ahlakı*” olarak adlandırmaktadır ve iktisat ahlakı dinin ekonomiyi araç olarak kullanmasıyla toplumu etkileme yöntemlerinden biridir. Kapitalizm, iktisat ahlakının somut örneklerinden biridir. Protestanlığın temel ilkesi olan “*Allah için çok çalışma ama az harcama*” düşüncesi aslında kapitalizmin kendisidir.⁹⁸ Weber’e göre Protestanlık ile kapitalizmin tarih içerisinde eş zamanlarda ortaya çıkması tesadüf değildir. Weber, sanılanın aksine kapitalizmin sınırsız para kazanma hırsından ziyade, bu hırsın dizginlenerek disiplin içerisinde ve bilimle doyuma ulaşılması olduğunu savunmaktadır. Protestan inancında insan zengin oldukça kazandıkça Tanrı’ya yakınlaşmış olmaktadır.⁹⁹

Karl Marx ve Friedrich Engels’e göre din bir ideolojidir. Din, toplumun üretim tarzı ve üretim ilişkilerinin belirlediği sosyal altyapı tarafından şekillendirilen ancak sosyal üst yapının bir parçasını oluşturan toplumsal kurumlardan biridir. Başka bir ifadeyle din, biçim ve içeriği ekonomik şartlar tarafından belirlenmiş olan bağımlı bir değişkendir.¹⁰⁰

Yüksek tipli dinlerin geldiği toplumlarda dinlerin toplumun ekonomik şartlarına göre şekillendiği görülmektedir. Temel ekonomik faaliyeti tarım ve hayvancılık olan toplumlarda hayvan sevgisi, toprağı işlemenin önemi, detaylı olarak toprağı işleme ve hasat zamanları, yerleşim yerini belirleme şartları vs. dini olarak vurgulanmıştır. İslamiyet’te faizin yasak olması bireylerin haksız kazanç elde etmesini önlerken aynı zamanda olası mağduriyetlerin de önüne geçmek amaçlı bir uygulamadır. Bununla birlikte zekatın dinin temellerinden biri olması ve sadaka verilmesinin tavsiye edilmesi de toplumdaki bütünleşmeyi ve dayanışmayı sağlamaya yönelik bir uygulamadır. İslamiyet’in geldiği Mekke’de ticarete yönelik ilahi emirler bulunmaktayken; Yahudilerde göçebe ve yerleşik hayatta bulunan topluluklara göre farklı emirler inmiştir.¹⁰¹ Hindistan’da ineğin kutsal bir hayvan sayılmasından ötürü kesiminin dahi yasak olması veya Yahudilik ve İslamiyet’te domuz eti tüketiminin haram olarak

⁹⁸ Aydın, a.g.e., 136.

⁹⁹ Karahöyük, a.g.m., 206.

¹⁰⁰ Kurt, a.g.e., 98.

¹⁰¹ Aydın, a.g.e., 136.

emredilmesi tüketim ürünlerine dinin müdahalesi ve bir ilişkinin sonucudur. Zekatın yanı sıra İslamiyet'te nefesine hakim olmak, gereksiz ve fazla tüketimden uzak durmak, israf yapmamak gibi dini değer yargıları da din ve ekonomi ilişkisine örnek gösterilebilmektedir.¹⁰² Din – ekonomi ilişkisi tek taraflı olmaktan ziyade diğer kurumlar gibi aktif karşılıklı etkileşime dayanmakta ve toplumu şekillendirmede önemli yer tutmaktadır.

2.4.4. Din ve Siyaset İlişkisi

Siyaset, Arapça kökenli bir kelime olup “*yönetmek, eğitmek, yetiştirmek*” anlamları taşımaktadır. Türkçede siyaset, “*Devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayış*” olarak tanımlanmaktadır.¹⁰³ Batı dillerinde ise şehir devleti anlamına gelen *polis* kelimesinden türeyen politika, siyaset ile benzer anlamlar taşımaktadır. Bu bağlamda siyasetin “*polis/devlet işleri*” ile bağlantılı bir kurum olduğu söylenebilir.¹⁰⁴ Siyaset, sosyolojide “*gücü dağıtan, bir toplumun amaçlarını oluşturan ve kararları veren bir toplumsal kurum*” olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁵ Fiili olarak klan / kabile hayatının varlığıyla birlikte ve aile kurumu ile paralel olarak aileler arası düzenin sağlanması için ortaya çıkmış bir toplumsal kurumdur. Eski çağlardan beri klanlar / aileler arasındaki düzeni, toplumdaki kamusal düzeni sağlamada temel rol oynayan kurum siyasettir.¹⁰⁶ Siyaset, devletle ilişkili olmasının yanı sıra aynı zamanda kamusal alanda var olan her şeyle ilgilenir. Ancak bireyler arasındaki ilişkiler, ahlak kuralları siyasetin konusu değildir.

Toplumsal kurum olarak siyaset, her daim toplumla iç içe ve etkileşim halindedir. Birinde olan değişim diğerini de muhakkak etkilemektedir. Sosyolojide genel olarak siyasal gücü elinde bulunduran iktidar, toplumun bir ürünü olduğundan toplumda yaşanan değişim / dönüşüm siyasal düzene etki etmektedir.¹⁰⁷ Bu durumun yanı sıra, siyaset de topluma etki etmektedir. Aile ve din kurumu her daim denetleyici olmakla birlikte siyaset eğitim kurumu ile birlikte yapıcı rol oynamaktadır. Örneğin devrimci hareketler iktidarı ele geçirdiğinde toplumda değişim sağlayabilmek için diğer

¹⁰² Sefer Yavuz, “Din ve Ekonomi”, *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 370.

¹⁰³ “Siyaset”, *TDK Güncel Sözlük*, E.T. 08/08/2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

¹⁰⁴ Kayhan Delibaş ve Emin Yiğit, “Siyaset Kurumu”, *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, ed. Sevinç Güçlü (İstanbul: Kitabevi, 2012), 103-104.

¹⁰⁵ John J. Macionis, *Sosyoloji*, çev. ed. Vildan Akan (Ankara: Nobel, 2013), 436.

¹⁰⁶ Aydın, a.g.e., 143-144.

¹⁰⁷ Aydın, a.g.e., 168.

toplumsal kurumlarda yenilikler yaparlar. Siyaset, toplumsal hayatı düzenlemeye ve toplumsal hayat üzerinde etkili olmaya çalışmaktadır.¹⁰⁸

Siyaset kurumu, toplumun düzenini sağlayan diğer toplumsal kurumlar ile sürekli etkileşim içerisinde. Din ile olan etkileşimi ve ilişkisi de tıpkı aile gibi eskiye dayanmaktadır. Geleneksel toplumlarda siyasal olan ile dini değerler iç içe geçmiş bir yapılanma halindeyken; siyaset dini değerlerin içerisinde yetişmiştir. Bu toplumlarda radikal yapıların çoğu dini ya da din karşıtı olarak ortaya çıkmıştır. Örneğin; Hıristiyanlığın bazı ilkeleri insanlar ve devlet düzeninde baskı unsuru olarak gözlemlenmiştir. Dinin insan ilişkilerine baskıcı şekilde müdahale etmesi – boşanmayı engelleme, cinsiyet, din, etnik köken ayrımının yapılması, temel hak ve özgürlüklere ulaşımın engellenmesi gibi – insanların kamusal alandaki ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir. Bu yapı Batı’da 1789 Fransız İhtilali ve sonrasında gelişen laiklik söylemleriyle farklı bir boyut kazanmıştır.¹⁰⁹ Modern toplumların temelini oluşturan siyasi erki toplumun temeli yapan ve dini unsurları bu temelden uzak tutan anlayış laikliği esas almaktadır.¹¹⁰ Laiklik en genel haliyle din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle laiklik, teokrasinin aksine devlet ve siyasal hayatın dünyevi ve geçici olduğuna dikkat çekmektedir.¹¹¹

Toplumsal açıdan bakıldığında bireylerin yaşadıkları toplumda liderlerini seçerken aday liderlerin dini duyguları da siyasi düşünceleri kadar önem arz etmektedir. Yöneticinin bir dini inanca mensup olması, olmaması veya mensup olduğu dini inancın dindarı olmasa da halka karşı evrensel insan haklarının bilincinde olması ve bunlara uyması gerekmektedir.¹¹² İslamiyet’in siyasi liderden temel beklentisi budur: Din, mezhep, dil, ırk ayırt etmeksizin insanlara adaletli davranması gerekmektedir.

Tarihsel olarak bakıldığında ilk dinlerin aynı zamanda bir ulusu temsilen milli olma özelliği taşıdığı görülmektedir. Yahudilik bunun en belirgin örneğidir; bir din olmasının yanında aynı zamanda bir millettir ve Hz. Musa dini lider olmasının yanında bir milletin de lideridir.¹¹³ Hıristiyanlıkta özellikle Katolik mezhebinde devletin Tanrısal bir kurum olarak tanınmaya başlamasıyla kilise örgütlenmesi devlet adı

¹⁰⁸ Aydın, a.g.e., 169.

¹⁰⁹ Kurt, a.g.e., 122.

¹¹⁰ Aydın, a.g.e., 175.

¹¹¹ Aydın, a.g.e., 177.

¹¹² Eyüpoğlu ve Perşembe, a.g.m., 477.

¹¹³ Kurt, a.g.e., 122.

altında kuvvet kazanmıştır.¹¹⁴ Kur'an-ı Kerim'de devlet kelimesi geçmemekle birlikte adalet, emanet, istişare gibi devlet eliyle yapılabilen birçok konuya yer verilmektedir. *“De ki: “Allah’a ve resule itaat edin.” Eğer yüz çevirirlerse bilsinler ki Allah kâfirleri sevmez.”*¹¹⁵ ve *“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü’l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah’a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah’a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir.”*¹¹⁶ ayetlerinden de anlaşıldığı üzere Kur'an-ı Kerim'de siyasi otoritelere itaat edilmesi tavsiye edilmiştir. Kur'an-ı Kerim bir siyasi düzenden ziyade ahlaki düzenin sağlanması hususunda evrensel tavsiyelerde bulunmaktadır.

Siyaset, geçmişten günümüze toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Din ile sürekli etkileşim halinde olan siyaset; dinin siyaseti öncelediği, siyasetin dini öncelediği, din ve siyasetin tamamen birbirinden ayrıldığı ve din ile siyasetin birlikte hareket etmesi gibi farklı şekillerde ilişki içerisinde olmuş ve olmaya devam etmektedir. Tümünün kendi içerisinde avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Burada önemli olan, toplumun yapısına uyumlu olan bir din – siyaset ilişkisidir.

¹¹⁴ Kurt, a.g.e., 124.

¹¹⁵ Al-i İmran 3/32.

¹¹⁶ Nisa 4/59.

3. SEMAVİ DİNLERDE KADININ KONUMU

“Sema” kelimesi Arapça kökenlidir ve genel olarak “yükseklik, yüksek yer, gök” manalarına gelmektedir.¹¹⁷ “Semavi din” kavramı ise semadan gelen; “kökü yüce olan ilahi bir kaynaktan gelen, değeri çok üstün olan ve tevhit esasına dayalı ilahi din” anlamına gelmektedir.¹¹⁸ “Semavi din” başka bir ifadeyle “vahye dayanan ve insanlara peygamberler aracılığıyla bildirilen Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık dinleri” olarak tanımlanmaktadır.¹¹⁹

İnsanlık tarihine Hz. Adem (a.s.)’den itibaren tevhit dini tebliğ edilmiş ve bu tebliğler Hz. Muhammed (sav) ile sona ermiştir. Allah tarafından gönderilen bu dinler yüce ve ilahi bir kaynaktan geldiği için semavi din olarak adlandırılmaktadır. Semavi dinler farklı topluluklara ve kültürlere gönderildiğinden farklı isimlerle adlandırılmış olsalar da bu dinlerin inanç esasları aynıdır. Günümüzde üç adet semavi din bulunmaktadır. Bunlar: Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet’tir.

Yahudilik, bir kavmin aynı adıyla anılan bir din olmakla birlikte tek tanrılı dinler içerisinde yer alan en eski dini inanç sistemidir. Esas olarak Yahudilik, dinin bir topluluktan ayrılmamış şeklidir. Bir din olarak toplumsal bütünlüğü ve siyasi amaçları mecburi kılması sebebiyle Yahudilik günümüz milliyetçilik anlayışının temel prensiplerini taşımaktadır.¹²⁰ Yahudilik, bir topluluğa bağlı birlik ve beraberlik düşüncesini sürdürülebilir kılması ile günümüze kadar varlığını getirebilmiştir.

Yahudiliğin kutsal kitabı Tevrat’tır. Tevrat, aynı zamanda Yahudi toplumunun tarihini de anlatmaktadır. Bu tarihsellik bilimsel veya kronolojik olmaktan ziyade topluma zor zamanlarında yol gösterici olmakla özdeşleşmektedir.¹²¹ Etnik köken olarak bakıldığında Yahudi toplumu Yahudiliğin gelişi ile ortaya çıkmıştır. Soylarını Hz. Adem (as) ve Hz. Nuh’a (as) kadar uzatmalarına rağmen, aslında atalarını Hz. İbrahim (as) olarak kabul etmektedirler. Hz. İbrahim’in (as) iki oğlu vardır: Hz. İsmail ve Hz. İshak. Tevrat’ta Hz. İsmail Yakın-Doğu göçebe halklarından olan Arap halklarının atası olarak anlatılmaktadır. Yahudi dininin peygamberi olarak kabul edilen Hz. Musa

¹¹⁷ Erdoğan Baş, “Sema”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, E.T. 14/08/2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sema--gok>

¹¹⁸ Atilla Buğdaycı, “Kur’an-ı Kerim’e Göre Üç Semavi Din (Yahudilik – Hıristiyanlık – İslamiyet)” (Y.L.T., Erciyes Üniversitesi, 2007), 8.

¹¹⁹ “Semavi Dinler”, *TDK Güncel Sözlük*, E.T. 14/08/2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

¹²⁰ Baykan Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2017), 87.

¹²¹ Sezer, a.g.e., 87.

(as) ise Hz. İshak'ın (as) torunu; Hz. Yakup'un oğludur. Arap literatüründe Yahudilik, “*Musa dinine / şeriatine bağlı*” anlamında “*Musevilik*” olarak da adlandırılmaktadır.¹²²

Hıristiyanlık, Yahudiliğin var olduğu toplumlarda ve Yahudiliğin bir devamı olarak ortaya çıkan semavi dinlerden birisidir. Bu bağlamda iki dinin düşünce sistemleri birbiriyle birçok konuda benzerlik göstermektedir. Hz. İsa'nın (as) tebliğ ettiği bilinen din, adını Yunanca “*mesih*” anlamına gelen “*Hristos*” kelimesinden almaktadır. Günümüzde Hıristiyanlık, İsa Mesih'in Tanrı'nın oğlu ve Tanrı olduğu dogmasına ve ilahi söylemin insan olarak tecelli etmesine dayalı bir inanç sistemidir.¹²³ Yahudi coğrafyasında doğmuş olmasına rağmen Hıristiyanlık Roma İmparatorluğu ile olan etkileşimler neticesinde Batı'ya aktarılmış ve burada yayılarak günümüze kadar Batı'nın ideolojisi olarak varlığını sürdürmüştür.¹²⁴

Toplumsal yapıda olan farklı kültürel normlar, dini inancın tek din çatısı altında farklı kilise yapılarının – mezheplerin oluşmasına neden olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun merkezi yönetim sisteminde kilise birliğinin sağlanması kolay olurken; merkezi yönetim birkaç farklı konumda yürütülmeye çalışıldığında devletin dolayısıyla kiliselerin de dağılması kaçınılmaz olmuştur. Hıristiyanlıkta yaygın olan üç mezhep bulunmaktadır: Katoliklik, Ortodoksluk ve Protestanlık. Tarihte Katolikliğin ortaya çıkışı Batı'da feodal toplum yapısının hakim olması ile aynı zamana denk düşmektedir. Katolik kelime olarak “*genel, evrensel*” anlamına gelen Grekçe “*katholikos*” kelimesinden türetilmiştir.¹²⁵ Evrensel anlamı taşıması tesadüfi değildir zira Roma kilisesinden ayrılan ve Vatikan'a karşı duran kiliselere karşı bir düşünce akımı olarak Vatikan'a bağlılığını gösteren kilise topluluklarını tanımlamaktadır.¹²⁶ Katolik Hıristiyanların anlayışına göre gerçek Hıristiyanlık Roma Katolikliğidir. Bunun temelinde Hz. İsa'nın havarisi Petrus'a Roma'da kilise kuracağını açıklaması¹²⁷ ve kurduktan sonra piskoposluğuna Petrus'u getirerek vekilliğini tayin

¹²² Salime Leyla Gürkan, “Yahudilik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, E.T. 14/08/2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yahudilik#1>.

¹²³ Ömer Faruk Harman, “Hıristiyanlıkta Kadın”, *İbrahimi Dinlerde Kadın*, ed. Saliha Okur Gümrukçüoğlu (İstanbul: Kadem, 2021), 25.

¹²⁴ Sezer, a.g.e., 102.

¹²⁵ Ömer Faruk Harman, “Katoliklik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, E.T. 14/08/2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/katoliklik>.

¹²⁶ Sezer, a.g.e., 106.

¹²⁷ Bu çalışmada geçen Tevrat ve İncil pasajları için bkz. <https://incil.info/>; Matta, 16/18-19.

etmiş olması yer almaktadır. Petrus ve Petrus'tan sonra gelen herkes Hz. İsa'nın ve dolayısıyla Hıristiyanlığın temsilcisi olarak görülmektedir. Roma kilisesinin evrensel Hıristiyanlık öğretisine sahip olmasının temelinde bu görüş yatmaktadır.

Ortodoks, Yunanca kökenli bir kelimedir ve “*doğru, düz yol*” anlamına gelmektedir. Ortodoks mezhebine mensup olanlar kendi kiliselerini “Ortodoks Katolik Kilisesi” olarak tanımlarlar. Buradan hareketle, Ortodoksluk kendisini hem doğru inanç hem de evrensel olarak kabul etmektedir.¹²⁸ Ortodoksluk, Katolikliğin aksi yönünde Doğu Avrupa ve Anadolu coğrafyasında varlık göstermiştir. Roma İmparatorluğu'nun yıkılışının ardından Avrupa toplumları doğu – batı ayrımına giderek farklı kültürlere yayılım göstermişler ve mezhep ayrılıkları da bu şekilde başlamıştır. Ortodoksluğun temel prensiplerinden biri doğu toplumlarının Hıristiyanlaşmasını sağlamaktır. Yayılmış olduğu Anadolu coğrafyasında Yunan kültürü ile girdiği etkileşimler neticesinde şekillenmiş ve Katoliklik ile arasındaki temel farklar oluşmuştur. Ortodoksluk da tıpkı Katoliklikte olduğu gibi teslis inancını* bazı farklarla birlikte kabul etmektedir. Kutsal kitap olarak özellikle Yuhanna İncili kullanılmaktadır. Bunun yanında kilise babalarının nesilden nesile özel teknikle aktardıkları gelenekleri de kutsal olarak kabul edilmektedir.¹²⁹

Hıristiyanlığın en yaygın mezheplerinden üçüncüsü olan Protestanlık, modern Batı toplumlarıyla ilişkilendirilmektedir. XVI. yüzyılda Almanya'da başlayan ve tüm Avrupa'ya yayılan reform hareketleri sonucunda Hıristiyanlığın modern ahlaki yorumlanmasını ifade etmektedir. Bunun yanında Batı Avrupa'da kapitalizm ile Protestanlığın ortaya çıkışı neredeyse aynı zamanlara denk gelmektedir. Alman sosyolog Max Weber, Protestanlık ile kapitalizmin arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Prensipleri itibariyle birbiri ile ilişki içinde olduğu ve birbirine hizmet ettiği görülmektedir. Weber'e göre Protestanlık, ekonomik gelişme gösteren topluluklarda dini ve ahlaki devrim niteliğinde ortaya çıkmıştır. Ekonomik gücü eline alan toplumlar, geleneksel iktisadi yöntemlerden arınırken dini inançlara ve geleneksel otoritelere karşı bir duruş sergileyerek dönüşüm gerçekleştirmiştir. Dönüşüm denmesinin temel sebebi Protestanlık ile kilise egemenliğinin son bulmaması aksine

¹²⁸ Kürşat Demirci, “Ortodoksluk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, E.T. 16/08/2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ortodoksluk> .

* Teslis inancına göre Tanrı fonksiyon anlamında Baba, Oğul ve Rûhulkudüs olmak üzere üç ayrı varlıktan meydana gelmiş olsa da esas itibariyle Baba'da bütünleşen tek varlıktır.

¹²⁹ Demirci, a.g.a.

toplumun her noktasına nüfuz eden bir şekle bürünmüş olmasıdır.¹³⁰ Katoliklerin bu duruma karşı en belirgin eleştirileri dini inancın dünyevileştirilmiş olmasıdır. Katoliklere göre Protestanlık her şeyi dünyevileştirerek materyalizmin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Protestanların Katoliklere karşı eleştirisi ise aşırılaştırılmış çileci tutumlarıdır.¹³¹

Katoliklik, Protestanlığa göre daha sakin bir yaşamı desteklemektedir. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu* adlı eserinde Weber aralarındaki farkı şöyle açıklar: “Katolik daha sakinidir; daha az kazanma dürtüsüne sahiptir, daha düşük bir gelire bile olsa mümkün olduğunca güvenli bir hayatı, belki de onur ve zenginlik getirme ihtimali olan riskli ve heyecanlı bir hayata tercih eder.”¹³² Protestanlığın zenginlik ve rahat bir yaşam için riski göze alan bir inanç sistemine sahip olması, sürekli olarak çalışma düşüncesini vurgulamakta, en çok çalışanın mükafatlandırılacağı inancını desteklemektedir. Bu açıdan bakıldığında kapitalizm ile ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Zira kapitalizm disiplinsiz, her istediğini yapma arzusu ve özgürlüğüne sahip olan bir bireyi işçi olarak çalıştıramamaktadır. Bunun yanında kapitalizm insan emeğini yoğun şekilde kullanarak üretkenliği artırmayı hedefler. Protestanlar, Tanrı’nın etkilerini tüm yaşamsal faaliyetlerde görmektedir. Eğer Tanrı bireye çok çalışarak kar edebileceği bir fırsat sunuyorsa birey bu fırsatı dini olarak değerlendirmek zorundadır. Yapılacak işin ahlaki ve toplumsal faydalarının yanında bireysel maddi çıkar getirisi olmalıdır.¹³³ Protestan inancına göre bireyin zengin olması yetmemektedir. Zira zenginlik bireyi tembellek ve günahkarlığa iterse ahlaki bir yanlışa düşülür. Protestanlığa göre mesleğin yükümlülüklerinin her daim yerine getirilmesi ilahi bir emir niteliği taşımaktadır.¹³⁴

İslam, günümüze kadar ulaşan son semavi dindir. Esas olarak Arapça kökenli bir kelimedir ve “*kurtuluşa ermek, boyun eğmek, teslim olmak; teslim etmek, vermek; barış yapmak*” anlamlarına gelen “*silm (selm)*” kelimesinden türetilmiştir.¹³⁵ Taşıdığı anlam itibarıyla de bireylerin Allah’ın hükümlerine boyun eğerek, Allah’a teslim

¹³⁰ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu*, çev. Can Büyükbay, (İstanbul: Kapra, 2021), 10-11.

¹³¹ Weber, a.g.e., 14.

¹³² Weber, a.g.e., 14.

¹³³ Weber, a.g.e., 152.

¹³⁴ Weber, a.g.e., 153.

¹³⁵ Mustafa Sinanoğlu, “İslam”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, E.T. 16/08/2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/islam#1-etimoloji-ve-tanim> .

olarak kurtuluşa ereceği bir inanç sistemi üzerine kurulmuştur. Coğrafi olarak Arap yarımadasında meydana gelmiştir. Yahudilik ve Hıristiyanlığın aksine özel olarak bir kavme değil; tüm insanlığa gelmiş bir dindir. Hz. Muhammed'e (sav) vahiy yoluyla gelmiş yaşadığı toplum ile başlayarak tüm dünyaya tebliğ edilmiştir. Kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an-ı Kerim iman, ibadet gibi bireylerin dini inançlarını nasıl yerine getireceklerinin yanı sıra tarihsel bir nitelik de taşımaktadır. Önceki kavimlerin başına gelen olayları neden – sonuç ilişkisi içerisinde açıklamakta; bunun yanında toplumsal yaşam, insan sağlığı, bilimsel açıklamalar ile ilgili birçok bilgiyi bünyesinde barındırmaktadır.

Hz. Muhammed'e (sav) gelen vahiylerin kaydedilmesiyle oluşturulan Kur'an-ı Kerim, toplumsal yaşamı düzenleyen bir kutsal kitap niteliğindedir. Toplumun hemen her kurumunda devrim niteliğinde değişime gidilen ve yeni gelen bu din ile ilgili her soru veya sorun için Kur'an-ı Kerim'e başvurulmuştur. Hz. Muhammed'e (sav) ilk vahyin gelmesinden son nefesini verene kadar Kur'an-ı Kerim yazılmaya devam edilmiştir. Ancak Hz. Muhammed'in (sav) vefatının ardından toplumda doğacak sorunlar ve Kur'an-ı Kerim'de bulunamayacak cevaplar olduğunda İslam'da ilk olarak Hz. Muhammed'in (sav) hareketleri ve davranışlarının örneklerine, bir başka ifadeyle sünnete bakılmaktadır. Sünnetler bir çözüm sunmadığı takdirde o dönemde Medine'nin eski geleneklerine başvurulmuştur. Bu seçenek de çözüm olmadığında soru sahiplerinin veya duruma göre hakimin kararına başvurulmuştur.¹³⁶ Günümüzde ilim alanları ve araştırma yöntemleri çeşitlenmiş olsa da dini konularda ilk olarak Kur'an-ı Kerim'e; açıklaması niteliğinde ise hadis ve sünnetlere başvurulmaktadır. Bunun yanında Kur'an-ı Kerim ayetlerinin ve rivayet edilen hadislerin birbiri ile örtüşmesi gerekmektedir. Aksi takdirde aktarılan sünnet veya hadis bilgisinin doğruluğu sorgulanmaktadır.

¹³⁶ Sezer, a.g.e., 135.

3.1. Yahudilikte Kadının Konumu

Yahudilikte kadının konumuna genel olarak bakıldığında ataerkil ideolojiye sahip bir toplumsal yapının özellikleri görülmektedir. Dini inanç toplumsal yapıyla bütünleşmiştir. Kutsal kitapları olan Tevrat'ta da ataerkil ideolojiyi destekler nitelikte pasajlar bulunmaktadır. Zira insanın yaratılışından itibaren kadınlar ve erkekler ayrıştırılmıştır.

3.1.1. İnsanın Yaratılışı

Tevrat'ta yaratılış iki türlü anlatılmaktadır. Yaratılış 1'de dünyanın yaratılışı anlatılmaktadır. Buna göre dünya altı günde oluşturulmuştur; altıncı günde de insan yaratılmıştır. “Tanrı insanı kendi suretinde yarattı, onu Tanrı'nın suretinde yarattı. Onları erkek ve dişi olarak yarattı. Onları kutsayarak, “Verimli olun, çoğalın” dedi, “Yeryüzünü doldurun ve denetiminize alın; denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun.”¹³⁷ şeklinde ifade edilmektedir. Burada anlatıldığı üzere kadın erkek fark etmeksizin insan Tanrı'nın suretinde yaratılmış ve dünya yaratıcı tarafından insanın egemenliğine sunulmuştur.

Yaratılış 2'de ise insanın yaratılışı daha detaylı olarak anlatılmaktadır:

RAB Tanrı Adem'i topraktan yarattı ve burnuna yaşam soluğunu üfledi. Böylece Adem yaşayan varlık oldu.¹³⁸, “Sonra, “Adem'in yalnız kalması iyi değil” dedi, “Ona uygun bir yardımcı yaratacağım.””, “RAB Tanrı yerdeki hayvanların, gökteki kuşların tümünü topraktan yaratmıştı. Onlara ne ad vereceğini görmek için hepsini Adem'e getirdi. Adem her birine ne ad verdiyse, o canlı o adla anıldı.”, “Adem bütün evcil ve yabani hayvanlara, gökte uçan kuşlara ad koydu. Ama kendisi için uygun bir yardımcı bulunmadı.”, “RAB Tanrı Adem'e derin bir uyku verdi. Adem uyurken, RAB Tanrı onun kaburga kemiklerinden birini alıp yerini etle kapadı.”, “Adem'den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak onu Adem'e getirdi.”, “Adem, “İşte bu benim kemiklerimden alınmış kemik, etimden alınmış ettir” dedi”, “Ona ‘Kadın’ denilecek, çünkü o adamdan alındı.¹³⁹

Yaratılış 2'de belirtilen pasajlardan anlaşıldığı üzere kadın, erkeğin kemiğinden yaratılmış bir varlık olması ile toplumda ikincil konumda tutulmaktadır. Bu tutum daha sonra Hıristiyan ve Müslüman kültürlerine de aktarılmıştır. Bununla birlikte kadın erkeğe yardımcı bir varlık olarak yaratılmış; erkekle eşdeğer bir konumda görülmemiştir. Pasajlarda belirtildiği gibi kadına ismini verenin erkek olması bu

¹³⁷ Yaratılış 1/27-28.

¹³⁸ Yaratılış 2/6.

¹³⁹ Yaratılış 2/18-23.

durumu destekler niteliktedir. Metnin İbranice olduğu düşünüldüğünde kelime kökenlerinin birbirinden alındığı anlaşılmaktadır; zira İbranicede “*ish*” kelimesi “*erkek*”, “*ishah*” kelimesi “*kadın*” demektir.¹⁴⁰ Günümüzde evrensel dil olarak kabul edilen İngilizcede de kadın – erkek kelimelerinin tıpkı İbranicede olduğu gibi birbirinden türetildiği görülmektedir.

3.1.2. İlk Günahın İşlenmesi

Kadının toplumsal konumunda etki yaratan dini olgulardan birisi de kutsal metinlerde yer alan “*ilk günah*” anlatısıdır. Yaratılış pasajlarının devamında anlatılan ve diğer tüm kültürlerle de yansıyan ilk günahın işlenmesinde asıl suçlunun kadın olması, kadının şeytan ile iş birliği yaptığı düşüncesi kadının kötü bir varlık olarak toplumdan dışlanmasına neden olmuştur.

Kadın, “Bahçedeki ağaçların meyvelerinden yiyebiliriz” diye yanıtladı, “Bahçedeki ağaçların meyvelerinden yiyebiliriz” diye yanıtladı, Ama Tanrı, ‘Bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemeyin, ona dokunmayın; yoksa ölürsünüz’ dedi.”¹⁴¹, “Yılan, “Kesinlikle ölmezsiniz” dedi, “Çünkü Tanrı biliyor ki, o ağacın meyvesini yediğinizde gözleriniz açılacak, iyiyle kötüyü bilerek Tanrı gibi olacaksınız.”, “Kadın ağacın güzel, meyvesinin yemek için uygun ve bilgelik kazanmak için çekici olduğunu gördü. Meyveyi koparıp yedi. Yanındaki kocasına verdi, o da yedi. İkisinin de gözleri açıldı. Çıplak olduklarını anladılar. Bu yüzden incir yaprakları dikip kendilerine önlük yaptılar.”¹⁴², “RAB Tanrı, “Çıplak olduğunu sana kim söyledi?” diye sordu, sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan mı yedin? Adem, “Yanıma koyduğum kadın ağacın meyvesini bana verdi, ben de yedim” diye yanıtladı. RAB Tanrı kadına, “Nedir bu yaptığın?” diye sordu. Kadın, “Yılan beni aldattı, o yüzden yedim” diye karşılık verdi.¹⁴³

Pasajın devamında kadının ve erkeğin cezalandırıldığı anlatılmaktadır.

RAB Tanrı kadına, “Çocuk doğururken sana çok acı çektireceğim” dedi, “Ağrı çekerek doğum yapacaksın. Kocana istek duyacaksın, seni o yönetecek.”; RAB Tanrı Adem’e, “Karının sözünü dinlediğin ve sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan yediğin için toprak senin yüzünden lanetlendi” dedi, “Yaşam boyu emek vermeden yiyecek bulamayacaksın.”¹⁴⁴

Bu pasajlardan kadın ve erkeğin toplumsal rollerinin Yahudi kutsal metinleri tarafından belirlendiği anlaşılmaktadır. Nitekim günümüze kadar süregelen toplumsal yaşamda erkekler ev dışı alanda çalışarak kazanmakla mükellef tutulmuştur.

¹⁴⁰ Mustafa Furkan, “Kur’an’da İnsanın Yaratılışının Çağdaş Tefsirler ve Modern Bilimler Açısından Karşılaştırılması” (Y.L.T., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2019), 13.

¹⁴¹ Yaratılış 3/2-3.

¹⁴² Yaratılış 3/4-7.

¹⁴³ Yaratılış 3/11-13.

¹⁴⁴ Yaratılış 3/16-17.

Kadınların ise temel görevi annelik olarak görülmekle birlikte ev işleri, eşine itaat etme, eşin ihtiyaçlarını karşılama gibi görevlerden mesul tutulmuştur. Bunun yanı sıra işlenen günahın sorumlusu kadın olarak görüldüğünden erkeğe kıyasla kadın daha ağır şekilde cezalandırılmıştır. Zira kadın yaratılıştan itibaren eksik varlık olarak görülmesinin yanında günahkar olma sıfatı da kadına yüklenerek toplumda konumu erkekten daha aşağı konumlandırılmıştır. Tevrat'ta da belirtildiği üzere kadın bu günahın bedeli olarak erkek tarafından yönetilmek ile cezalandırılmıştır. Kadının toplum içerisinde erkek tarafından yönetilerek konumunun ikincil olarak sürekli hale getirilmiştir.

3.1.3. Aile Hayatında Kadın

Yahudiliğin hüküm sürdüğü toplumlarda kadın, hayatın her alanında erkeğin hükmü altında olmalıdır. Tevrat'ta da belirtildiği üzere kadın, erkeğe yardımcı varlık olarak yaratılmıştır ve erkek evdeki gücün asıl sahibidir.¹⁴⁵ Aile içerisinde kadın, erkeğin birinci yardımcısı olarak görülmektedir ve temel görevi erkeğin huzurunu sağlamaktır. Kadın erkeği memnun ettiği sürece ailenin bereketinin doğru orantılı olarak arttığına inanılmaktadır.¹⁴⁶

3.1.3.1. Evlilik ve boşanma

Yahudi toplumlarında evlilik, kutsal olarak kabul edilmektedir. Kadın – erkek fark etmeksizin evlenmeyen insan “yarım” olarak nitelendirilmektedir. Evlilik zamanı gelmiş olduğu halde evlenmeyen kişilerin Tanrı'ya muhalefet ettiğine dair toplum içerisinde bir görüş mevcuttur.¹⁴⁷ Tevrat'ta geçen “*Verimli olun, çoğalın, yeryüzünü doldurun.*”¹⁴⁸ emrine uymak Yahudiler için kutsal bir görev; bir *mitsva* olarak görülmektedir. Mitsva, Yahudilikte uyulması gereken 613 kuralın bütününe verilen isimdir; çeşitli konularda - işaretler, semboller, dualar, nimetler, evlilik, aile, iş uygulamaları, mevsimler, çalışanlar, hizmetliler, köleler vs. - kuralları içermektedir. Mitsva içerisinde evlilik, boşanma ve aile konusunda 23 kural; yasak cinsel ilişkiler

¹⁴⁵ Ameneh Baseri, “Semavi Dinlerde (İslam, Hıristiyanlık, Yahudilik) Kadına Şiddet ve Saygının Karşılaştırılması Hakkında Araştırma”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16, no. 1 (2014): 124.

¹⁴⁶ Yusuf Altıntaş, “Musevilikte Dinsel Kurallar ve Gelenekler Çerçevesinde Ailenin Kuruluşu ve Ailede Roller” *Din ve Hayat*, no. 12, (Şubat 2011): 18.

¹⁴⁷ İsmet Eşmeli, “Semavi Dinlerde Aile”, *Aile ve Modernite*, ed. Salih Aybey, Murat Akın ve Tahyr Ashyrov, (Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, 2017), 64.

¹⁴⁸ Yaratılış 1/28.

ile ilgili 25 kural bulunmaktadır.¹⁴⁹ Evliliğin dini emir ve kutsal bir görev olarak kabul gördüğü toplumlarda kasıtlı olarak evlilikten kaçınmak mümkün olmadığı gibi, iyi bir tutumla da karşılanmamaktadır. Yahudilikte evliliğin temel amacı neslin devamlılığının sağlanmasıdır. Bunun yanında eşler arasında aile birliğinin kurulması, cemaat içerisindeki birliğin korunması gibi amaçlar da evliliği kutsal yapan nitelikler arasındadır.¹⁵⁰

Evlilik, “Tanrı’nın topluluğuna girmek” olarak nitelendirilebilecek kadar kutsal sayılmaktadır. İnsan neslinin devamı evlilik gerçekleştirilerek ve cinsel ilişki meşrulaştırılarak sağlanmaktadır. Bunun yanında insanların cinsel dürtülerinin olması doğal bir durumdur ancak bu dürtüler insanları günahkar yapmamalıdır. Bu bağlamda bireylerin cinsel arzularının karşılanabilmesi için evlilik büyük önem arz etmektedir.¹⁵¹ Zira bekar bireylerin zina veya başka şekillerde günaha girmesi evlilik yoluyla önlenmeye çalışılmıştır. Bir başka ifadeyle evlilik yalnızca cemaatin çoğalarak büyümesini sağlamakla kalmamakta; insanları bireysel olarak günahlardan da sakındırmaktadır. Tevrat’ta da evliliğin önemine vurgu yapılmaktadır: “*Evler yapıp içinde oturun, bahçe dikip ürününü yiyin. Evlenin, oğullarınız, kızlarınız olsun; oğullarınızı, kızlarınızı evlendirin. Onların da oğulları, kızları olsun. Orada çoğalın, azalmayın.*”¹⁵² Bu pasajdan anlaşılacağı üzere Yahudilikte evlilik insanlar için önem arz etmektedir.

Yahudilikte cinsel ilişki hususunda da kadın ve erkek için belirli sınırlamalar getirilmiştir. Yahudiler için kutsal sayılan şabat gecesinde cinsel ilişkinin gerçekleştirilmesi tavsiye edilmektedir.¹⁵³ Bunun yanında Yahudi hukukunda erkeklerin mesleklerine göre cinsel ilişkiye girme zamanları farklılaşmakta ve ona göre düzenlilik ve süreklilik sağlanmaktadır. Erkeğin icra ettiği meslek dolayısı ile bir aksama yaşandığında kadından özür dilemesi gerekmektedir. Kadın – erkek fark etmeksizin cinsel ilişki önem arz etmektedir. Burada dengenin kurulması önemlidir.

¹⁴⁹ “Mitsva Kuralları”, E.T. 10/08/2023,

http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&view=article&id=2661:mitsva-nedir-4&catid=94&Itemid=138 .

¹⁵⁰ Asife Ünal, “Yahudilikte Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri”, *Bütün Yönleriyle Yahudilik* (Ankara: Dinler Tarihi Araştırmaları VIII, 2012), 674-675.

¹⁵¹ Cihat Şeker, “Yahudilikte Evlilik ve Cinsellik Anlayışı / Ahlakı”, *İLTED* 2, 44, (2015): 252-253.

¹⁵² Yeremya, 29/5-6.

¹⁵³ Şeker, “Cinsel Ahlak”, 255.

Zira kadının erkeğe ilişki ile ilgili sınır koyması mümkün değildir; ancak erkek bu durumu zayıflık olarak görmemeli ve kadına karşı daha özenli davranmalıdır.¹⁵⁴

Evlilikte eş seçimi önemli olmakla birlikte, bu seçim genellikle tek taraflı, erkek tarafından olmaktadır. Hatta evlenecek erkek dahi kendi eş seçimini yapmamaktadır; erkek için eş seçimini babası veya babasının görevlendirdiği başka birisi yapmaktadır. Aile büyüklerinin aileye uygun bir eş adayı seçmesi üzerine erkeğin bunu reddetmesi onun isyankarlıkla suçlanmasına neden olmaktadır.¹⁵⁵ Yaratılış'ta örneklendirildiği gibi Hz. İbrahim, oğlu Hz. İshak'a soyundan gelen bir eş bulması için emektar kölesini görevlendirmiştir.¹⁵⁶ Kadınlar için de aynı durum söz konusudur. Hatta kadınların eş adayını kabul etme veya reddetme gibi bir seçeneği bulunmamaktadır. Tevrat'ta Yakup'un kızı Dina'nın uğradığı cinsel saldırı sonucunda evlendirilirken rızasının alınmadığı görülmektedir.¹⁵⁷ Kadının evlilik konusunda söz hakkı babasına, babası yoksa erkek kardeşine aittir. Bunun aksi bir örneğine yine Tevrat'ta rastlanmaktadır. Selofhat'ın kızlarına başka bir İsrail kabilesinden olmak şartı ile beğendikleri kişilerle evlenme izni verilmiştir. Bu kadınların babaları ve erkek kardeşleri bulunmamaktadır. Babalarının mirasından pay alabilen ilk kadınlar olmakla birlikte; aynı zamanda bu miras yine kendi aşiretlerinde kalmıştır. Yahudi ailelerinde tek eşlilik vurgulanmaktadır; çok eşliliğe aralarında ayırım yapmadan bakılmak şartı ile izin verilmektedir. Ancak yine de kadın erkekten ikincil konumda; erkeğe itaat eden ve erkeğin ihtiyaçlarını karşılaması için var olduğuna inanılan bir varlık olarak görülmektedir. Nitekim Talmud metinlerinde şu ifade dikkat çekmektedir: “*Her erkeğin günde bir defa şu üç konuda şükür duasını dile getirmesi gerekir: Tanrı'nın kendisini İsrailoğlu'na mensup kıldığı, kadın olarak yaratmadığı ve kendisini cahillerden yapmadığı için.*”

Yahudilikte de diğer dinlerde ve toplumlarda olduğu gibi evlilik konusunda bazı sınırlılıklar getirilmiştir. Bireyin kiminle evlenemeyeceği konusunda detaylı anlatımlar kutsal metinlerde belirtilmektedir. Buna göre bir erkek yakın akrabasıyla; annesi, büyük annesi, üvey annesi, kız kardeşi, üvey kız kardeşi, torunları, torununun kızları, halası, teyzesi, amcasının hanımı, oğlunun / torununun hanımı ve kayınvalidesi

¹⁵⁴ Şeker, “Cinsel Ahlak”, 256.

¹⁵⁵ Zeynel Abidin Ataşalan, “Tevrat, İnciller ve Kuran-ı Kerim'e Göre Aile Kavramı” (Y.L.T., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2008), 18.

¹⁵⁶ Yaratılış, 24/2-5

¹⁵⁷ Yaratılış, 34/2-17.

ile evlenemez. Bir kadın ve o kadının kızları veya torunlarıyla da evlenemez. Bununla birlikte iki kız kardeş ile evlenemediği gibi; ölüm olmadığı takdirde eski eşin kız kardeşi ile evlenilmesi de yasaktır.¹⁵⁸ Kardeşinin hanımı ile evlenebilmesindeki tek şart *levirat* uygulamasıdır. Normal şartlarda erkek, kardeşinin hanımı ile evlenemezken, çocuk sahibi olmadan ölüm olması durumunda o erkeğin yengesi ile evlenmesinin zorunlu kılınması durumuna levirat denmektedir.¹⁵⁹ Bu uygulamada kadının aile içerisinde kalması sağlanarak soyun devam ettirilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda yalnızca soyun devamının sağlanması değil, kadının namusunun da aile içinde kalarak korunması amaçlanmaktadır. İslamiyet'te olduğunun aksine Yahudilikte süt bağından doğan akrabalık evlilik için bir engel oluşturmamaktadır.

Yahudilik ortaya çıkışından itibaren soya önem veren bir dindir. Soyun ve neslin devamlılığı aile ile sağlanacağı için evlilik yoluyla yeni bir aile kurulurken önemli olan eşlerin geldiği soylardır. Yahudiler tarih boyunca kendi kavimleri dışından olan kişilerle evliliğe razı olmamışlardır. Yabancılarla evlilik yasaklanırken akraba evliliği teşvik edilmiştir.¹⁶⁰ Zira akraba evliliğinde hem yabancı bir kadınla evlilik olmamış hem de soy farklılaşmamış olacaktır. Yahudilikte evlenilecek kadında aranan en temel niteliklerden biri de kadının bakire olmasıdır. Bunun yanında kadının güzel olması gereklidir. Evlenilecek kadının güzelliğinden emin olmak için görmeye birkaç kişi gidilmelidir. Evlenecek kadın ile erkeğin arasındaki yaş farkının çok olması bir sadakatsizlik durumunu tetikleyebileceğinden farkın az olması tavsiye edilmektedir. Kadının ailesinde kalıtsal bir hastalık olmamasına önem verilmektedir; kadın güzel ve soylu olduğu kadar sağlıklı da olmalıdır.¹⁶¹

Evlilik her ne kadar kutsal sayılmış olsa da bazı durumlarda boşanma gerçekleşmektedir. Yahudilikte aile ve evliliğe kutsal gözüyle bakılması boşanmanın hoş karşılanmamasına neden olmaktadır. Tıpkı evliliğin gerçekleştirilmesinde olduğu gibi boşanmada da yetki erkeğe verilmiştir. Erkek egemenliği ile kurulan evlilik, erkeğin geçerli gördüğü gerekçeler ile sonlandırılabilir.¹⁶² Bu gerekçelerden bazıları şunlardır: Kadının erkeği aldattığı şüphesi, erkeğin kadını kıskanması, kadının

¹⁵⁸ Levililer, 18/6-18.

¹⁵⁹ Ünal, a.g.m., 677.

¹⁶⁰ Ataşalan, "Evlenilecek Kadında Aranan Özellikler", 19.

¹⁶¹ Ataşalan, a.g.e., 19-20.

¹⁶² İsmet Eşmeli ve M. İsmail Hiçyılmaz, "Yahudiliğin Erkek Egemen Anlayışı", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, no. 1 (2020): 82.

erkek çocuk doğuramaması, kadının erkeğin cinsel açıdan beklentilerini karşılayamaması ve kadının erkeğin müsaadesi olmadan ekonomik açıdan tasarrufta bulunması.¹⁶³ Bu gerekçelerden de anlaşıldığı üzere boşanma tamamen erkeğin inisiyatifindedir. Erkekten olan boşama yetkisi iki gerekçe ile elinden alınabilmektedir: Evlendiği kadının bakire olmadığını iddia eder ve bunun aksi ispat edilirse ve tecavüz ettiği bir kadınla evlenmeye mecbur tutulursa. Bu iki durumda da erkek kadını boşama yetkisini kaybetmektedir.¹⁶⁴

Kadının herhangi bir davranışından hoşlanmaması halinde de erkeğin kadını boşama yetkisi vardır. Bunun aksi bir durum, yani kadının erkekten hoşlanmadığı bir durumda erkeği boşaması söz konusu bile olmamaktadır. Kadını boşanma hususunda zor durumda bırakan uygulamalardan biri de “*get*” adı verilen boşama yöntemidir. Bu uygulama boşandığı halde boşanma belgesini alamayan kadınların yeniden evliliğine izin verilmemesidir; kocası kayıp veya fiilen ayrı olan kadınlar zor durumda kalmaktadır.¹⁶⁵ Evlilik gibi boşanma da yalnızca erkek tarafından başlatılabilen bir uygulama olduğundan kadınlar mağdur edilmektedir. Boşanan kadın eski eşiyile yeniden evlenebilmektedir. Bunun yanında boşanmış bir kadın yeniden evlenme hakkına sahiptir. Ancak ikinci evliliğinden boşanırsa ya da kocası ölmüş olsa dahi eski eşiyile yeniden evlenmesine Yahudilikte izin verilmemektedir.¹⁶⁶ Bununla birlikte evlenirken kadının ailesine verilen mehrin boşanma durumunun ardından erkeğe geri verilmesi gibi bir mecburiyet bulunmamaktadır.¹⁶⁷

Yahudilikte miras da diğer hususlarda olduğu gibi erkek egemenliği altındadır. Aile kurumu her ne kadar kutsal kabul edilse de kadının miras konusunda herhangi bir hakkı söz konusu değildir. Kadın kendi ailesi tarafından cariye muamelesi görüp para karşılığında evlendirilirken, kadının tek ekonomik güvencesi erkeğin geçimini sağlama garantisidir.¹⁶⁸ Koca ya da baba öldüğü zaman bütün miras erkek çocuğa kalmaktadır. Bazı istisnai durumlarda kadının kocası öldüğünde erkek çocuk yoksa kız çocuklara mirasın kalması durumu söz konusu olabilmektedir. Bunun tam tersi durumunda, yani kadın öldüğü zaman ise kadının mirası kocasına; kocası yoksa erkek

¹⁶³ Eşmeli ve Hiçyılmaz, “Boşanma”, 82.

¹⁶⁴ Ali Yüksek, “İslam Aile Hukukunda Boşanma Çeşitleri ve Üç Talak” (YLT, Atatürk Üniversitesi, 2011), 4.

¹⁶⁵ Ünal, a.g.m., 677.

¹⁶⁶ Eşmeli, “Boşanma”, 65.

¹⁶⁷ Eşmeli, “Boşanma”, 66.

¹⁶⁸ Nazan Alija, “Hristiyanlıkta Evlilik Sakramenti” (Y.L.T., Uludağ Üniversitesi, 2017), 11.

çocuğa geçmektedir. Günümüzde İsrail’de kadınlar ve erkekler miras konusunda eşit hakka sahiptir.¹⁶⁹

3.1.3.2. Kadının annelik rolü

Yahudi toplumlarında kadının yüceltiildiği, erkekler ile eşit olmaktan öte üstün ve saygın bir varlık olarak görüldüğü tek rol anneliktir. Tevrat’ta kadının kocasına itaat etmek, çocuklarına da anne olmak için yaratıldığı vurgulanmaktadır. Kadın kocasıyla ve ev ile ilgilendiği gibi çocukların bakımından, onların dini inançlarına uygun birer birey olarak yetişmelerinden ve onlara bu konuda rol model olmadan sorumludur. Bunun yanında kız çocuklarının iffetli yetişmesinden ve namusunu korumaya yönelik olarak eğitilmesinden de kadın sorumludur.¹⁷⁰

Kadın için annelik saygınlık; kısırlık ise kınanma sebebi olarak görülmektedir. Ailenin soyu erkekten devam ettiği için kadının anne olarak saygınlık görebilmesi de erkek çocuk doğurabilmesi şartından geçmektedir. Esas olarak burada değerli görülen kadın değil erkektir. Bir kadın erkek çocuğa değil de kız çocuklara sahip olduğunda ailenin soyunun devam etmeyeceğine inanılmaktadır. Yahudiliğin ilk dönemlerinde soyun devamı için erkek çocuk veremediği takdirde kadın, kocasının başka bir kadınla evlenerek erkek çocuk sahibi olabilmesine olanak sağlamaktadır.¹⁷¹ Kutsal kitapta Hz. İbrahim’in eşi Sara çocuk sahibi olamadığı için cariyesi Hacer’den çocuk sahibi olmasını istediği anlatılmaktadır.¹⁷² Yahudi ilahiyatçılara göre evli bir kadının on yıl boyunca çocuğu olmamışsa kocası onu boşama hakkına sahiptir; yeniden evlenebilme hakkıyla birlikte yine on yıl boyunca çocuğu olmazsa ikinci kocası da onu boşayabilmektedir.¹⁷³ Buradan anlaşılacağı üzere kadın için annelik saygınlık görmenin yanında evliliğini sürdürebilmenin de temel şartı gibi görülmektedir.

Kadının aile içerisinde “anne” rolü ile saygın bir yeri vardır ve dini emir olarak annelere saygı duyulması istenmektedir.¹⁷⁴ Tevrat’ta *On Emir*in beşincisi anneye babaya itaat etmektir: “*Annene babana saygı göster. Öyle ki, Tanrın RAB’bin sana*

¹⁶⁹ Eşmeli ve Hiçyılmaz, “Miras”, 84.

¹⁷⁰ Altıntaş, “Annelik”, 18.

¹⁷¹ Eşmeli, “Çocuk Sahibi Olma”, 65.

¹⁷² Yaratılış, 21., Özlem Topcan, “Yahudilik ve Hıristiyanlık Din Geleneklerine Feminist Yaklaşım” (Y.L.T., Ankara Üniversitesi, 2011), 25.

¹⁷³ Salih Çınpolat, “Yahudilikte Çocuk Sahibi Olma ve Çoğalmanın Yeri ve Önemi”, *Dini Araştırmalar* 20, no. 51, (2017): 145.

¹⁷⁴ Ayşenur Saylam, “Kadın Erkek Eşitliği Problemi ve Bunun Fıkhi Düşünceye Yansımaları” (Y.L.T., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, 2020), 29.

vereceği ülkede ömrün uzun olsun.”¹⁷⁵ Anneye karşı gelmek, isyan etmek, anneyi hor görmek, daha ileri boyutta anneye hakaret etmek ölümle sonuçlanabilecek kadar ağır cezalandırılmaya tabii tutulmaktadır. Yahudilikte anne ve babaya karşı saygı duymak, onlara itaat etmek Tanrı’ya saygı duymakla eş değer niteliktedir.¹⁷⁶ Bununla birlikte bireyde dini kimliğin oluşmasında kadının rolü önemlidir; zira bir kişinin Yahudi olabilmesi için babasından ziyade annesinin Yahudi olması gerekmektedir.¹⁷⁷ Bu bağlamda kadın erkeğe göre her ne kadar ikincil konumda tutulsa da toplumda kadının annelik rolü cinsiyetinden ötürü maruz kaldığı ikincil muamelenin önüne geçmektedir.

3.1.4. Eğitim Hayatında Kadın

Yahudi öğretilerine göre peygamberlerden sonra ilk öğretmenler kişilerin ebeveynleridir. Eski Ahit’te şöyle belirtilmiştir:

*Duyduğumuzu, bildiğimizi, atalarımızın bize anlattığını. Torunlarından bunları gizlemeyeceğiz; Rabbin övgüye değer işlerini, gücünü, yaptığı harikaları gelecek kuşağa duyuracağız. Rab, Yakup soyuna koşullar bildirdi, İsrail’e yasa koydu. Bunları çocuklarına öğretsinler diye atalarımıza buyruk verdi. Öyle ki, gelecek kuşak, yeni doğacak çocuklar bilsinler, onlar da kendi çocuklarına anlatsınlar, Tanrı’ya güven duysunlar, Tanrı’nın yaptıklarını unutmasınlar, O’nun buyruklarını yerine getirsinler; ataları gibi inatçı, başkaldırıcı, yüreği kararsız, Tanrı’ya sadakatsiz bir kuşak olmasınlar.*¹⁷⁸

Burada herhangi bir cinsiyet ayrımı görülmemektedir; aksine çocuklara hem yazılı hem de sözlü Tevrat öğretilmesi emredilmektedir. Ancak Talmud öğretilerinde özellikle erkek çocuk eğitimi üzerinde tavsiyeler verildiği; hatta erkek çocuk konuşmaya başlar başlamaz ona Tevrat’ın öğretilmesi gerektiği belirtilmektedir.¹⁷⁹

Kadının görevinin yalnızca çocuk doğurmak ve ev işlerini yapmak olarak görüldüğü Yahudi toplumlarında kadının eğitim alması, gerekli görmek bir yana, zararlı bir iş olarak görülmüştür. Talmud öğretilerinde “Kadınlar Tevrat’tan bir şey öğrenemez ve onu okuyamaz.” şeklinde belirtilmiştir.¹⁸⁰ Bazı Yahudi hahamlar, “Tevrat’ın sözleri kadınlara söylenmektense ateşte yansın daha yeğdir.” ve “Her kim kendi kızına

¹⁷⁵ Mısır’dan Çıkış, 20/12.

¹⁷⁶ Özge Zeybekoğlu, “Tek Tanrılı Dinler ve Kutsal Kitaplarında Kadının Konumu”, *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar* 2, no. 3, (2012): 9.

¹⁷⁷ Saylam, a.g.t., 31.

¹⁷⁸ Mezmurlar 78/3-8.

¹⁷⁹ İlbey Dölek, “Dinler Tarihi Açısından İlahi Dinlerde Din Eğitimi”, *Tarih Araştırmalarına Farklı Yaklaşımlar*’da, ed. Ayşe Erkmen (Ankara: İksad Publications, 2020), 224-225.

¹⁸⁰ Şerif Abdülazim Muhammed, “İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik’te Kadın”, *Misbah*, no. 10 (2015): 200.

Tevrat'ı öğretirse ona müstehcenlik öğretmiş gibi olur.” gibi sözlerle kadınların eğitim almasının sakıncalı olduğu yönünde öğretilerde bulunmuştur.¹⁸¹ Kız çocuklarına ilim öğreten babaların onlara ahlaksızlık öğretmiş gibi değerlendirilmesinin temel nedeni ilmin onları ahlaksızlık yapmaya teşvik ettiği düşüncesidir. İlim sahibi olan bilge kişilere de kızlarına Tevrat'ı öğretmemesi; aksi halde kızların Tevrat'ı yanlış anlayıp, yanlış yorumlamasının sakıncaları söylenmiştir.¹⁸²

Yahudilikte erkek çocuğuna karşı baba sorumludur ve ona Tevrat'ı babanın öğretmesi gerekmektedir; baba öğretmediyse erkek çocuk büyüdüğünde kendi kendisine öğrenmelidir. Kız çocukları ve kadınların Tevrat'ı öğrenme ve dolayısıyla öğretme zorunlulukları bulunmamaktadır. Ancak kadınlar erkek çocuklarının ve kocalarının sinagoga gitmelerini ve Tevrat'ı, Yahudi öğretilerini öğrenmelerini sağlayarak onların kazanacağı sevaplardan faydalanmış olmaktadır.¹⁸³

3.1.5. Çalışma Hayatında Kadın

Yahudiliğin hakim olduğu toplumlarda ataerkil ideolojinin izleri en belirgin şekilde görülmektedir. Kadının erkeğe hizmetkar olarak yaratıldığını bildiren Yahudilik, kadının temel işini çocuk bakmak ve ev işlerini yapmakla sınırlandırmaktadır. Kadının günahkar oluşundan dolayı eve kapatılması gerekliliği inancı hakimdir. Günümüzde bu durum modern toplum yapısının beraberinde getirdikleriyle biraz olsun kırılmıştır. 20. yy. itibariyle İsrail'de Yahudi kadınlar aktif rol oynamaya ve ön plana çıkmaya başlamıştır. İsrail, bağımsızlığını elde ettikten sonra kadın – erkek ayrım gözetmeksizin vatandaşlarına eşit hak ve hürriyetleri sağlamıştır. 1964 yılında da kadınlara erkekler ile birlikte çalışma hakkının sağlandığı bir yasa çıkarılmıştır.¹⁸⁴

Teoride ve pratikte yaşanan durumlar birbirinden farklı olabilmekle birlikte, yasalar önünde kadının erkekle aynı statüde olması, kadının da ev dışında çalışabileceğinin gösterilmesi ve bunun kamuoyunda konuşulması kadının görünürlüğünü artırmaktadır. Ataerkil toplum yapısı kadının ev dışında çalışmasının yanında evdeki sorumluluklarını da kadına yüklemeye devam etmekle kadının dışarıda çalışmasını

¹⁸¹ Muhammed, a.g.m., 201.

¹⁸² Pari Alaskarova, “İlahi Dinlerde Kadının Statüsü (Yahudilik – Hristiyanlık – İslamiyet),” (Y.L.T., Süleyman Demirel Üniversitesi, 2015), 22-23.

¹⁸³ Alaskarova, a.g.t., 23.

¹⁸⁴ Alaskarova, a.g.t., 30.

bezdirici bir politika sergilemektedir. Bu bağlamda kadın dışarıda belirli ve uygun işlerde çalışabilir; ancak ev içi sorumlulukları aynı şekilde devam etmekte, ev işlerinden, çocukların bakımından kadın sorumlu tutulmaktadır.

3.2. Hıristiyanlıkta Kadının Konumu

Hıristiyanlıkta kadının toplumsal konumuna genel olarak bakıldığında, Yahudiliğin hakim olduğu toplumun içinden çıkan bir din olduğu için aynı toplum yapısının kadına bakış açısının devam ettiği görülmektedir. Hıristiyanlık ilk olarak toplumda erkeklerden daha kötü konumda yer alan kadınların ve kölelerin ilgisini çekmiştir. Hz. İsa'nın etrafında toplanan kadınlar saygı görülen bir varlık konumuna yükselmişlerdir.¹⁸⁵ Din – toplum – kültür etkileşimi sonrasında Hıristiyan kadınların konumunda birtakım değişiklikler olmuştur. Kilisenin toplum içerisinde kendisini üstün görmesi ataerkil ideolojinin de hakimiyetini artırmasına neden olmuştur.

3.2.1. İnsanın Yaratılışı ve İlk Günahın İşlenmesi

İlk insanın yaratılışı, kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratılmış olması, kadının yasak meyveden yemesi ve Adem'e yedirmesi, bu nedenle işlenen ilk günahın ve cennetten kovulmanın sorumlusu olması gibi anlatılar Hıristiyanlığın kutsal kitabı İncil'in - diğer adıyla Yeni Ahit'in - tarihsel temelini oluşturan Tevrat'ta yer almakta ve bu haliyle kabul edilmektedir. Kadın, doğmamış veya doğurulmamış; Tanrı tarafından Hz. Adem'in yalnız yaşamaması için onun kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Tevrat'ta yaratılış ile ilgili iki farklı anlatım olmasına karşın Hıristiyanlar kadının Adem'in kaburgasından yaratıldığı konusunda fikir birliğinde bulunmuşlardır.¹⁸⁶

Augustinus, kadının Adem'in kaburgasından yaratılmasını iki cinsin bir bütün olması şeklinde yorumlamaktadır. Bu aynı zamanda toplumsal iş bölümünün de kadın ve erkek tarafından paylaşılmasının göstergesidir. Kadın, erkeğin gücünden faydalanabilsin diye sert bir madde olan kemikten yaratılmıştır. Erkeğin vücudunda boş kalan kısmına ise kadının yumuşak eti yerleştirilerek bütünlük sağlanmıştır.¹⁸⁷ Bununla birlikte Augustinus, kadınların toplumsal konumunun iyileştirilmesini ve bu

¹⁸⁵ Saylam, a.g.t., 31.

¹⁸⁶ Büşra Erdeğer, "Yasak Meyve Bağlamında Kadının Konumunun Kur'an Açısından Değerlendirilmesi" (Y.L.T., İstanbul Üniversitesi, 2012), 32.

¹⁸⁷ Erdeğer, a.g.t., 32.

konuda asıl işin kiliseye düştüğünü savunmaktadır. Kilisenin otoritesi ve uygulamaları ile kadınlar daha iffetli, erdemli ve itaatkar olabilir; böylece toplumda daha iyi şartlarda yaşamlarını sürdürebilmektedir.¹⁸⁸

Kadın, Yahudi ve Hıristiyan kutsal metinlerindeki anlatım ve kabullere göre erkekten ve erkek için yaratılan bir varlık olmasının yanı sıra; Adem'e, yılan ile iş birliği yaparak yasak meyveyi yedirmiş ve böyle asli günahın yegâne suçlusu olmuştur.¹⁸⁹ Hıristiyanlığa göre Adem ile Havva'nın soyundan gelen herkes bu günahın bedelinden mesuldür; zira kadınlar sancılı çocuk doğurmakla, erkekler ise toprak ile uğraşıp emek vererek çalışmakla cezalandırılmıştır. Kadınlar toplumda olumsuz bir tutuma maruz kalırken; günahı işleyen ve günaha sebep olan varlık olarak tanımlanmıştır. Günahı işleyen bir kadın olduğu için, günahı kurtaracak olanın da bir kadın olması gerektiğini söyleyen Hıristiyan inancına göre Hz. Meryem, tüm bu günahın izlerinden korunmuş, hayatı boyunca hiç günah işlememiş ve Havva'nın günahını bir erkekle ilişkiye girmeden dünyaya getirdiği Hz. İsa ile ödemiştir. Hz İsa'nın çarmıha gerilerek öldürülmesi asli günahın kefareti olarak görülmektedir.¹⁹⁰

İncil'de de belirtildiğine göre Hz. İsa, kadınlarla ilgilenmiş, onları göz ardı etmemiş ve onlarla konuşmuştur.¹⁹¹ Hz. İsa, Marta adında bir kadının kendisini evine davet etmesini geri çevirmemiş ve Marta'nın kız kardeşi Meryem'e dini öğretmiştir.¹⁹² Hz. İsa yeniden dirildiğinde onu ilk defa gören Mecdelli Meryem ve diğer Meryem'e, diğerlerine haber vermelerini söylemiş ve dini yayma misyonunu onlara vermiştir.¹⁹³ Bununla birlikte Hz. İsa, Tanrı'nın yanına çıkacağını yine ilk olarak Mecdelli Meryem'e haber vermiştir.¹⁹⁴ Hz. İsa'nın ölümünün ardından kadının iyileştirilmeye çalışılan toplumsal konumu, Yahudi kültürün ve kilise hakimiyetinin etkisiyle eski haline dönmüştür.

Aziz Pavlus, Roma İmparatorluğu'na Hıristiyanlığı getiren ve öğretileriyle Hıristiyanlara yol gösterici olan önemli bir din adamıdır. Pavlus, Hz. Meryem'e saygı ve sevgi duymakta; onu Havva'nın işlediği günahın kefareti ödeyen kadın olarak

¹⁸⁸ Saylam, a.g.t., 35.

¹⁸⁹ Harman, a.g.e., 29.

¹⁹⁰ Günay Tümer, "Asli Günah", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1991, C. 3, 496.

¹⁹¹ Yuhanna, 4/9-15.

¹⁹² Luka, 10/39-42.

¹⁹³ Matta, 28/10.

¹⁹⁴ Yuhanna, 20/17.

görmektedir.¹⁹⁵ Pavlus, insanın sorumluluğunu kadına yüklerken, toplumsal yaşam içerisinde kadına ikincil bir rol yüklemekte; onu erkeğin gerisinde konumlandırmaktadır.¹⁹⁶ Pavlus metinlerine göre kadın, erkek için yaratılan bir varlıktır; bu bağlamda kadınlar kocalarına tam sadakat ile bağlılık göstermektedir. Hıristiyanlıkta kilisenin başı İsa Mesih olarak kabul edilirken; kadının başı da erkek olarak görülmektedir.¹⁹⁷ İncil’de yer alan Pavlus’un metinlerinde kadınlara şu şekilde tavsiye edilmektedir:

Kadınlara da saç örgüleriyle, altınlarla, incilerle ya da pahalı giysilerle değil, sade giyimle, edepli ve ölçülü tutumla, Tanrı yolunda yürüdüklerini ileri süren kadınlara yaraşır biçimde, iyi işlerle süslenmelerini isterim. Kadın sükûnet ve tam bir uysallık içinde öğrensin. Kadının öğretmesine, erkeğe egemen olmasına izin vermiyorum; sakın olsun. Çünkü önce Adem, sonra Havva yaratıldı; aldatılan da Adem değildi, kadın aldatılıp suç işledi. Ama doğum yapıp kurtulacaktır; yeter ki, sağduyuyla iman, sevgi ve kutsallıkta yaşasın.¹⁹⁸

3.2.2. Aile Hayatında Kadın

Tüm semavi dinlerde olduğu gibi Hıristiyanlıkta da aile önemlidir. Nesillerin devamının meşru yollarla sağlanmasının temel aracı aile olarak görülmektedir. Aile içerisindeki rol dağılımına bakıldığında Yahudi asıllı bir toplum yapısı hakim olduğundan ataerkil ideolojinin izlerine rastlanmaktadır.

Aile içerisinde kadının en temel rolü evin düzeninden, kocasının ihtiyaçlarını karşılamaktan ve çocukların bakımından sorumlu olmasıdır. Kadın öncelikle doğru bir Hıristiyan olmalı; kocasına sevgisini göstermelidir. Kadın, kocası için huzur ve sevginin kaynağıdır. Erkek ise aile içerisinde kadının başı olarak nitelendirilerek karar verme yetkisiyle sorumlu tutulan taraf olmaktadır.¹⁹⁹

3.2.2.1. Evlilik ve boşanma

Hıristiyanlıkta evlilik konusunda iki karşıt görüş bulunmaktadır. Birincisi evliliğin kutsal olduğu ve Hz. İsa’yı ile kiliseyi temsilen aile kurumunu sağlam tuttuğu görüşüdür. Kutsal kitapta evlilik, cinsellik ve kadına önemli ölçüde yer verilmektedir.

¹⁹⁵ Fatma Betül Bayata, “Kur’an-ı Kerim’de Kadın Modelleri” (Y.L.T., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, 2019), 21.

¹⁹⁶ Harman, a.g.e., 31.

¹⁹⁷ Mustafa Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyet’e Kadın* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 129.

¹⁹⁸ 1. Timoteos 2/9-15.

¹⁹⁹ Alija, a.g.t., 64.

Pavlus, I. Korintliler pasajında fuhuştan sakınmak için evlenmeyi herkese tavsiye etmektedir.

*...her erkek karısıyla, her kadın da kocasıyla yaşasın. Erkek karısına, kadın da kocasına aittir. Kadının bedeni kendisine değil, kocasına aittir. Bunun gibi, erkeğin bedeni de kendisine değil, karısına aittir. Geçici bir süre için anlaşıp kendinizi duaya vermektan başka bir nedenle birbirinizi mahrum etmeyin. Sonra yine birleşin ki kendinizi denetleyemediğiniz için Şeytan sizi ayartmasın.*²⁰⁰

Şehvete kapılıp cinsel ahlaksızlığın önüne geçebilmek için evlilik dini bir emir olarak tavsiye edilmiştir. “Yine de evli olmayanlarla dul kadınlara şunu söyleyeyim: Benim gibi kalsalar kendileri için iyi olur. Ama kendilerini denetleyemiyorlarsa, evlensinler. Çünkü için için yanmaktansa evlenmek daha iyidir.”²⁰¹

İkinci görüşe göre ise tam tersine bekar kalmak daha iyi karşılanmaktadır. Kendini denetleyebilen insanlar için evlenmemenin daha iyi olduğu tavsiye edilmektedir. Anlatının devamında evlilerin boşanmamaları; kurulmuş olan aile birliğinin sürdürülmesi gerektiği bildirilmektedir. Kutsal metinlerde evliliğinin önemine vurgu yapılmasının yanı sıra, evlenmeden geçirilen hayatın daha mükemmel olacağı yönünde anlatılar mevcuttur.

*...Şimdiki sıkıntılar nedeniyle insanın olduğu gibi kalması iyidir. Karın varsa, boşanmayı isteme. Karın yoksa, kendine eş arama. Ama evlinsen günah işlemiş olmazsın. Bir kız da evlenirse günah işlemiş olmaz. Ne var ki, evlenenler bu yaşamda sıkıntılarla karşılaşacak. Ben sizi bu sıkıntılardan esirgemek istiyorum.*²⁰²

Evlenmemenin tavsiye edilmesindeki temel amaç esas itibariyle tümüyle Rabb’in işleriyle meşgul olabilmek içindir. Aksi halde evlenmek daha hayırlı olarak yorumlanmaktadır.

*Kaygısız olmanızı istiyorum. Evli olmayan erkek, Rab’bi nasıl hoşnut edeceğini düşünerek Rab’bin işleri için kaygılanır. Böylece ilgisi bölünür. Evli olmayan kadın ya da kız hem bedence hem ruhça kutsal olmak amacıyla Rab’bin işleri için kaygılanır. Evli kadınsa kocasını nasıl hoşnut edeceğini düşünerek dünya işleri için kaygılanır. ... özgürlüğünüzü kısıtlamak için değil. İlginizi dağıtmadan, Rab’be adanmış olarak, O’na yaraşır biçimde yaşamanızı istiyorum.*²⁰³

²⁰⁰ I. Korintliler 7/2-5.

²⁰¹ I. Korintliler 7/8-9.

²⁰² I. Korintliler 7/26-28.

²⁰³ I. Korintliler 7/32-35.

Pavlus, evlenmemeyi iki cinse de tavsiye etmiştir. Bunun nedeni dünyanın sonu yaklaşmaktadır ve Hz. İsa'nın getirmiş olduğu dine iman edenler son güne kadar dünya işlerini bir kenara bırakıp ahiret için çabalamalı ve ibadet etmelidir. Pavlus, bekar kalmayı kendilerinden emin olan kişilere tavsiye etmiştir; zinaya düşme ihtimali olan bekarları ve dulları evlenmeye teşvik etmiştir.²⁰⁴

Hıristiyanlık, kadını evlilik içinde güvenceye almak amacı ile erkeğin çokeşliliğini reddetmiştir. Kadının erkeğe olan sadakati kadar erkekten de kadına karşı sadakat beklenmektedir. Eğer bir evlilik gerçekleşmişse boşanma zorlaştırılmıştır. Berktaş'a göre Yahudi toplumuna gelen yeni bir din olan Hıristiyanlık, bu bakımdan bir yandan geleneksel aile yapısını korurken diğer yandan da mevcut ataerkil yapı içerisinde kadının konumunu iyileştirmeyi amaçlayan reformist bir yapıya sahiptir.²⁰⁵ Hz. İsa'nın öğretilerinde zina konusunda Yahudilikten farklı bir anlayış söz konusudur. Kadını erkeği baştan çıkarıcı, günahkar olma, suça teşvik gibi niteliklerinden sıyrarak, olayın sorumluluğunu erkeğe yüklemiştir. Zina suçu erkeğin zayıflığından faydalanan kadının cinselliğinde değil, erkeğin saldırganlığında aranmıştır.

Katolik kilisesine göre evlilik ve nikah Hz. İsa tarafından kutsanmıştır. Nikahın ve evliliğin kutsal oluşu İncil'de şöyle belirtilmektedir:

Ey kocalar, Mesih kiliseyi nasıl sevip onun uğruna kendini feda ettiyse, siz de karılarınızı öyle sevin. Mesih kiliseyi suyla yıkayıp tanrısal sözle temizleyerek kutsal kılmak için kendini feda etti. Öyle ki, kiliseyi üzerinde leke, buruşukluk ya da buna benzer bir şey olmadan, görkemli biçimde kendine sunabilsin. Amacı kilisenin kutsal ve kusursuz olmasıdır. Aynı biçimde kocalar da karılarını kendi bedenleri gibi sevmelidir. Karısını seven kendini sever. Hiç kimse hiçbir zaman kendi bedeninden nefret etmemiştir. Tersine, onu besler ve kayırır; tıpkı Mesih'in kiliseyi besleyip kayırdığı gibi. Çünkü bizler O'nun bedeninin üyeleriyiz. 'Bunun için adam annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak.' Bu sır büyüktür; ben bunu Mesih ve kiliseyle ilgili olarak söylüyorum. Size gelince, her biriniz karısını kendisi gibi sevsin. Kadın da kocasına saygı göstereyin.²⁰⁶

Bu pasajlardan Pavlus'un aile içerisinde sevgi ve saygının önemine vurgu yaptığı görülmektedir. Bu sevgi ve saygı karşılıklı olmalıdır. Eşlerin birbirini sevip sayması,

²⁰⁴ Hakkı Şah Yasdımın, "Pavlus'un Evlilik Hakkındaki Görüşü", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 8 (2001): 89.

²⁰⁵ Berktaş, a.g.e., 102.

²⁰⁶ Efesliler 5/25-33.

aile birliğinin korunması kendi çıkarlarının yanında kilisenin kusursuz olarak varlığını sürdürebilmesinin de bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hıristiyan inancına göre evlilik iki insanın kuracağı yeni ailenin kilise tarafından kutsanmasıdır. Aynı zamanda evlilik dini bir müessese olarak görölmektedir. Dini bir ayin olarak algılanan evlilik Hz. İsa ve kilisenin birliğini temsil ettiğinden kilisede yapılmayan evlilik din adamları tarafından geçerli sayılmamaktadır.²⁰⁷ Kilisede yapılan evlilikler eşler arasındaki aşkı pekiştirmektedir. Nitekim İncil’de şu şekilde belirtilmektedir:

İsa şu karşılığı verdi: “Kutsal Yazılar’ı okumadınız mı? Yaradan başlangıçtan ‘İnsanları erkek ve dişi olarak yarattı’ ve şöyle dedi: ‘Bu nedenle adam annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak.’ Şöyle ki, onlar artık iki değil, tek bedendir. O halde Tanrı’nın birleştirdiğini, insan ayırmasın.”²⁰⁸

Evlilik kurumunun kutsallığı göz önünde bulundurulduğunda evlilikte eş seçimi de önem arz etmektedir. Semavi dinlerin bu konudaki ortak görüşü bireylerin kendi dini ve dünya görüşüyle uyuşan eşlerle evlenmeleri gerektiğidir.²⁰⁹ I. Korintliler’de bu konu şöyle belirtilmiştir:

Bir kadının kocası iman etmemişse ama kendisiyle yaşamaya razıysa, kadın onu boşamasın. Çünkü iman etmemiş koca karısı aracılığıyla, iman etmemiş kadın da imanlı kocası aracılığıyla kutsanır. Yoksa çocuklarınız murdar olurdu. Ama şimdi kutsaldırlar. İman etmeyen ayrılırsa ayrılınsın. Kardeş ya da kız kardeş böyle durumlarda özgürdür. Tanrı sizi barış içinde yaşamaya çağırır.”²¹⁰

Buradan anlaşılacağı üzere Yahudilikte olduğu gibi aynı dinden, aynı kavimden olmayanlarla evlenmeme gibi bir durum söz konusu olmamaktadır. Eşlerin birbiri ile anlaşabilmesi ve geçinebilmesi için aynı dünya görüşüne sahip olması önemlidir; ancak bu durum Hıristiyanlıkta dini bir zorunluluk veya yasak hali yaratmamaktadır. Bunun yanında evlilik konusunda bazı sınırlılıklar getirilmiştir. Tüm dinlerde mevcut yasaklı olan ensest, yakın akrabalarla evlilik Hıristiyanlıkta da yasaklanmıştır. Kutsal metne göre insan için en uygunu tek eşlilik; zira çok eşlilik aile içerisinde mutsuzluk, huzursuzluk ve kıskançlık yaratmaktadır.²¹¹

²⁰⁷ Ataşalan, “Evlenme”, 39.

²⁰⁸ Matta, 19/4-6.

²⁰⁹ Alija, a.g.t., 57.

²¹⁰ I. Korintliler 7/13-15.

²¹¹ Alija, a.g.t., 60.

Hıristiyanlıkta evlilik gibi boşanma da keskin bir çizgide durmaktadır. Tanrı emri olarak görülen evliliğin bozulması söz konusu değildir. İstisnai şartlar – zina gibi – dışında boşanma hoş karşılanmaz ve toplumda boşanmaya bir felaket gözüyle bakılmaktadır. Böyle bir felaketin yaşanmaması için kocalar eşlerini sevmeli; kadınlar da kocalarına saygı göstermeleri gerekir. Boşanmanın gerçekleşmesi eşlerin hukuki yollarla karşılıklı olarak birbirlerinden ayrılmalarıyla mümkün olabilmektedir.²¹² Bu açıdan bakıldığında Yahudilikte erkek egemenliğinde bulunan boşanma Hıristiyanlıkta görülmemekte; tamamıyla boşanmaya karşı bir duruş sergilenmektedir. Hz. İsa'nın öğretilerine göre zina suçu yoksa boşanma söz konusu olmamaktadır. *"...Yaradan başlangıçtan 'İnsanları erkek ve dişi olarak yarattı' ve şöyle dedi: 'Bu nedenle adam annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak.' Şöyle ki, onlar artık iki değil, tek bedendir. O halde Tanrı'nın birleştirdiğini, insan ayırmasın."*²¹³ Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere evlilik müessesesi Tanrı katında yüceltilmiştir ve insanların kendi hür iradeleriyle bunu bozması iyi karşılanmamaktadır. *"..., karısını fuhuştan başka bir nedenle boşayıp başkasıyla evlenen, zina etmiş olur. Boşanan kadınla evlenen de zina etmiş olur."*²¹⁴ Bu öğretilerden yola çıkarak ataerkil toplum yapısına göre Hıristiyanlık, aile içerisinde cinsler arasındaki çifte standardı sınırlandırmıştır.²¹⁵ Yahudilikte olduğu gibi boşama yetkisi erkek elinde olsa da erkeklerin keyfi olarak kadını boşama yetkisi bulunmamaktadır.²¹⁶

Hıristiyan mezheplerinin evliliğin sona ermesi / boşanma konusunda farklı görüşleri bulunmaktadır. Katolik mezhebine göre evlilik ömür boyu süren bir birlikteliktir ve ancak ölüm ile sonlanabilir. Ortodokslarda evliliğin sona ermesi ancak taraflardan birinin zina suçu işlemesiyle gerçekleşmektedir. Reform ile ortaya çıkan mezhep olan Protestanlıkta ise evlilik her ne kadar kilisede gerçekleştirilen nikah akdi ile başlasa da kutsal olarak görülmemektedir. Martin Luther'e göre evlilik kilise dışı bir olgudur ve sivil mahkemelerin sorumluluğunda olmalıdır.²¹⁷

²¹² Alija, a.g.t., 67.

²¹³ Matta 19/4-6.

²¹⁴ Matta 19/9.

²¹⁵ Berktaş, a.g.e., 102.

²¹⁶ Bayata, "Hıristiyanlıkta Evlilik", 23.

²¹⁷ Fuat Aydın, *Hıristiyanlık*, (Sakarya, 2015), 57.

Berktaş'a göre Hıristiyanlık, üzerine geldiği Yahudi toplumunun ataerkil zihniyetini yumuşatmaya ve ikincil konumda olan kadınların özsel insani değerini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra içine doğduğu toplumun zihniyetini kökten değiştirememiş, bazı sınırlılıklarla kalmıştır.²¹⁸ Hz. İsa'nın da kutsal metinlerde belirttiği üzere kökten bir toplumsal değişiklik yapma iddiası yoktur: "*Kutsal Yasa'yı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi sanmayın. Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim.*"²¹⁹

Hıristiyanlıkta kadın, Yahudiliğe nazaran daha iyi bir konuma getirilmiş gibi görünse de esas itibarıyla aile kurumunun içinde, çocuk doğurarak ve kocasına hizmet ederek anlamlı hale gelmiştir. Ataerkil toplum yapısının izleri net bir şekilde Hıristiyanlıkta da görülmektedir.

3.2.2.2. Kadının annelik rolü

Hıristiyan inancı aileye özel bir önem atfetmektedir. Bu bağlamda eşler arasındaki sevgi ve saygı aile içi huzurun sağlanmasında önemli yer tutmaktadır. Aile içerisinde eşler arasında dağılan roller ataerkil zihniyetin izlerini taşımaktadır. Öyle ki, kadın erkeğe tabi olmalı; erkek ev halkının bakımını üstlenmelidir. İncil'de de aile içi rollere vurgu yapıldığı görülmektedir: "*Ey kadınlar, Rab'be ait olanlara yaraşır biçimde kocalarınıza bağımlı olun. Ey kocalar, karılarınızı sevin. Onlara sert davranmayın. Ey çocuklar, her konuda anne babalarınızın sözünü dinleyin. Çünkü bu Rab'bi hoşnut eder. Ey babalar, çocuklarınızı incitmeyin, yoksa cesaretleri kırılır.*"²²⁰ Bir başka pasajda şöyle belirtilmektedir:

*Ey kadınlar, Rab'be bağımlı olduğunuz gibi, kocalarınıza bağımlı olun. Çünkü Mesih beden kurtarıcısı olarak kilisenin başı olduğu gibi, erkek de kadının başıdır. Kilise Mesih'e bağımlı olduğu gibi, kadınlar da her durumda kocalarına bağımlı olsunlar. Ey kocalar, Mesih kiliseyi nasıl sevip onun uğruna kendini feda ettiyse, siz de karılarınızı öyle sevin.*²²¹

Kutsal metinde birçok yerde aile içinde sevginin olmasına vurgu yapılmıştır. Kadınlara özellikle erkeğe bağımlı olmaları ve koşulsuz itaat etmeleri öğütlenmiştir:

Aynı şekilde yaşlı kadınlar saygın bir yaşam sürmeli. İftiracı, şaraba tutsak olmamalı; iyi olanı öğretmeli. Öyle ki genç kadınları, kocalarını ve çocuklarını

²¹⁸ Berktaş, a.g.e., 104.

²¹⁹ Matta 5/17.

²²⁰ Koloseliler, 3/18-21.

²²¹ Efesliler, 5/22-25.

*seven, sağduyulu, temiz yürekli, iyi birer ev kadını ve kocalarına bağımlı olmak üzere eğitebilsinler. O zaman Tanrı'nın sözü kötülenmez.*²²²

Kadının aile içerisindeki temel rolleri eşine itaat etmek, çocuk doğurarak günahlarından arınmak ve inançlı çocuklar yetiştirmektir. Annelik Yahudilikte olduğu gibi kutsal kabul edilmiştir. Çocuklara anne babaya itaat öğütlenmiştir: “Çünkü Tanrı şöyle buyurdu: ‘Annene babana saygı göstereceksin’; ‘Annesine ya da babasına söven kesinlikle öldürülecektir.’”²²³

3.2.3. Eğitim Hayatında Kadın

Yahudi toplumunda doğan Hıristiyanlık, Yahudilikle hemen hemen benzer kültürel özellikleri bünyesinde barındırmanın yanında birçok toplumsal konuda paralel düşüncelere sahiptir. İlk Hıristiyanlar çoğunlukla kent proleteryasından, yani okuma yazma bilmeyen insanlardan oluşmaktaydı. Dolayısıyla Hıristiyan öğretileri sözlü olarak yayılmış ve aktarıldığı haliyle yazıya dökülmüştür. Sözlü gelenekle kaleme alınan İnciller birbiri ile çelişki içinde olmuşlar; bununla birlikte yalnızca kutsal metinlerle değil, din adamları ve kilisenin etkisi ile bazı öğretiler yerine oturmuştur. Yeni Ahit’teki bu öğretiler yaklaşık 6-7 yy. boyunca kilise hakimiyetinde öğretime tabi tutulmuştur.²²⁴

Hz. İsa’nın öğretilerini ilk benimseyenler aynı zamanda kadınlar olmuşlardır. Kadınlar ezilen ve okuma yazma bilmeyen grubun içinde Hz. İsa’ya erkeklerden daha bağlı olmuşlar ve onun görevi esnasında önemli rol oynamışlardır. Kadınları yüceltmış olan Hz. İsa, İncil’i yayma görevini kadınlara da vermiştir. Buradan anlaşıldığı üzere Yahudiliğin aksine kadınlar da Hz. İsa’nın öğretilerinin mensubudur.²²⁵ Hıristiyanlığın ilk zamanlarında kadınlar cemaat içerisinde aktif rol oynamışlardır; Hıristiyanlığın yayılmasına öncülük eden ve “Tanrı’nın evi” olarak adlandırılan ev kiliselerindeki dini toplantılara kadınlar başkanlık etmiştir.²²⁶ Ancak İncil’lerde yer alan farklı metinlere bakıldığında öğretilerde kadınların eğitim hakkından mahrum bırakılması; tıpkı Yahudilikte olduğu gibi kutsal metinlerin okutulmaması ve topluluklarda sessiz kalmasının gerekliliği belirtilmektedir: “Kadınlar toplantılarınızda sessiz kalsın.

²²² Titus, 2/3-5.

²²³ Matta, 15/4.

²²⁴ Dölek, a.g.e., 229-230.

²²⁵ Harman, a.g.e., 29-30.

²²⁶ Maksude Kurt Fidan, “Hristiyanlıkta Kadın İmgesi: Günahkar Havva ve Bakire Meryem Düalizmi”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 22, no. 2 (2022): 244.

Konuşmalarına izin yoktur. Kutsal Yasa'nın da belirttiği gibi, uysal olsunlar. Öğrenmek istedikleri bir şey varsa, evde kocalarına sorsunlar. Çünkü kadının toplantı sırasında konuşması ayıptır."²²⁷ İncil'de eğitim konusunda farklı görüşler geçmekle birlikte genel tanı kadının toplumun birçok alanında olduğu gibi eğitim alma konusunda da ikincil planda tutulduğu yönündedir. Kadın ancak erkeğin izin verdiği ölçüde eğitim alabilmekte ve bilgi sahibi olabilmektedir.²²⁸

Orta Çağ Hıristiyanlığın en karanlık dönemi olarak nitelendirilirken kadınların erkeklerden aşağı konumlandırıldığı ve sosyal hayattan soyutlandığı bir dönemdir. Bu dönemde kadınlar toplumsal yaşamdan uzaklaştırılmış ve manastırlara yönlendirilmiştir. Manastırlar kadınların eğitim alabilecekleri ve kendilerini geliştirebilecekleri ortamlar olarak öne çıkmıştır. Rahibeler, manastırlardan sosyal ve politik olarak güçlenerek siyasi nüfuz kazanmaya; hatta kendi kiliselerini açmaya başlamıştır.²²⁹

Günümüz modern toplumlarında laik ve seküler bir anlayış benimsendiğinden kadın – erkek ayrım yapılmaksızın rasyonel eğitim hakkına eşit olarak sahiptirler. Günümüzde Hıristiyan eğitim kurumlarında kilisenin baskısından arınmış, rasyonel bir zihniyet gözlenmektedir.

3.2.4. Çalışma Hayatında Kadın

Çalışma hayatında da tıpkı eğitim hayatında olduğu gibi ataerkil ideolojinin izlerinin görülmesine rağmen seküler anlayış bunun önüne geçmiştir. Önceden tarım alanlarında çalıştırılan kadınlar, Sanayi Devrimi'nin ardından fabrikalarda üretim sistemlerinin içinde çalışmaya başlamışlardır. Hatta işverenler modern dünyada kadınların ucuz işgücü olarak görülmesinden ötürü çalışan olarak daha çok tercih etmiştir. Modern dünyada bu bağlamda kadınların çalışmasında bir engel görülmemiştir.

²²⁷ I. Korintliler, 14/34-35.

²²⁸ Saliha Zeynep Tekdemir, "Kadının İslamdaki ve Batı Toplumlarındaki Konumunun Sosyal Düzen Açısından İncelenmesi" (Y.L.T., Gazi Üniversitesi, 2019), 31.

²²⁹ Fidan, a.g.m., 246.

3.3. İslamiyet'te Kadının Konumu

Hz. Adem (as.) ile başlayan ilahi dinlerin tebliğ süreci, Hz. Muhammed (sav.) aracılığı ile son bulmuştur. İslamiyet, semavi dinlerin en kapsayıcısı ve sonuncusudur. Bunun yanında İslamiyet, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi bir kavme veya bir topluluğa değil; tüm insanlığa gelmiş bir dindir.

İslamiyet'te kadının toplumsal konumuna genel olarak bakıldığında ataerkil toplum yapısına gelmiş bir din olmasına rağmen kadının kötü imajını silmeye çalışan, kadına değer veren, kadının her alanda söz hakkına sahip olmasını sağlayan bir inanç sistemi görülmektedir. Hem kutsal kitap Kur'an-ı Kerim'de hem de Hz. Muhammed (sav.)'in hayatı, hadisleri ve davranışlarında kadına verilen değer net bir şekilde gözlenmektedir. İslamiyet'in gelişi ile kadın hayatın her alanında varlık gösterebilme imkanı bulmuştur. Diğer dinlerde kadının adının olmamasının aksine İslamiyet'te kadın ve erkek doğumlarından itibaren eşit haklara sahip sayılmaktadır. Kadın evlenirken veya boşanırken, mehir veya miras konusunda, toplumsal ve kamusal yaşamın her alanında varlık gösterme hakkına sahiptir. Cinsiyet fark etmeksizin insanların üstünlüğünün olabileceği tek nokta ibadettir. İnsanlar ancak Allah'a kulluk ederken yaptıkları ameller ile üstün olabilmektedir ve bunun cinsiyet ile alakası bulunmamaktadır.

3.3.1. İnsanın Yaratılışı

Yahudilik ve Hıristiyanlıkta görülen kadının ikincil konumunun temel sebebi olan yaratılış anlatısı İslamiyet için israiliyat kaynaklı rivayetler olarak belirtilmektedir. İslamiyet'in yayılışı esnasında gerçekleşen kültürel etkileşim içerisinde söz konusu olmakla birlikte İslamiyet'te kadının yaratılışından ötürü ikincil konumda olması Kur'an-ı Kerim'de bahsedilmemektedir.

3.3.1.1. Yaratılışla ilgili ayetler

Kur'an-ı Kerim'de insanın yaratılışı birçok ayette konu edilmektedir. Müminun Suresi'nde;

Andolsun, biz insanı, çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık. Sonra onu az bir su (meni) halinde sağlam bir karargaha (ana rahmine) yerleştirdik. Sonra bu az suyu "alaka" haline getirdik. Alakayı da "mudga" yaptık. Bu "mudga"yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bambaşka

*bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir!*²³⁰

Şeklinde insanın yaratılışı detaylı şekilde anlatılmaktadır. Hac Suresi'nde de benzer bir anlatım söz konusudur;

*Ey insanlar! Ölümünden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz (düşünün ki) hiç şüphesiz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan (meniden), sonra bir "alaka"dan, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir "mudga"dan yarattık ki size (kudretimizi) apaçık anlatalım. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde durduruyoruz. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyor, sonra da (akıl, temyiz ve kuvvette) tam gücünüze ulaşmanız için (sizi kemale erdiriyoruz.).*²³¹

Secde, Fatır, Mümin ve Necm surelerinde de benzer anlatımlar söz konusudur. Bu ayetlerin tümünde insan, toprağın hammadde olarak kullanılması ve birçok işleminden geçirilmesiyle yaratılmıştır. Bu ayetlerin bir diğer ortak özelliği cinsiyet içermemesidir; yalnızca insan lafzından bahsedilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de bu bahsedilen ayetler haricinde de insanın yaratılışından söz edilmektedir. Bu ayetlerde ise insanın tek bir nefisten var edildiği, ondan da eşinin yaratıldığı bildirilmektedir. Nisa suresinde "Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının..."²³²; A'raf suresinde;

*Allah sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir. (İnsan) eşiyle birleşince eşi hafif bir yük yüklenir (gebe kalır) ve (bir müddet) onu taşır. Gebeliği ağırlaşınca her ikisi de Rableri Allah'a, "Eğer bize iyi ve sağlıklı bir çocuk verirsen, elbette şükredenlerden olacağız" diye dua ederler.*²³³;

Zümer suresinde ise şöyle belirtilmektedir:

*O, sizi bir tek nefisten yarattı. Sonra ondan eşini var etti. Sizin için hayvanlardan (erkek ve dişi olarak) sekiz eş yarattı. Sizi annelerinizin karnında bir yaratılıştan öbürüne geçirerek üç (kat) karanlık içinde oluşturuyor. İşte Rabbiniz olan Allah budur. Mülk (mutlak hakimiyet) yalnız onundur. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. O halde nasıl oluyor da haktan döndürülüyorsunuz?*²³⁴

Söz konusu ayetlerde yaratılma lafzı insanın "nefs-i vahide" denilen bir özden yaratıldığı; aynı özden de eşinin yaratıldığı şeklinde belirtilmektedir. Esas itibariyle

²³⁰ Müminun 23/12-14.

²³¹ Hac 22/5.

²³² Nisa 4/1.

²³³ A'raf 7/189.

²³⁴ Zümer 39/6.

Kur'an-ı Kerim'de kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığına dair açık bir bilgi bulunmamaktadır.²³⁵

Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette insanlar dahil bütün canlıların çift olarak yaratıldığı belirtilmektedir: “*Toprağın bitirdiklerini, kendilerini ve daha bilmedikleri nice şeyleri çift çift yaratan Allah her türlü eksiklikten uzaktır.*”²³⁶ İnsanların kadın ve erkek olarak yaratılması insanların tasarrufunda olmadığı gibi nerede, ne zaman, hangi aileye mensup olarak dünyaya gelecekleri de Allah'ın takdirinde olan bir durumdur.²³⁷ “*Göklerin ve yerin egemenliği Allah'a aittir. O dilediğini yaratır; dilediğine kız çocukları bahşeder, dilediğine de erkek çocukları bahşeder. Yahut erkek ve kız çocuklarını birlikte verir. Dilediğini de çocuksuz bırakır. Şüphesiz O her şeyi bilir, her şeye gücü yeter.*”²³⁸ ayetinde de belirtildiği gibi bir insanın çocuk sahibi olması, bu çocuğun cinsiyeti gibi durumlar kendi iradesi dışındadır.

Kur'an-ı Kerim'de cinsiyet rolleri toplumsal nedenlerden ziyade biyolojik nedenlere dayalı olarak değerlendirilmektedir. Hamilelik, doğum, emzirme gibi kadınların belirli dönemleriyle ilgili bahisler biyolojik ve fizyolojik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Toplumsal yaşam ile ilgili belirtilen kurallar kadınların cinsiyetleri ile alakalı olmamakla birlikte verilen sorumlulukların adaletli dağıtımı ile ilgili olmaktadır.²³⁹ Esas itibarıyla ataerkil ideoloji çerçevesinde Yahudilik ve Hıristiyanlıkta olduğu gibi Kur'an-ı Kerim'de kadın annelik, ev işleri ve eş olma gibi görevler ile sınırlandırılmamaktadır. Bu bağlamda dinin yayılım gösterdiği toplumların var olan zihniyetleri ile dini kabullerin birbiri ile çeliştiği söylenebilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de insanın yaratılışının anlatıldığı ayetlerde geçen “*beşer*”, “*insan*”, “*nefis*”, “*fitrat*” ve “*halife*” kavramları herhangi bir cinsiyet ayrımında bulunmadan tüm insanları kapsamaktadır. Bununla birlikte yaratılışlarından ötürü iki cinsiyetin de birbirine karşı bir üstünlüğü söz konusu olmamaktadır.²⁴⁰

²³⁵ Adnan Bülent Baloğlu, “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Belkemiği “Adem’in Kaburgası” Mı?”, *Muhafazakar Düşünce*, no. 41-42 (2014): 55-56.

²³⁶ Yasin 36/36.

²³⁷ Fatma Asiye Şenat, “‘Yeryüzünde Sorumlu Halife’ Olarak Kadın”, *Kadın Olmak*, ed. Şule Albayrak (İstanbul: İz Yayıncılık, 2020), 39.

²³⁸ Şura 42/49-50.

²³⁹ Şenat, a.g.e., 48.

²⁴⁰ Hatice K. Arpaş, “‘Aynı Vardan Var Olmuşuz...’ Yaratılış Açısından Kadının Konum ve Durumu”, *Kadın Olmak*, ed. Şule Albayrak (İstanbul: İz Yayıncılık, 2020), 109.

3.3.1.2. Yaratılışla ilgili hadis rivayetleri

İslamiyet'te kaburga kemiği anlatısı hadis rivayetlerinde geçmektedir, ancak bu rivayetler farklı şekilde yorumlanmıştır. Buhârî ve Müslim'in Ebû Hüreyre'den naklettiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *“Kadınlara iyi muamele edin; çünkü kadınlar kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga kemiğinin en eğri (ve hassas) tarafı üst tarafıdır. Düzeltmeye kalkışırsanız kırarsınız; tamamen terk ederseniz eğri kalır. Kadınlara hayırla muamele edin.”*²⁴¹ Müfessirlerin çeşitli yorumları olmakla birlikte burada asıl anlatılmak istenen kadının kaburga kemiğinden yaratılmış olması değil; narin ve kırılğan olduğudur. Bu nedenle kadınlara hayırla muamele edilmesi tavsiye edilmiştir.

Kaburga kemiğinin geçtiği bir diğer hadis yine Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir: *“Kadın kaburga kemiği gibidir; düzeltmeye kalkışırsan onu kırarsın; onu kırmak, boşamaktır.”*²⁴² Belirtilen iki hadis de içerisinde gerçek ve mecazi anlamları barındırmaktadır. Gerçek anlamlarına göre kadın erkeğin kaburga kemiğinden yaratılmıştır; mecazi anlamına göre ise kadın kaburga kemiğinin narin ve kırılğanlığına benzetilmektedir. Hz. Muhammed (sav), mecazi anlatımları birçok hadisinde kullanmaktadır. Veda Haccı sırasında kadınları taşıyan develeri hareketlendirerek kadınların sarsılmasına sebep olan Habeşli köle Enceşe'ye *“Enceşe! Kristallere dikkatli davran!”*²⁴³ diye hitap etmesi buna örnek gösterilebilmektedir. Önceki hadislerde kadınlar nazik ve kırılğan olan kaburga kemiğine; Veda Haccı sırasında ise kırılabilecek, zarar görebilecek narin kristallere benzetilmiştir.

Ali Osman Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın* adlı eserinde kadınlar ile ilgili söylenen birçok hadisin isnadını çıkarmıştır. Kaburga kemiğinden yaratılma hususunda belirtilen hadislerin isnadını da detaylı araştırmalar ile ortaya çıkarmıştır. Bu araştırmaya göre kadınların eğri kemik gibi olması veya kaburga kemiğinden yaratılmış olması şeklinde rivayet edilenler Hz. Muhammed'e ait değildir. Bu ve benzer rivayetler İsrailiyyat temelli anlatılardır.²⁴⁴ Kaburga kemiği ile ilgili rivayetler, Kur'an-ı Kerim ayetleri ile çelişkiye düşmektedir. *“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. O ateşin başında gayet katı,*

²⁴¹ *Hadislerle İslam*, (Ankara: DİB Yayınları), C. 1, 106.

²⁴² *Hadislerle İslam*, (Ankara, DİB Yayınları), C. 1, 107.

²⁴³ *Hadislerle İslam*, (Ankara, DİB Yayınları), C. 1, 107.

²⁴⁴ Ali Osman Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın* (İstanbul: Beyan, 2021), 274.

çetin, Allah'ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmeyen ve kendilerine emredilen şeyi yapan melekler vardır.”²⁴⁵ ayeti ve diğer birçok ayette olduğu gibi kadın ve erkek cinsiyet fark etmeksizin inanan bütün insanları kapsamakla birlikte yine bütün insanların eğitilebilir ve düzeltilebilir olduğunu anlatmaktadır.²⁴⁶ Bununla birlikte bu rivayetler insan fitratına aykırıdır; İslamiyet insanın fitratı ile örtüşen bir dindir ve bu dinin elçisinin rivayetlerinin fitrata aykırı söylemlerinin bulunması söz konusu olmamaktadır. Hz. Muhammed (sav) dine hurafe karıştırmak için değil Allah'ın buyruklarını insanlara iletme üzere gönderilen bir peygamberdir.²⁴⁷

Hidayet Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri* adlı çalışmasında bu rivayetlerin temelinde ataerkil düşüncenin olduğunu ifade etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de insan, cinsiyet fark etmeksizin denenmek amacıyla yaratılmıştır. Allah tarafından insana her durum ve olay karşısında algılayabilme ve değerlendirebilme yetkileri verilmiştir; izlemesi gereken yol tarih boyunca belirli dönemlerde elçiler – peygamberler aracılığıyla iletilmiştir. Bu bağlamda söylenebilir ki kadına özel bir eğrilik durumu söz konusu olmayıp kadın da “normal insan” olarak değerlendirilebilecek statüde bir varlıktır.²⁴⁸

3.3.2. İlk Günahın İşlenmesi

Yahudilik ve Hıristiyanlıkta anlatılanın aksine İslamiyet'te ilk günahı işleyen kadın değildir. Her iki cins de bu günahın eşit derecede sorumludur.

"Ey Âdem! Sen ve eşin cennette kalın. Dilediğiniz yerden yiyeceğinizi fakat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz." Derken şeytan, kendilerinden gizlenmiş olan avret yerlerini onlara açmak için kendilerine vesvese verdi ve dedi ki: (Öyle ise, yasak ağacın meyvesinden yiyeceğinizi ki melek olursunuz yahut cennette ebediyen kalırsınız)" Rabbiniz size bu ağacı ancak, melek olmayasınız, ya da (cennette) ebedi kalacaklardan olmayasınız, diye yasakladı. "Şüphesiz ben size öğüt verenlerdenim" diye de onlara yemin etti. Bu sûretle onları kandırarak yasağa sürükledi. Ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerleri göründü. Derhal üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar. Rableri onlara, "Ben size bu ağacı yasaklamadım mı? Şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi?" diye seslendi."²⁴⁹

²⁴⁵ Tahrim 66/6.

²⁴⁶ Ateş, a.g.e., 284.

²⁴⁷ Ateş, a.g.e., 285-287.

²⁴⁸ Hidayet Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri* (Ankara: Otto, 2021), 90.

²⁴⁹ A'raf 7/19-22.

Diğer semavi dinlerde anlatılanın aksine şeytanla iş birliği yapan kadın figüründen söz edilmemektedir. Bu günahın cezası Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta anlatılandan farklıdır:

Dediler ki: 'Ey rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz!' Allah, 'Birbirinize düşman olarak inin! Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşme ve faydalanma vardır.' buyurdu; 'Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan diriltilip çıkarılacaksınız.' dedi.²⁵⁰

Erkek ve kadın şeytanın sözüne uyup yasaklı olan ağacın meyvesinden birlikte yemişlerdir. Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta anlatıldığı gibi tüm insanlığı etkileyecek bir cezalandırılma durumu bulunmamaktadır. Hem yaratılma hem de ilk günah anlatıları itibariyle farklılık gösteren İslamiyet'te bu bakımdan kadının kötülenmesi söz konusu değildir.

3.3.3. Aile Hayatında Kadın

İslam'da aile en genel haliyle insanın huzur bulacağı bir yuva ortamı olarak nitelendirilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de "*Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.*"²⁵¹ belirtilerek eşler arasındaki sevgi ve merhametin, huzurlu bir yuvanın önemine vurgu yapılmaktadır. Diğer semavi dinlerden farklı olarak aile kurumu, nesillerin devamının sağlanmasının yanında dünyayı yaşanılır hale getirebilmek için de önemli bir göreve sahiptir.²⁵²

Aile içerisinde eşler birbirini tamamlayıcı niteliğe sahiptir. "*Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır (velileridir). İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler. Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederler. İşte bunlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*"²⁵³ Burada söz edilen veli ifadesi, cinslerin birbirleri üzerinde hakimiyet kurmasından ziyade sorumluluğu birlikte üstlenmeleri için kullanılmaktadır.²⁵⁴ Cinsiyetler arasında bir üstünlük söz konusu değildir. Eşler aile

²⁵⁰ A'raf 7/23-25.

²⁵¹ Rum 30/21.

²⁵² Ahmet Yaman, *Ahlak ve Hukuk Ekseninde Aile Hayatımız* (Ankara: DİB Yayınları, 2018), 15.

²⁵³ Tevbe 9/71.

²⁵⁴ Sedide Akbulut, "Aile ve Kadın: Ailede Birey Olarak Var Olma", *İslam Penceresinden Kadın'da*, ed. Ülfet Görgülü, (İzmir: DİB Yayınları, 2020), 78.

birliğindeki huzuru ve mutluluğu rekabet yoluyla değil, birbirini gözeterek sağlayabilirler.

İslamiyet'te aile, bir bütünü tamamlamak anlamına gelmektedir. Eşler birbiriyle bütünleşerek eksik yönlerini tamamlamış olmaktadır. İman eden bireyler için aile, bereket ve huzur kaynağının bir temsilidir. İslamiyet'te ailenin en önemli rızkı evlatlar olarak belirtilmektedir.²⁵⁵

3.3.3.1. Evlilik ve boşanma

İslamiyet içine doğduğu Cahiliye toplumundaki birçok yanlış düşünceyi yıkmış ve kadına yaratılışından getirdiği değer ve saygınlığı hissettirmek için çabalamıştır. Kadının rolü yalnızca aile içinde çocuk doğurmak ve kocasına hizmet etmekle sınırlı kalmamıştır. Erkek kadar kadın da sorumluluk sahibi görülmüştür. Diğer semavi dinlerde olduğu gibi zina büyük suç sayılmış, ailenin eşler arasında evlilik yoluyla kurulması emredilmiştir. *“Sizden bekar olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”*²⁵⁶ Bu ayetten de anlaşılacağı üzere aile kurmak, bir aile kurulmasına vesile olmak toplumsal bir görev olarak addedilmiştir.

İslamiyet'te aile kurmak evlilik ile evlilik ise nikah akdi ile gerçekleşmektedir. Evlilik toplumsal yaşamdaki değerlerin muhafaza edilmesini; dinin korunmasını sağlamaktadır. Hz. Muhammed (sav) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *“Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetime uygun davranmazsa benden değildir. Evlenin. Çünkü ben (kıyamet günü diğer) ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim...”*²⁵⁷ Evlilik meşru yollarla çocuk sahibi olup niceliği artırmanın yanında bireylerin haramdan da sakınmalarının bir yöntemidir. Hz. Muhammed (sav) bir başka hadisinde gençlere, *“Ey gençler! Evlenme imkânı bulanınız evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan çevirmek ve iffeti korumak için en iyi yoldur. Evlenme imkânı bulamayan da oruç tutsun. Çünkü orucun, kişi için şehveti kesme özelliği vardır.”*²⁵⁸ tavsiye etmiştir. Evliliğin ilk adımı nikah akdidir. Nikah, eşler arasında dünyevi bir

²⁵⁵ Huriye Martı, *Hadislerle Aile* (Ankara: DİB Yayınları, 2019), 18-19.

²⁵⁶ Nur 24/32.

²⁵⁷ *Hadislerle İslam* (Ankara: DİB Yayınları) C. 4, 31.

²⁵⁸ *Hadislerle İslam* (Ankara: DİB Yayınları) C. 4, 33.

sözleşme olmasının yanında aynı zamanda Allah'a yakınlaşma anlamına da gelmektedir. Başka bir ifadeyle nikah bir ibadettir.²⁵⁹

İslam'da nikah akdi gerçekleşirken mezhepler arasında farklılıklar olsa da tarafların kendi rızalarının olması gerekmektedir. Hanefi mezhebi hariç diğer üç mezhepte ergenliğe giren kızların yalnızca velileri tarafından evlendirilebileceği söylenirken; Hanefi mezhebinde yetişkinlerin, akıl sağlığı yerinde olan herkesin kendi rızasıyla veliye danışmadan evlenebileceği kabul edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında kadının isteği olmadan bir evliliğin gerçekleşmeyeceği anlaşılmaktadır. Hz. Muhammed (sav) bir hadisinde, “*Kendi onayı alınmadıkça dul kadınla, kendisinden izin alınmadıkça da bakire kız ile nikâh yapılmaz.*”²⁶⁰ buyurmuştur. İslamiyet kadınlara gerek bireysel yaşamlarında gerekse toplumsal hayat içerisinde söz sahibi olduğunu birçok alanda vurgulamaktadır. Evlenecek kişilerin rızasının ön planda tutulduğu nikah akdinde toplumsal dayanışma ve bütünlüğün korunması açısından tarafların kendi ailelerine, aile büyüklerine de danışılması tavsiye edilmiştir. Nitekim evlilik iki kişi arasında yapılırsa dahi aileleri de ilgilendiren geniş bir çerçeveye sahip olmaktadır.²⁶¹ Evlilik gibi kadını bizzat ilgilendiren bir hususta da öncelikle onun rızasının olmasının gerekliliği belirtilmektedir. Evlenecek bireyler evlenme ehliyetine sahip olmalıdır; iki tarafın da akli dengesinin ve ruh sağlığının yerinde olması gerekmektedir. Evliliğin icaplarını yerine getirebilecek bedeni olgunluğa ulaşılmış olması da taraflardan beklenmektedir.²⁶² İslamiyet bu kural ile ruh sağlığı yerinde olmayan veya yaşı küçük olan kişilerin evliliğinin önüne geçmeyi amaçlamaktadır.

Eşlerin birbirlerinde huzur bulacakları aile birliğini kurabilmesindeki önemli kriterlerden biri eş seçimidir. Eşler arasındaki uyum, aile içerisindeki fikir ayrılıkları, tartışmalar ve huzursuzlukları en aza indireceği için Hz. Peygamber'de (sav) bu konuda insanın kendi dengiyle evlenmesini tavsiye etmiştir. “*Birlikte olacağınız eşler konusunda seçici dav-ranın, denginizle evlenin. (Kızlarınızı da) emsalleriyle evlendirin.*”²⁶³ hadisiyle evlenecek kadın ve erkek arasındaki farklılıkları en aza indirerek, denkliğin sağlanmasını, aile içerisinde huzurlu ve uyumlu bir ortamın oluşturulması gayesiyle tavsiye etmiştir. Toplumsal statü, eğitim, yetiştiği çevre,

²⁵⁹ Yaman, a.g.e., 17.

²⁶⁰ *Hadislerle İslam* (Ankara: DİB Yayınları) C. 4, 55.

²⁶¹ Yaman, a.g.e., 44.

²⁶² Yaman, a.g.e., 41.

²⁶³ *Hadislerle İslam* (Ankara: DİB Yayınları), C. 4, 46.

kişinin sosyo-ekonomik durumu gibi etkenler önemsiz gibi görünse de eşler arasında uyumu bozucu etkisi görülebilir. Nitekim Zeyneb bint Cahş ile Zeyd b. Harise'nin evliliği Kur'an-ı Kerim'de bile konu edilmiştir. Ayete konu olan Zeyneb bint Cahş, Hz. Muhammed'in (sav) halasının kızıdır ve zengin, soylu bir aileden gelmektedir. Zeyd ise kölelikten azat edilen bir insandı. Hz. Muhammed (sav), Zeyneb ve evlatlığı olan Zeyd'in evlenmesine vesile oldu fakat onlar bu statü farkı nedeniyle anlaşamamışlardır. Denklik eş seçiminde önemli bir etken olmakla birlikte asıl aranan şart değildir. Hz. Muhammed (sav) bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: “*Kadınla dört şey için evlenilir: Malı, soyu, güzelliği ve dini için. Sen dindarı olanını seç ki iki elin bereket görsün.*”²⁶⁴ Belirttiği üzere asıl aranması gereken kriter, kadın – erkek fark etmeksizin dindarlık ve güzel ahlakıdır.

Evlilik hususundaki temel sınırlama diğer semavi dinlerde olduğu gibi ensest olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu bir hayasızlık, öfke ve nefret gerektiren bir iştir. Bu ne kötü bir yoldur. Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren süt anneleriniz, süt kız kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle zıfafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zıfafa girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur- öz oğullarınızın karıları, iki kız kardeşi (nikah altında) bir araya getirmeniz. Ancak geçenler (önceden yapılan bu tür evlilikler) başka. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir. (Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı. (Bunlar) üzerinize Allah'ın emri olarak yazılmıştır. Bunların dışında kalanlar ise, iffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helal kılındı. Onlardan (nikahlanıp) faydalanmanıza karşılık sabit bir hak olarak kendilerine mehirlerini verin. Mehir belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığınız şeyler konusunda size günah yoktur. Şüphesiz ki Allah (her şeyi) hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”²⁶⁵

Yahudilikten farklı olarak İslam'da süt hısımlığından doğan bir engel de bulunmaktadır. Süt emen çocuk, o ailenin öz evladı gibi kabul edildiğinden, aile içerisinde kimlerle evlenme engeli bulunuyorsa aynı şartlar burada da geçerli olmaktadır.²⁶⁶

²⁶⁴ Hadislerle İslam, (Ankara: DİB Yayınları), C. 4, 47.

²⁶⁵ Nisa 4/22-24.

²⁶⁶ Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 44.

Evlilik akdi sırasında kadın mehir isteme hakkına sahiptir. Cahiliye döneminde kadına verilen mehri babası kendine alırken, İslam buna düzenleme getirerek mehrin kadına ait olduğunu, yalnızca onun alabileceğini ve kullanım hakkının ona ait olduğunu emretmiştir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur: “*Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışarlarsa, onu da afiyetle yiyin.*”²⁶⁷ Mehir, kadını bir bakıma ekonomik güvence altına almaktadır. Nikah akdi esnasında konuşulmamış veya kadın bir şey istemediğini söylemiş olsa da emsal olarak mehir alma hakkına sahip olur.

Evlilik birliği sağlanırken temenni edilen bir ömür devam etmesi yönünde olsa da bazen bu birliğin sürdürülmesi zorlaşmaktadır. İslam hukukuna göre gereksiz nedenlerle boşanmaya karşılık yaptırımlar getirilmiş; ancak karşılıklı rıza sonucu geçerli sebepler ile boşanmayı mümkün kılmıştır. İslam'da en yaygın boşama şekli erkeğin boşaması olan talaktır.

*(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır. (Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız sizin için helal olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah'ın koyduğu sınırları kim aşarsa onlar zalimlerin ta kendileridir. Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikahlanmadıkça ona helal olmaz. (Bu koca da) onu boşadığı takdirde onlar (kadın ile ilk kocası) Allah'ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar Allah'ın, anlayan bir toplum için açıkladığı ölçüleridir.*²⁶⁸

Ayette açık bir şekilde anlatıldığı üzere dönüşü olan boşama iki defadır; örneğin erkek bir sinirle kadını boşamaya kalktığında, düşünmeye fırsatının ve geri dönüşünün olabilmesi için böyle düzenlendiği düşünülmektedir. Ancak üçüncü boşamadan sonra artık evlilik sona ermiştir ve geri dönüşü bulunmamaktadır. En yaygın boşama şeklinin erkek eline verilmesine alimler zaman içerisinde çeşitli açıklamalarda bulunmuşlardır. Kadınların fitratları gereği erkeklere göre daha duygusal olmaları, bir duruma üzüldükleri zamanlarda sağlıklı düşünemeyip boşanma yetkilerini yanlış kullanmalarını önlemek, boşamanın erkek eline verilmesinin bir açıklaması

²⁶⁷ Nisa 4/4.

²⁶⁸ Bakara 2/229-230.

olabilmektedir.²⁶⁹ İslam hukukunda en yaygın boşama şekli olan talak erkek egemenliğine verilmesine rağmen kadın tamamen pasif değildir. Kadın da mahkemeye başvurarak boşanmayı isteyebilmektedir. İslam hukukunda erkeğin kendisinde olan üç talaklı boşama yetkisinden bir tanesini kadına vermesine *tefvidu't-talak* denmektedir. İslam hukuk alimlerine göre Kur'an-ı Kerim'de de bu durumu destekleyen ayetler bulunmaktadır: “Ey Peygamber! Hanımlarına de ki, ‘Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size mut'a vereyim ve sizi güzelce bırakayım.’ Eğer Allah'ı, Resülünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki Allah içinizden iyilik yapanlara büyük bir mükafat hazırlamıştır.”²⁷⁰ Hz. Peygamber ve hanımları arasında geçen hadise üzerine inen bu ayetlerde de Hz. Peygamber'in hanımlarına dünya hayatını seçmeleri halinde boşama yetkisini kendilerine verdiği belirtilmektedir.

İslam hukuku miras konusunda da detaylı düzenlemelerde bulunmuştur. Cahiliye döneminde ve diğer semavi dinlerde miras yalnızca erkeği ilgilendiren bir hususken İslamiyet kadını miras hakkından mahrum bırakmamıştır.

Allah size, çocuklarınız (ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder. (Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kız bir ise (mirasın) yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altında bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da (yalnız) ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa anasının hissesi altında birdir. (Bu paylaşırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır. Babalarının ve oğullarınızdan, hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer çocukları yoksa, karılarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir. Eğer çocukları varsa, bıraktıklarının dörtte biri sizindir. (Bu paylaşırma, ölen karılarınızın) yaptıkları vasiyetlerin yerine getirilmesi yahut borçlarının ödenmesinden sonradır. Eğer sizin çocuğunuz yoksa, bıraktığının dörtte biri onlarındır. Eğer çocuğunuz varsa bıraktığının sekizde biri onlarındır. (Yine bu paylaşırma) yaptığınız vasiyetin yerine getirilmesinden yahut borçlarınızın ödenmesinden sonradır. Eğer kendisine varis olunan bir erkek veya bir kadının evladı ve babası olmaz ve bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa ona altında bir düşer. Eğer (kardeşler) birden fazla olurlarsa, üçte birde ortaktırlar. (Bu paylaşırma varislere) zarar vermeksizin yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden yahut borcun ödenmesinden sonra yapılır. (Bütün bunlar) Allah'ın emridir. Allah hakkıyla bilendir, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir.).²⁷¹

²⁶⁹ Yaman, a.g.e., (DİB Y.), 90.

²⁷⁰ Ahzab, 33/28-29.

²⁷¹ Nisa, 4/11-12.

Ayette de detaylıca belirtildiği üzere kadının mirastan anne, evlat veya kız kardeş olarak belirli miktarda hakkı bulunmaktadır.

Nisa Suresinde belirtildiği üzere kadına hak olan mirası elinden zorla veya haksız yere almak haram kılınmıştır:

Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal değildir. Açık bir hayasızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur.²⁷²

3.3.3.2. Kadının annelik rolü

İslamiyet kadını, içine doğmuş olduğu cahiliye dönemindeki ve diğer semavi dinlerdeki kadına olan bakış açısının aksine yüceltmıştır. Hem kız evlat sahibi olmanın güzelliğine vurgu yapan Hz. Peygamber (sav), hem anneliğin kutsallığının belirtilmesi, aile içerisinde sosyal ve hukuki hakları kadının konumunu iyileştirmede önemli etkenler olmuştur.

Kadın bir birey olarak en az erkek kadar değerli bir varlıktır. Aile kurumu içerisinde ise öncelikle kız evlat olarak, ardından eş ve anne olarak her daim kıymetli görülmesi gereken bir varlıktır. Kur'an-ı Kerim anne-babaya hürmet edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır:

Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara 'öf!' bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: 'Rabbim!, Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.²⁷³

Bir başka ayette ise "İnsana da, anne babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşımıştır. Onun süttten kesilmesi de iki yıl içinde olur. (İşte onun için) insana şöyle emrettik: 'Bana ve anne babana şükret. Dönüş banadır.'²⁷⁴ belirtilmiştir. Ayetlerden anlaşılacağı üzere anne – babaya itaat etmek, onlara saygısızlık etmemek gerekliliği vurgulanmaktadır.

İslamiyet'te anne çok kıymetlidir; fedakardır, sevgi ve şefkat doludur. Hz. Muhammed (sav), inanan bir evladın kendisiyle aynı dine mensup olmasa dahi annesine hürmet ve

²⁷² Nisa, 4/19.

²⁷³ İsra, 17/23-24.

²⁷⁴ Lokman, 31/14.

saygıda kusur etmemesi gerektiğini tavsiye etmiştir.²⁷⁵ Ebu Hureyre'nin rivayet ettiğine göre,

“Bir adam Allah Resûlü"ne (sav) gelerek, ‘Ey Allah"ın Resûlü, kendisine güzel davranıp yakınlık göstermemi en çok hak eden kimdir?’ diye sordu. Hz. Peygamber, ‘Annen.’ cevabını verdi. Adam, ‘Sonra kimdir?’ diye sorunca Hz. Peygamber yine, ‘Annen.’ buyurdu. Adam, “Sonra kimdir?” diye yeniden sorunca Peygamber Efendimiz, “Annen.” cevabını verdi. Bunun üzerine adam, “Sonra kimdir?” dedi. Hz. Peygamber, “Sonra babandır.” buyurdu.”²⁷⁶

Bu hadisten de anlaşılacağı üzere annelik, babalıktan daha kıymetli bir konumda tutulmaktadır. Başka bir hadiste anneliğin kıymeti şöyle belirtilmektedir: *“Anne baba, kişinin cennete girmesine vesile olacak ana kapılarından birisidir. Bu kapıdan girme fırsatını kaybetmek ya da değerlendirmek artık senin arzuna kalmış!”²⁷⁷* Anne – babaya saygı ve hürmet duymak cennete giriş yollarından biri olarak vurgulanmaktadır.

Annelik, evlat ile arasında kurulan güçlü bağın yanı sıra aynı zamanda öğretmenliktir; bireyler doğumlarından itibaren içerisinde oldukları ailede sosyal yaşama katılmaları için gerekli bilgileri, tecrübeleri annelerinden öğrenmektedirler. İslamiyet'te evlat yetiştirme hususunda anne yalnız bırakılmamalı, baba da anne kadar etkin rol oynamalıdır.²⁷⁸

3.3.4. Eğitim Hayatında Kadın

İslamiyet, kadın – erkek fark etmeksizin tüm insanlığa gelmiş evrensel bir dindir. Hz. Muhammed'e (sav) gönderilen Kur'an-ı Kerim'in ilk emri *“Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı "alak" dan yarattı. Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemlle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir.”²⁷⁹* Tüm insanlığa gelmiş olan bu ayetlerden kadın – erkek ayırt etmeksizin herkes mesuldür. Dolayısıyla herkesin eğitim alması, dünya ve ahiret ile ilgili tüm bilgileri öğrenmesi gereklidir. Sonuçta insanlar öğrendiği bilgileri uygulayacaklar ve Hz. Muhammed'den (sav) sonra da gelecek nesillere öğreteceklerdir. Bu bağlamda hem erkeklerin hem de kadınların eğitimine Hz. Muhammed (sav) döneminden itibaren önem verilmiştir. Örneğin *“Mü'min olarak, erkek veya kadın, her kim salih ameller işlerse, işte onlar cennete*

²⁷⁵ Martı, “Anne – Baba – Çocuk Olmak” (2019), 30.

²⁷⁶ *Hadislerle İslam* (Ankara: DİB Yayınları), C. 4, 179.

²⁷⁷ *Hadislerle İslam* (Ankara: DİB Yayınları), C. 4, 179.

²⁷⁸ Akbulut, a.g.e., 93.

²⁷⁹ Alak 96/1-5.

*girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.*²⁸⁰ ayetinde belirtildiği gibi salih ameller işlenebilmesi için erkeklerin ve kadınların bu salih amellerin ne olduğunu öğrenmesi gerekmektedir. *“İşte bu temsilleri biz insanlar için getiriyoruz. Onları ancak bilginler düşünüp anlarlar.”*²⁸¹ ayeti bu düşünceyi destekler niteliktedir. Zira Kur’an-ı Kerim tarih içerisinde örnekleri anlatmaktadır ve bu temsilleri ancak okuma – yazma bilen, eğitim almış bireyler öğrenebilirler. *“(Ey Muhammed) Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına ki, sen Rabbinin nimeti sayesinde, bir deli değilsin. Şüphesiz sana tükenmez bir mükâfat vardır.”*²⁸² Kadına değer verilmeyen bir topluma kadının da mesul tutulduğu bir din ve kitap gönderildiği için kadının da bu kitabı okumayı öğrenmesi ve anlayıp hayatına uygulaması; hatta bir anne olarak çocuklarının ilk öğretmenliği rolünü yerine getirmesi gerekmektedir.

Hız. Muhammed (sav) döneminde bir kadın kendisine gelip yalnızca erkeklerin kendisinin sohbetlerinden faydalandığını, kadınların her an yanına gelip soru sormadıklarını, Allah’ın öğretilerini erkekler kadar öğrenemediklerini, en azından bir gününü hanımların eğitimine ayırmasını istemiş; Hız. Muhammed’de (sav) günü ve yeri belli olmak kaydıyla hanımlar ile bir araya gelerek onların eğitimleri ile ilgilenmiştir.²⁸³ Hız. Muhammed (sav) kadınların eğitim konusunda hiçbir şekilde geri kalmasını istememiş, tıpkı kadınların öğrenme çabasında olduğu gibi büyük bir titizlikle O da öğretme çabası içinde olmuştur. Kadınlar Hız. Peygamber’e sormaya çekindikleri konuları da hanımları vasıtasıyla sorarak bilgi edinmişlerdir. İslamiyet’in ilk zamanlarından beri camiler ve mescitler eğitim – öğretimin tüm toplumda yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır.²⁸⁴ Kadınlar camilerde dini içerikli bilgilerin yanı sıra toplumsal yaşamda işlerine yarayacak bilgileri ve çeşitli ilimleri edinmişlerdir. Hız. Aişe’nin dini ilimlerin yanında tarih, astronomi, tıp, şiir ve eğitim gibi birçok ilim alanında bilgi sahibi olduğu ve bu bilgileri cami eğitimleri sırasında öğrendiği düşünülmektedir.²⁸⁵

Hız. Muhammed, eğitimin yüz yüze olmasını önemsemiştir. O dönemde günümüzde olduğu gibi rasyonel eğitim kurumlarının da yaygın olmamasının etkisiyle cami ve

²⁸⁰ Nisa 4/124.

²⁸¹ Ankebut 29/43.

²⁸² Kalem 68/1-3.

²⁸³ Huriye Martı, *Hadislerle Kadın* (Ankara: DİB Yayınları, 2019), 76-77.

²⁸⁴ Şakir Gözütok, “Resulullah Döneminde Kadın ve Kadın Eğitimi”, *Dini Araştırmalar* (2016): 186.

²⁸⁵ Hüseyin Yılmaz, “Cinsiyet Algısının Müslüman Kadınların Cami Eğitimine Yansımaları”, *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet* (2012): 280.

mescitler kadın – erkek ayırt etmeksizin hepsi için eğitim kurumu işlevi görmüştür. Kadınlar tıpkı erkekler gibi vakit namazlarını da camide kılmakla birlikte müminlerin topluca eğitim gördükleri Cuma hutbelerine ve bayram namazlarına da katılmıştır.²⁸⁶ Günümüzde kadınların Cuma ve bayram namazlarına katılmayışlarının aksine Hz. Peygamber döneminde kadınlar her cemaate katılarak eğitim ve öğrenimlerden mahrum kalmamıştır. Kadınların o dönemde camileri yoğun olarak kullanmasından dolayı Mescid-i Nebevi'nin üç kapısından biri kadınların girişine tahsis edilmiştir. Hz. Muhammed (sav) kadınların camilerdeki vaaz ve hutbelerden faydalanabilmeleri ve ibadetlerini gerçekleştirebilmeleri için mescide gitmek istediklerinde onlara izin verilmesi gerektiğini emretmiştir.²⁸⁷

“De ki: ‘Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?’ Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.”²⁸⁸ ayetinde de belirtildiği gibi doğru bilgiye ulaşan ve bunu uygulayan ile bilmeyenin bir olmayacak, bilenler Allah katında muhakkak bir değer sahibi olacaklardır. Resulullah'ın hanımları da birinci elden öğrenen ve öğrendiklerini herkese öğreten hanımlar olmuşlardır. Resulullah'ın hanımları arasında en çok hadis rivayetini Hz. Aişe yapmıştır. Hz. Aişe, yalnızca kadınlar arasında değil, tüm sahabe alimler arasında ilmi yönüyle öne çıkan bir kadındır. Kendisi yalnızca dini açıdan değil; edebiyat, şiir, tarih, hukuk ve tıp alanında bilgi sahibi olan biridir ve sahabelerin çoğu bilmedikleri konularda Hz. Aişe'nin bilgisine müracaat etmişlerdir.²⁸⁹ Tabiun döneminde hadis alimi olarak öne çıkan isimlerden biri Ümmü-d-Derda'dır. Ümmü-d-Derda, kadın – erkek birçok kişiye hocalık yapmış, ilim öğretmiştir.²⁹⁰

Müslüman anne – babaya düşen görevlerden biri de kız – erkek ayırt etmeden evlatlarının ilim sahibi olmalarını sağlamaktır. Buradaki temel amaç ilmin Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla öğrenilmesi ve öğretilmesi olmalıdır. Yalnızca ekonomik durumunu iyileştirmek amacıyla ilim öğrenmek dünyevi konforu sağlamak içindir.²⁹¹ Kadınlar toplumun yarısını oluşturmakta ve onların eğitim almalarının engellenmesi,

²⁸⁶ Martı, a.g.e., 82-83.

²⁸⁷ Gözütok, a.g.m., 189.

²⁸⁸ Zümer 39/9.

²⁸⁹ *Hadislerle İslam* (Ankara: DİB Yayınları), C. 4, 249.

²⁹⁰ H. Şule Albayrak, “İslam'da Kadın Tartışmalarında Geleneğe Özcü Yaklaşımın Eleştirisi ve Alternatif Bir Geleneğe Okuması”, *Kadın Olmak*, ed. H. Şule Albayrak, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2020), 413.

²⁹¹ Elif Arslan, “Eğitim ve Kadın: Kamil İnsan Olma Yolculuğu”, *İslam Penceresinden Kadın*, ed. Ülfet Görgülü (İzmir: DİB Yayınları, 2020), 74.

yeteneklerinin çevrelerine aktarılmasının önlenmesi, cahil bırakılması aynı zamanda toplumun yarısının cahil bırakılması demektir.

İslamiyet, kadının maddi ve manevi açıdan eğitilmesini emreder. Anne olarak çocuklarının ilk öğretmeni kadınlardır ve gelecek nesillerin doğru ve ilim sahibi yetişebilmesi için öncelikle kadınların eğitilmiş, kültürlü ve ilim sahibi olması gerekmektedir. Ancak bu şekilde toplumda imanlı ve ahlaklı nesiller yetişebilir; sağlıklı ve huzurlu toplumlar oluşabilir.²⁹²

3.3.5. Çalışma Hayatında Kadın

İslamiyet'te insanın temel yaratılış gayesi, kadın – erkek fark etmeksizin çalışmaktır. Kur'an-ı Kerim'de de belirtildiği gibi “*İnsan için ancak çalıştığı vardır. Şüphesiz onun çalışması ileride görülecektir. Sonra çalışmasının karşılığı kendisine tastamam verilecektir.*”²⁹³ Tüm insanlar, çalıştıklarının, emeklerinin karşılığı alacaklardır. Bu bağlamda çalışmak yalnızca toplumsal bir olgu değil; aynı zamanda İslamiyet'te ilahi bir emirdir.²⁹⁴ Genel olarak İslam'da kadının çalışması, erkeğin çalışması gibi bir ayırım bulunmamaktadır. Çalışma hususunda dikkat edilmesi gereken temel unsur dini ve kültürel açıdan aykırı bir durum oluşturmamasıdır. Örneğin helal kazanç dini açıdan önemli bir husustur ve çalışan erkek de kadın da olsa emeğini helal kazanç üzerine harcamalıdır. Bununla birlikte çalışmayı yalnızca maddi yönlü düşünmemek gerekmektedir. İslamiyet, çalışmayı “*amel*” olarak ifade etmektedir. Bu bağlamda kişinin Allah'a kulluk etmek, kulluğa layık işler yapmak amacıyla çalışıp, emek harcıyıp üretmesi gerekmektedir.²⁹⁵

Hz. Muhammed (sav) döneminde de çalışan hanımlara birçok örnek verilebilir. Bunlardan biri hanımı Hz. Hatice'dir. Hz. Hatice soylu ve zengin olmasının yanı sıra cahiliye döneminde ticaretle uğraşarak çocuklarının bakımını sağlayan bir hanımdı.²⁹⁶ Şifa bnt. Abdullah, adını hastaları tedavi etme konusundaki bilgisinden ve yaptığı hizmetlerden dolayı almış bir hanımdır. İslamiyet gelmeden önce uyguladığı tedavi yöntemlerinin İslam'a uyup uymadığını araştırmış, Resulullah'a sormuş ve ona göre hareket etmiştir. Aynı zamanda oldukça ilim sahibidir. Medine'ye hicretinin ardından

²⁹² *Hadislerle İslam* (Ankara: DİB Yayınları), C. 4, 250.

²⁹³ Necm 53/39-41.

²⁹⁴ Cemal İyem v.d., “İslam'da Kadın Emeği ve İstihdamı”, *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi*, no. 1 (2016): 69.

²⁹⁵ Huriye Martı, *Hakları ve Saygınlığıyla İslam'da Kadın* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 89.

²⁹⁶ Fatma Karahan Bayraktar, *Rahman'ın Kadın Kulları* (Ankara: DİB Yayınları, 2020), 75.

bir ev tahsis edilmiş ve orada eğitim vermeye başlamıştır. Hz. Muhammed'in hanımlarından biri olan Hz. Hafsa'ya okuma yazma öğretmiştir.²⁹⁷ Ku'aybe bint. Said el-Eslemi Medine'de hemşire olarak görev yapmıştır; Mescid'i Nebevi'de bulunan bir çadırda yaralıları ve hastaları tedavi etmiştir. Kayle el-Enmariyye olarak bilinen sahabi hanım, ticaretle uğraşmıştır ve Hz. Muhammed'e ticaret esnasında karşılaştığı durumlardan söz etmiş ve gerekli tavsiyeleri almıştır.²⁹⁸ Hz. Muhammed'in (sav) hanımlarından biri olan Hz. Zeyneb bint Cahş, çok cömert olmasıyla bilinmesinin yanı sıra aynı zamanda dericilik sanatıyla uğraşan bir kadındır. Deri tabaklama ve kunduralara işleme yaptığı; tüm kazancını da sadaka olarak dağıttığı bilinmektedir.²⁹⁹ Bunun yanında kadınlar ev ortamında da çalışmaktaydı; bebek bakıcılığı, sütanneliği, un ve ekmek üretimi, evin hayvanlarının bakımı, eve su taşıma gibi işler ile de uğraşmaktaydılar. Ev dışında da ticari hayatın yanı sıra hurma bahçelerinde çalışarak, tarım ile uğraşarak geçimlerini sağlayan hanım sahabilerden de bahsedilmektedir. Hz. Ömer döneminde Şifa bint Abdullah zabıta olarak görevlendirilmiştir.³⁰⁰

İslam'da kadının çalışma hayatına katılımına bakış açısı genel olarak ataerkil zihniyete ters düşmektedir. Ancak zaman içerisinde bu düşünce farklı toplumlar ve kültürler ile etkileşime girdiğinden dönüşüme uğramıştır. Öyle ki Neval es-Sadevi Mısır ile ilgili, orta ve üst sınıfa mensup cinsiyetler arasında katı tecrit kurallarının olduğu, kadınların evlerden çıkarılmadığı ve ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için alt sınıftan kadınların çalıştırıldığı bir toplumdan bahseder. Hemşirelik ve ebelik gibi "kadın meslekleri" diye addedilen meslekler Mısır'da alt sınıftan kadınların icra ettiği meslekler olarak ortaya çıkmıştır.³⁰¹

3.4. Semavi Dinlerde Kadının Konumu

Semavi dinlerde kadının aile, eğitim ve çalışma yaşamındaki konumu tablolarda mukayeseli olarak belirtilmiştir.

²⁹⁷ Bayraktar, a.g.e., 173-175.

²⁹⁸ Albayrak, a.g.e., 411.

²⁹⁹ Gözütok, a.g.m., 181-182.

³⁰⁰ Ateş, a.g.e., 33.

³⁰¹ Neval es-Sadevi, *Havva'nın Saklı Yüzü* (İstanbul: Ayrıntı, 2019), 327.

3.4.1. Aile Hayatında Kadın

Aile hayatında kadının konumu Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet çerçevesinde tabloda mukayese edilmiştir.

Yahudilikte	Hıristiyanlıkta	İslamiyet'te
<ul style="list-style-type: none">• Kadının tek görevi anneliktir. Anne olarak kadın kutsal bir varlıktır.• Evlilik akdinde kadının rızasının alınması söz konusu değildir.• Kadın ev işlerinden ve çocukların bakımından sorumludur.• Kadın kocasına itaat etmek zorundadır.• Kadın kocasının ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür.• Kadının evlilik birliğini sonlandırma hakkı bulunmamaktadır.	<ul style="list-style-type: none">• Annelik, kutsal görülmektedir.• Toplumsal roller açısından Yahudilik ile benzerlikler görülmektedir.• Boşanma yalnızca zina suçuyla gerçekleşebilir.	<ul style="list-style-type: none">• Kadın anne olarak kutsal bir varlıktır.• Evlilik akdinin gerçekleşebilmesi için kadının rızasının alınması gereklidir.• Nikah akdi esnasında verilmesi gereken mehir bizzat kadının kendisine verilmektedir ve kullanımı kadının tasarrufundadır.• Kadın kadar erkek de çocukların bakımından ve ev işlerinden sorumludur. Kadının görevi olarak sınırlanmamıştır.• Kadın mahkemeye başvurarak boşanma talebinde bulunabilir.

Tablo 3.1. Aile hayatında kadın: Semavi dinler açısından mukayesesi

Tablo 3.1'de görüldüğü üzere kadının aile hayatındaki konumu Yahudilik ve Hıristiyanlıktakinin aksine İslamiyet'te daha iyidir. Yahudilik ve Hıristiyanlıkta kadının herhangi bir konuda söz hakkı bulunmamaktadır. İslamiyet'te durum tam tersidir; kadın öncelikle insan olarak değerli bir varlıktır ve başta kendi hayatıyla ilgili konular olmak üzere aile içerisinde de birçok konuda söz hakkı bulunabilmektedir. Evliliği kurarken olduğu gibi, bitirirken de kadın dilerse rol oynayabilmektedir.

3.4.2. Eğitim Hayatında Kadın

Eğitim hayatında kadının konumu Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet çerçevesinde tabloda mukayese edilmiştir.

Yahudilikte	Hıristiyanlıkta	İslamiyet'te
<ul style="list-style-type: none">• Kadının eğitim alması sakıncalı olarak görülmektedir.• İlim adamlarına kızlarına eğitim vermemeleri ve Tevrat'ı öğretmemeleri tavsiye edilmiştir.• Erkeklerle, erkek evlatlarına doğar doğmaz Tevrat'ı öğretmeleri öğütlenmektedir.	<ul style="list-style-type: none">• Hz. İsa'nın öğretilerini kabul eden ilk gruplar kadınlardan oluşmaktaydı.• Kadınlar, Hz. İsa'nın öğretilerini topluma yayma görevini üstlenmişlerdir.• Günümüze ulaşan İncillerde kadının topluluk içinde sessiz kalması öğütlenmektedir.• Merak ettiği bir şey varsa kocasına sorarak öğrenmesi tavsiye edilmektedir.	<ul style="list-style-type: none">• Kur'an-ı Kerim cinsiyet, ırk, millet fark etmeksizin tüm insanlığa inmiş bir kitaptır.• Kadın, en az erkek kadar sorumlu bir varlıktır.• Başta dini öğretiler olmak üzere her bilgiyi öğrenmekle mükelleftir.• İnsanlığa gelen ilk emir olan "Oku!" herkesi ilgilendirmektedir.• <i>"De ki: 'Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?'"</i>³⁰² belirtildiği gibi kadın – erkek ayırt etmeksizin önemli olan yalnızca bilen ve bilmeyen ayrımıdır.• Müslüman anne – babaya düşen görevlerden biri de kız – erkek ayırt etmeden evlatlarının ilim sahibi olmalarını sağlamaktır.• Kadınlar toplumun yarısını oluşturmakta ve onların eğitim almalarının engellenmesi, yeteneklerinin çevrelerine aktarılmasının önlenmesi, cahil bırakılması aynı zamanda toplumun yarısının cahil bırakılması demektir.

Tablo 3.2. Eğitim hayatında kadın: Semavi dinler açısından mukayesesi

³⁰² Zümer 39/9.

3.4.3. Çalışma Hayatında Kadın

Çalışma hayatında kadının konumu Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet çerçevesinde tabloda mukayese edilmiştir.

Yahudilikte	Hıristiyanlıkta	İslamiyet'te
<ul style="list-style-type: none">• Kadın, günahkar olması nedeniyle ev içi alan ile sınırlandırılmıştır.• Kadının ev dışı alanda çalışması söz konusu değildir.• Kadın ancak ev işlerini yapmakla yükümlüdür.• Kadının en temel görevi anneliktir.• İş konusunda da ev işleri, yemek, çocukların bakımı gibi ev içi alandaki işleri yapmakla yükümlüdür.	<ul style="list-style-type: none">• Kadının çalışma hayatındaki durumu Avrupa'da Aydınlanma Çağı ve Sanayi Devrimi'ne kadar Yahudilikteki anlayış ile aynıdır.• Sanayi Devrimi'nin ardından daha seküler bir anlayış benimsenmiştir.• Kadın çalışma hayatında yer edinmiştir.• Her ne kadar kadın ev dışı alanda çalışma imkanı bulabilse de ev içi alandaki işlerden de kadın sorumlu tutulmaktadır.	<ul style="list-style-type: none">• Kadın – erkek fark etmeksizin insanların temel gayesi çalışmaktır.• Kadınların da tıpkı erkekler gibi çalışarak geçimlerini sağlayabilmelerinde bir engel görülmemektedir.• Hz. Muhammed'in (sav) hanımları başta olmak üzere İslamiyet'in başından beri çalışarak geçimini sağlayan pek çok hanım örneğine rastlanmaktadır.

Tablo 3.3. Çalışma hayatında kadın: Semavi dinler açısından mukayesesi

Yahudilik ve Hıristiyanlıkta kadın, toplumun belirlediği roller ile sınırlandırılmıştır. Dini açıdan günahkar bir varlık olarak görüldüğünden kadının ev dışı alanda bulunması sakıncalı görülmüştür. İslamiyet'te diğer dinlerin aksine bir durum söz konusudur. Kadın, insan olarak kendi geçimini sağlayabilecek yetkinlikte bir varlıktır; dolayısıyla bir erkeğin geçimini sağlamasına ihtiyaç duymak zorunda değildir.

4. KADINLA İLGİLİ KALIP YARGILARIN SEMAVİ DİNLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Yargı, sözlük anlamı itibarıyla “*Kavrama, karşılaştırma, değerlendirme vb. yollara başvuruyla kişi, durum veya nesnelere eleştirici bir biçimde değerlendirilmesi; hüküm*”³⁰³ anlamına gelmektedir. Bireyler günlük yaşamlarında karşılaştıkları durumları veya olayları karşılaştırarak, değerlendirerek hüküm sahibi olmaktadır. Önyargı ise, “*Bir kimse veya bir şeyle ilgili olarak belirli şart, olay ve görüntülere dayanarak önceden edinilmiş olumlu veya olumsuz yargı; peşin yargı, peşin fikir, peşin hüküm*”³⁰⁴ anlamına gelmektedir. Önyargının yargıdan farkı, bir durum karşısında değerlendirme yapılmaksızın peşin hüküm sahibi olunmasıdır. Önyargı, bireylerin bir durumla karşı karşıya kalmadan önce de o durumla ilgili belirli bir fikre sahip olmalarını ifade etmektedir. Sosyal psikolojinin bir terimi olarak literatürde bulunan kalıp yargı kavramı ise; “*belirli bir grubun ya da sosyal sınıfın üyelerinin nitelikleri ve özellikleri konusundaki bilişsel genellemeler kümesi*”³⁰⁵ anlamına gelmektedir. Kalıp yargılar, olumlu veya olumsuz olabilmektedir. Sözlü gelenek ile yayılma gösterdiklerinden bulunduğu toplumun gelenek ve göreneklerini yansıtmaktadırlar. Kalıp yargılar, gündelik yaşamda bireylerin sahip olduğu ön yargıların toplumun geneline yerleşmiş halini ifade etmektedir.³⁰⁶ Kalıp yargılar toplumun geneline yayıldıklarından değişime karşı direnç gösterirler. Toplumdaki her olay ve durum ile ilgili kalıp yargıların bulunması mümkündür.

Kadınların toplumsal hayat içerisinde konumlarının belirlenmesinde birçok faktör bulunmaktadır. Kalıp yargılar bu faktörlerden bir tanesi olmakla birlikte bazı durumlarda kalıp yargılar üzerinde dinin etkileri görülmektedir.

³⁰³ “Yargı”, *TDK Güncel Sözlük*, E.T. 09/10/2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

³⁰⁴ “Ön yargı”, *TDK Güncel Sözlük*, E.T. 09/10/2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

³⁰⁵ “Kalıp yargı”, Prof. Dr. Sibel Karakaş Psikoloji Sözlüğü, E.T. 09/10/2023, <https://www.psikolojisozlugu.com/stereotype-kalip-yargi>.

³⁰⁶ Yasemin Apalı, “Sosyolojik Açıdan Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, no. 26 (2011): 52-53.

4.1. Kadının Günahkar Olması – “İlk Günahın ve Bütün Günahların Müsebbibi Kadın”

Kadın ile ilgili kalıp yargıların temelinde kadının ilk günahın işlenmesinde önemli rol oynaması ve bu günahın bedelinin ödemesi gerektiği düşüncesi bulunmaktadır. Özellikle Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta kadın ilk günahın işlenmesinde başrol oynamaktadır. Yaratılış 3’te verilen detaylı anlatım Hıristiyanlıkta da kabul görmeye birlikte kadın yılanın sözüne kanarak erkeğin yasak meyveden yemesine neden olmuştur. “RAB Tanrı, “Çıplak olduğumu sana kim söyledi?” diye sordu, sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan mı yedin? Adem, “Yanıma koyduğun kadın ağacın meyvesini bana verdi, ben de yedim” diye yanıtladı. RAB Tanrı kadına, “Nedir bu yaptığın?” diye sordu. Kadın, “Yılan beni aldattı, o yüzden yedim” diye karşılık verdi.”³⁰⁷ Burada belirtilen pasajdan da anlaşıldığı üzere kadın, erkeği kandırması, onun günah işlemesine neden olmuş ve bu pasajın devamında anlatıldığı üzere kendisiyle birlikte cezalandırılmıştır. Bu bağlamda Yahudilikte kadın günahkardır, sancılı çocuk doğurması günahının cezasıdır, günaha meyilli olduğu için kadınların evden çıkarılması dahi hoş görülmemektedir.

Hıristiyanlık ilk günah hususunda Eski Ahit’i kaynak olarak almaktadır. Bununla birlikte Hıristiyan inancına göre günahı işleyen bir kadın olduğu için bu günahın bedelini ödeyecek olan da kadındır. Hz. Meryem’in bir erkek ile ilişkiye girmeden Hz. İsa’yı dünyaya getirmesi ve Hz. İsa’nın çarmıha gerilmesi ile Hz. Adem ve Havva’nın işlediği günahın bedelinin ödendiğine inanılmaktadır.³⁰⁸ İnsanların doğduklarında vaftiz edilmesi de yine işlenen ilk günah ile ilişkilendirilmektedir. Bu inanca göre insanlar kirli ve günahkar doğar; yeni doğan bebek suya daldırılarak ya da üzerine su dökülerek gerçekleştirilen bu ayin sonrasında temizlendiği ve Hıristiyan cemaatine katıldığı inancı hakimdir.³⁰⁹

İslamiyet’te diğer semavi dinlerin aksine ilk günahı dolaylı insanların, özellikle kadınların suçlanması gibi bir durum söz konusu değildir. Bunun yanında İslamiyet’te kadının şeytan ile işbirliği yaparak erkeği aldatma gibi bir durumu da yoktur. Şeytana uyarak yasak olan meyveden kadın ile erkeğin birlikte yedikleri ve bu nedenle

³⁰⁷ Yaratılış 3/11-13.

³⁰⁸ Günay Tümer, “Asli Günah”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1991, C. 3, 496.

³⁰⁹ “Vaftiz”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, E.T. 17/10/2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vaftiz> .

cennetten kovuldukları Kur'an-ı Kerim'de açıkça belirtilmektedir.³¹⁰ Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta anlatılandan farklı olarak işlenen günahın bedeli olarak Hz. Adem ve Havva cennetten yeryüzüne indirilmiş ve bir süre birbirleriyle görüşmemişlerdir. Buradan anlaşılacağı üzere kadının işlenen günahından ötürü suçlanması söz konusu değildir.

4.2. Kadının İkincil ve Eksik Varlık Olması

Kadının günaha meyilli bir varlık olması, çoğu zaman onun eksik ve ikincil varlık olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Kutsal metinler üzerinden değerlendirme yapıldığında bu düşüncenin İsrailiyat temelli olduğu görülmektedir. Tevrat'ta belirtildiği üzere kadın, erkeğin kaburga kemiğinden yaratılmış bir varlıktır.³¹¹ Erkekten yaratılan bir varlık olması, kadının erkekten daha aşağı bir konumda olmasının yanı sıra ikincil olduğu düşüncesini de beraberinde getirmektedir. Zaten yaratılıştan ikincil konuma yerleştirilen kadın, erkeği aldatarak günah işlemesine sebep olduğundan “günahkar” ve “eksik” olarak yargılanmasının da gerekçesi olarak gösterilmektedir. Kadının ev ortamı ile sınırlandırılmasının, iş anlamında bakıldığında yalnızca ev işlerinden sorumlu tutulmasının, eğitim almasının kutsal metinler kaynak alınarak ve din alimlerinin yorumlarıyla yasaklanmasının temelinde kadının hem ikinci hem de günahkar olması düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Kadın, Hıristiyanlıkta da Yahudilikte olduğu gibi yaratılış konusunda Tevrat'ı temel almakla birlikte, Yaratılış 2'de anlatılan kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratılmasını kabul etmektedir. Yeni Ahit'te de bu bilginin desteklendiği pasajlara rastlanılmaktadır: “...Kadının öğretmesine, erkeğe egemen olmasına izin vermiyorum; sakın olsun. Çünkü önce Adem, sonra Havva yaratıldı; aldatılan da Adem değildi, kadın aldatılıp suç işledi. Ama doğum yapıp kurtulacaktır; yeter ki, sağduyuyla iman, sevgi ve kutsallıkta yaşasın.”³¹² Buradan anlaşılacağı üzere kadın, ikinci ve eksik varlık olduğu için erkeğe egemen olmasına izin verilmemiştir. Kadın eksik olduğu için şeytan tarafından aldatılmıştır ve ancak doğum yaparak kurtulması mümkün olacaktır.

Kur'an-ı Kerim'de kadının eksik ya da ikincil olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. İnsanın yaratılışı birçok ayette detaylıca anlatılmaktadır³¹³; ancak

³¹⁰ A'raf 7/19-25.

³¹¹ Yaratılış 2/18-23.

³¹² 1. Timoteos 2/9-15.

³¹³ Müminun 23/12-14; Hac 22/5; Nisa 4/1; A'raf 7/189; Zümer 39/6.

bu ayetlerde herhangi bir cinsiyet ayrımı söz konusu değildir. İnsan *nefs-i vahide* denilen tek bir özden yaratılmıştır. Dolayısıyla erkek veya kadının yaratılışlarından ötürü birbirinden üstün, eksik ya da daha aşağıda olması gibi bir durum söz konusu değildir. İslamiyet’te insanların birbirinden üstün olabileceği tek konu Allah’a imandır. Kur’an-ı Kerim’de şöyle belirtilmiştir:

*Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdâr olandır.*³¹⁴

Bu ayetten anlaşılacağı üzere üstünlük söz konusu olduğunda kadın – erkek fark etmeksizin insanların takva ile Allah’a yakınlaşmaları olmaktadır. İslamiyet’te yaratılış, günahkarlık, buna bağlı olarak toplum içerisinde insanların konumları gibi olgular Allah katında bir eksiklik veya üstünlük durumu sağlamamaktadır. Kadınlar ikincil veya eksik varlıklar olmadıkları için ev dışı alandan uzaklaştırılmamışlardır. Aksine yaşadıkları dinin gereklerini yerine getirebilmek için eğitim alarak, mesleklerini icra ederek hayatlarını idame ettirmişlerdir.

4.3. Kadının Çalışma Yaşamından Uzaklaştırılması – “Evinin Hanımı, Çocuklarının Anası” Olarak Kadın

Kadın doğumundan itibaren tüm yaşamı boyunca toplum içerisinde birçok role sahip olabilmektedir. Doğumuyla bir ailenin kız evladı, okulda bir öğrenci, evlenince yeni bir ailenin hanımı, bir evladın annesi, şayet varsa bir mesleği icra eden kişi olarak birçok rolü yerine getirebilen bir varlıktır. Erkeğin evin reisi olarak görüldüğü toplumlarda kadının çalışması çok uygun görülmemekle birlikte bu konudaki temel yargı *kadının evinin hanımı, çocuklarının anası* olması gerektiğidir.

Semavi dinler açısından bakıldığında Yahudilikte kadının yeri ev içi alandır. Kadın ev işlerinden, çocukların bakımından, kocasına karşı ilgili bir hanım olmaktan mesul tutulurken erkek ise ev geçindirmekten sorumludur. Bu ayrışma Hz. Adem ve Havva’nın işledikleri ilk günahın bedeli olarak görülmektedir. Nitekim Tevrat’ta şöyle belirtilmektedir:

“RAB Tanrı kadına, “Çocuk doğururken sana çok acı çektireceğim” dedi, “Ağrı çekerek doğum yapacaksın. Kocana istek duyacaksın, seni o yönetecek.”; RAB Tanrı Adem’e, “Karının sözünü dinlediğin ve sana meyvesini yeme dediğim

³¹⁴ Hucurat 49/13.

ağaçtan yediğin için toprak senin yüzünden lanetlendi” dedi, “Yaşam boyu emek vermeden yiyecek bulamayacaksın.”³¹⁵

Burada belirtildiği üzere erkeğin emek vererek geçimini sağlayabileceği, çalışması gerektiği düşüncesi kutsal metin ile desteklenmektedir. Kadınların eğitim almaları dahi yasaklanmıştır. Kadınların yaşamları boyunca en önemli görevi evin ve çocukların bakımını sağlamaktır. Hıristiyanlıkta da Yahudiliktekine benzer bir durum söz konusudur. Kadının günahkar olması sebebiyle topluluk içerisinde konuşması yasaklanmıştır; evden çıkmaları bile hoş görülmemekte, dolayısıyla çalışma alanları yalnızca ev içi alanda ev işleriyle sınırlandırılmıştır.

İslamiyet’te kadının annelik görevi kutsaldır. Ancak kadın ev ortamı ile kısıtlanmamıştır. Kur’an-ı Kerim’de yer alan ayetlerin yanı sıra gerek Hz. Muhammed’in (sav) hanımları gerek sahabe hanımlar arasında çalışarak geçimini sağlayan birçok hanımın hayatına somut örnek niteliğinde rastlanılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de *“İnsan için ancak çalıştığı vardır. Şüphesiz onun çalışması ileride görülecektir. Sonra çalışmasının karşılığı kendisine tastamam verilecektir.”³¹⁶* ayetinde belirtildiği gibi çalışmak konusunda kadın – erkek ayrımı yapılmamaktadır.

4.4. Kadının Kendi Hayatıyla İlgili Kararlarda Söz Hakkının Bulunmaması – “Gelinlikle Çıktın, Kefenle Geri Dönersin”

Kadın insan fıtratı gereğince kendi kararlarını alabilecek kapasiteye sahip bir varlıktır. Ancak semavi dinler açısından bakıldığında bazı durumlarda kadının kendi hayatıyla ilgili kararlarda söz hakkının bulunmadığı görülmektedir. Yahudilikte kadının doğumu dahi aileye utanç vesilesi olmaktadır. Soyun devamının erkekten devam ediyor olması düşüncesi kız çocuğunun aile üzerinde külfet olarak görülmesine neden olmaktadır. Bunun yanında kadınlar yaratılıştan eksik ve günaha meyilli olduğundan evlenene kadar kız çocuklarının namuslarını korumak da zor olduğundan kız çocuk sahibi olmak iyi karşılanmamaktadır. Kız çocukları vakti geldiğinde evlendirilirken evleneceği kişiye karar verememektedir. Evlenip evlenmeyeceğine kızın babası – yoksa erkek kardeşi karar verirken, kıza rızası sorulmamaktadır.³¹⁷ Evlilik her insan için çok önemli bir dönüm noktası olmakla birlikte kadın söz hakkına sahip olmamaktadır. Evlilik içerisinde erkeğin vefatı söz konusu olduğunda *levirat*

³¹⁵ Yaratılış 3/16-17.

³¹⁶ Necm 53/39-41.

³¹⁷ Ataşalan, a.g.t., 18-19.

uygulanmasında – varsa vefat eden erkeğin erkek kardeşiyle evlenilmesi – kadının söz hakkı bulunmamaktadır. Her ne kadar bu uygulamada kadının aile içinde kalarak korunması amaçlansa da kadının rızası önemsenmemektedir. Evliliğin son bulması her ne kadar hoş karşılanmasa da gerçekleşmesi de kadın tarafından olamamaktadır. Yahudilikte boşama yetkisi erkeğe verilmiştir. Kadını istediği gibi boşayabilmesinin yanı sıra boşanma kağıdını – get – vermeyerek kadını mağdur edebilmektedir.

İslamiyet'te kadın Yahudiliğin aksine özellikle kendi hayatıyla ilgili kararlarda söz hakkına sahiptir. Öncelikle cahiliye dönemi Arap toplumunda kız çocuklarının diri diri gömüldüğü bilinen bir gerçekken, İslamiyet'in gelişiyle bu durum sona ermiştir. Müslüman ailelere evlat sahibi olmanın bir lütuf olduğu; bundan dolayı bir cinsiyet ayrımının olmaması gerektiği öğütlenmektedir.³¹⁸ Buradan anlaşılacağı üzere Yahudilikte olduğu gibi kız evlat sahibi olmak bir utanç sebebi değildir; aksine övünülecek bir durum olarak görülmüştür. İslamiyet evlilikte karşılıklı rızayı esas kılmaktadır. Ailelere danışmak önemlidir ancak evlilik kararı kadın veya erkeğe sorulmaksızın başkaları tarafından alınmamaktadır. Nikah akdi esnasında verilen mehir kadının bizzat kendisine verilmekle birlikte kullanım tasarrufu yine kadına aittir. Boşanma İslamiyet'te de hoş görülmemekle birlikte gerekli durumlarda izin verilmiştir. En yaygın boşanma türü olan talak, erkeğin kontrolüne verilmiştir. Bunun alimlerin yorumlamalarıyla geçerli sebepleri olmakla birlikte kadının da boşanmak istediği takdirde mahkemeye başvurarak talebini ulaştırabileceği mercii söz konusudur. Yahudilikten farklı olarak bu noktada boşanma tamamen kadının elinden alınmamıştır. Şayet boşanma gerçekleşir ve kadın baba evine geri dönmek durumunda kalırsa, kadına iyi davranılması gerektiği öğütlenmiştir. Hz. Muhammed (sav) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “*Size en değerli sadakadan bahsedeyim mi? (Kocasının evinden ayrılarak) senden başka kazancını sağlayacak kimse olmadığı için sana (baba evine) sığınmış kızın (için harcadığın nafaka en faziletli sadakadır).*”³¹⁹ Buradan anlaşılacağı üzere kız evlat doğduğunda da, boşanıp eve geri döndüğünde de kıymetli ve el üstünde tutulması gereken bir varlıktır. Toplumda kimi zaman rastlanılan; “*Bu evden gelinlikle çıktın, ancak kefenle geri dönersin.*” gibi sözlerin İslam esaslarında karşılığı bulunmamaktadır.

³¹⁸ *Hadislerle İslam*, (Ankara: DİB Yayınları), C. 4, 17.

³¹⁹ *Hadislerle İslam*, (Ankara: DİB Yayınları), C. 4, 17.

4.5. Kadının Adet Döneminde “Pis” Olarak Görülmesi

Kadınlar fitratları itibariyle ergenlik döneminin başlangıcıyla menopoz dönemi arasındaki süre boyunca belirli aralıklarla regl, adet, hayız gibi birçok adı bulunan kanamaları yaşarlar. Kadınların bu kanamaları yaşamaları aslında sağlıklı yumurtalıklara sahip ve doğurganlıklarının yüksek olduğunun göstergesidir. Semavi dinler açısından bakıldığında farklı yargılara ulaşılmaktadır.

Yahudilikte kadın adet dönemindeyken pis olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra yalnızca kendisiyle sınırlı kalmayıp etrafındakileri de kirleteceği düşünülmektedir. Bu nedenle kadınların adet döneminde belirli ev işlerini yapmak ve eşyalara dokunmak yasaklanmıştır.³²⁰ Tevrat'ta şöyle belirtilmektedir:

‘Adet gördüğü için kan kaybeden kadın yedi gün kirli sayılacak. Ona dokunan da akşama kadar kirli sayılacak. Adet gördüğü günlerde kadının üzerinde yattığı ya da oturduğu her şey kirli sayılacaktır. Kim kadının yatağına dokunursa, giysilerini yıkayacak, yıkanacak, akşama kadar kirli sayılacaktır. Kim kadının üzerine oturduğu herhangi bir şeye dokunursa, o da giysilerini yıkayacak, yıkanacak, akşama kadar kirli sayılacaktır. Kadının yatağındaki ya da oturduğu şeyin üzerindeki herhangi bir eşyaya dokunan herkes akşama kadar kirli sayılacaktır. Adet gören kadının kirliliği onunla yatan adama da bulaşır. Adam yedi gün kirli kalır ve yattığı her yatak kirli sayılır.’³²¹

Kadınların adet dönemlerinde cinsel münasebet yasaklanmıştır: “Adet gördüğü için kirli sayılan bir kadınla cinsel ilişki kurmayacaksın.”³²² Kadının dokunduğu her yer kirli sayıldığından kadının adet döneminde oluşabilecek her türlü temastan kaçınılması için kadının başka bir evde kalması ya da aynı evin içerisinde başka bir yatakta yatması öğütlenmiştir.³²³

İslamiyet'te adet gören kadının dışlanması söz konusu değildir. Vücudun temiz olmamasından kaynaklı olarak abdest alarak gerçekleştirilmesi gereken ibadetlerde yasaklamalar mevcuttur. Bu dönemde cinsel ilişki İslamiyet'te de yasaklanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: “Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: “O bir ezadır (rahatsızlıktır). Ay halinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara

³²⁰ Yasemin Uğurlu Bülbül, “Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'da Kadın”, (Y.L.T., Atatürk Üniversitesi, 2019), 37.

³²¹ Levililer, 15/19-24.

³²² Levililer, 18/19.

³²³ Uğurlu Bülbül, a.g.t., 37.

yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever."³²⁴ Bu ayet Yahudiliktekinin aksine bir durumdan bahsetmektedir. Adet döneminde kadın hem psikolojik hem fiziksel olarak bir rahatsızlık halindedir ancak bir kirlilik durumu söz konusu olmamaktadır. Hz. Muhammed (sav) bu ayeti destekleyici nitelikte davranışlarda bulunmuştur. Nitekim adet dönemindeyken eşi Hz. Aişe ile aynı sofrada oturup onun ısırıldığı etten yemesi ve içtiği suyun kalanını özellikle tasta ağzının değdiği yerden içmesi bu durumun somut örneklerindedir.³²⁵

Adet dönemindeki kadın ile ilgili dini kısıtlamalar Yahudilikte “*murdarlık*” düzeyindedir ve kadının her yönden olduğu gibi dini açıdan da eksik olduğunun kanıtı şeklinde değerlendirilmektedir. İslamiyet’te ise durum müminlerin hiçbir şekilde necis olamayacağı yönünde bir inanç hakimdir dolayısıyla kadınlar adetliyken pis olarak görülüp dışlanmamaktadır.³²⁶ İslamiyet açısından bakıldığında kadının ontolojik farklılıkları onu eksik veya ikincil yapmaktan ziyade farklı ve özel kılmaktadır.

³²⁴ Bakara 2/222.

³²⁵ Sema Yiğit, “İbadet ve Kadın: Varoluşun Anlamını İdrak”, *İslam Penceresinden Kadın*, ed. Ülfet Görgülü (İzmir: DİB Yayınları, 2020), 45.

³²⁶ Şefkatli Tuksal, a.g.e., 213.

5. SONUÇ

Din, insanlığın başlangıcından itibaren var olan, bireylerin doğumlarından itibaren yaşamları boyunca her alanda etkinliğini gösteren ve toplumda yer edinen kalıp yargılarda etkisini gösteren toplumsal bir kurumdur. Toplumsal kurum niteliği taşıdığından diğer kurumlar ile sürekli etkileşim halindedir. Zira birey doğduğu ailenin dini inancını benimser; o dinin ritüellerini ifa eder, içinde yaşadığı toplumun ekonomik yapısı dini gelenekleri ile uyumlu olduğu sürece ekonomik faaliyetleri sürdürür. Bu açıdan bakıldığında bireysel ve toplumsal bütün olgu ve olaylarda dinin etkisini görmek mümkündür. Bu çalışmanın da kapsamında değerlendirmek gerekirse, dinin kadının konumu ve kadın ile ilgili kalıp yargılarda etkilerinin olduğu söylenebilmektedir.

Çalışmada öncelikle toplumsal kurum olarak dinin tanımları, toplum ve diğer toplumsal kurumlar ile ilişkileri incelenmiştir. Din, birçok bilim dalının çalışma konusu olabilecek bir kavram olduğundan literatürde farklı tanımlamalara rastlamak mümkündür. Bu çalışma çerçevesinde dinin etimolojik ve sosyolojik tanımları ön planda tutulmuştur. Buna göre dinin sosyolojik tanımları özsel, işlevsel ve kapsayıcı tanımlar olmak üzere üç kategoride sınıflandırılmaktadır. Dinin özsel tanımları dinin ne olduğu, içeriğinin ne olduğu, dini olan ve olmayanın ayrımının yapıldığı tanımlardır. Bu tanımlamalar felsefe, teoloji, dinler tarihi ve antropoloji bilimleri tarafından yapılmaktadır. Dinin toplumsallığını göz ardı eden özsel tanımlar dar bir niteliğe sahiptir. İşlevsel tanımlar özsel tanımların aksine dinin toplumsal işlevlerinden yola çıkılarak yapılan tanımlamaları kapsamaktadır. İşlevsel din tanımlarında Tanrı kavramına yer verilmemektedir. Dini olan ve olmayan ayrımının yapılmamasının yanı sıra din sosyal bütünleşme ve dayanışmayı sağlayan ve bireylerin davranışlarını yönlendiren bir kurum olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal bir kurum olarak incelendiğinde işlevsel tanımlar dinin en doğru tanımları gibi değerlendirilebilmektedir. Ancak dinin işlevi kadar ne olduğu da önemli olduğundan işlevsel tanımlar da yeterli gelmemektedir. Çok yönlü kapsayıcı tanımlar ise kesin sınırları olan bir din tanımından ziyade belirli kıstaslara göre sistemlerin dini olup olmadığını açıklamayı amaçlar. Özsel ve işlevsel tanımların eksiklerini kapatmış gibi gözükseler de kesin sınırlarının olmayışı belirsizliği beraberinde getirmektedir. Nitekim bu tanımlar çerçevesinde belirtilen ölçütlere sahip olan siyasi ideolojiler de

bulunmaktadır. Bu açıdan çok yönlü kapsayıcı tanımlamaların da tek başına din tanımında yeterli gelmediği söylenebilir.

Toplumsal bir kurum olarak incelendiğinde din, toplum ve diğer toplumsal kurumlarla dinamik bir ilişkiye sahiptir. Bu çalışmada özellikle kadının aile, eğitim ve çalışma yaşamındaki konumu incelendiğinden özellikle dinin aile, eğitim, ekonomi ve siyaset ile ilişkisi incelenmiştir. Din, insanlığın var oluşu kadar eski bir kurum olarak en az kendisi kadar geçmişe sahip olan aile ile karşılıklı ilişkiye sahiptir. Buna birçok somut örnek verilebilmekle birlikte özetle dinin korunmasında ailenin rolü önemliken; toplumdaki aile yapısının korunmasında da dinin etkin rol oynamaktadır. Bireylerin yaşadıkları dini öğrenebilmeleri için eğitim şarttır. Bu bağlamda eğitim ve din birbiri ile sürekli etkileşim halinde olan kurumlardır. Ekonomi ve siyaset ile de dinin benzer şekilde sürekli etkileşimleri görülmektedir.

Kadın olgusu birçok alanda çalışma konusu olmuştur. Çalışmanın üçüncü bölümünde semavi dinlerde kadının konumu aile, eğitim ve çalışma hayatına katılımı üzerinden incelenmiştir. Öncelikle Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman kutsal metinleri temel alınarak hazırlanan çalışmada çeşitli akademik kaynaklardan ve makalelerden faydalanılmıştır. Bunun neticesinde ise çalışmanın dördüncü bölümünde toplumda yer alan kadınlar ile ilgili kalıp yargıların semavi dinlerdeki karşılığı ve bu üç dinin birbiri ile karşılaştırılmasına yer verilmiştir. Yahudilikte kadının konumuna bakıldığında tüm argümanların kadının yaratılışı ve ilk günahın işlenmesindeki payının önemine çıktığı görülmektedir. Kadının erkekten yaratıldığına inanıldığından kadın erkekten daha aşağı bir konumda ve eksik bir varlık olarak nitelendirilmektedir. Yahudilikte kadının temel görevi anneliktir. Kadının yeri ailede ev içi alanla sınırlandırılarak ev işlerinden ve eş ve çocuğun bakımından sorumlu tutulmaktadır. Özellikle temel görevinin annelik olmasının temelinde kutsal metinlerde yer alan yılan ile iş birliği yaparak Hz. Adem'in günah işlemesine sebep olarak cezalandırılması yatmaktadır. Çünkü bu günahın bedeli olarak kadın sancılı çocuk doğurmakla, erkek ise emek vererek kazanç sağlamakla cezalandırılmıştır. Dördüncü bölümde yer alan kadınlar ile ilgili kalıp yargıların temelinde de Yahudi kaynaklı düşüncelerin yer ettiği görülmektedir.

Yahudilikte kadının gerek kendi hayatı gerek toplumsal yaşam ile ilgili söz hakkının bulunmadığı görülmektedir. Evlilik gibi deyim yerindeyse hayati öneme sahip bir durumda dahi kadının söz hakkı bulunmamakta; kadının babası, yoksa erkek kardeşi

kadın adına karar mercii olmaktadır. Evlendikten sonra da kadın eşine itaat etmek ve sadakat göstermek zorundadır. Çocuk doğurmak kadının temel vazifesi olmakla birlikte çocuklarının bakımından da yine anne sorumludur. Ancak kadının kendisi eğitimden uzak tutulduğundan çocuklarına da eğitim verme sorumluluğu bulunmadığı görülmüştür. Erkek çocukların eğitiminden babalar sorumludur. Hatta din alimlerinin kendilerinin dahi kendi kız çocuklarına eğitim vermemeleri gerektiği öğütlenmektedir. Kanaatimizce kadının neredeyse yalnızca anne olmak için dünyaya geldiği inancı hakimken, bildiklerini öğretememesi için bilgisiz bırakılması aynı zamanda annelik görevini de en iyi şekilde sunamamasına neden olmaktadır. Eğitim hayatından uzak kalması ve ev içi alan ile sınırlandırılması sonuç olarak çalışma yaşamında yer edinmemesinin de göstergesidir. Sonuç olarak Yahudilikte kadın “*evinin hanımı, çocuklarının anası*” olmakla görevlendirilmiştir. Evliliğin ömür boyu sürdürülmesi temenni edilmekle birlikte son raddede boşanma gerçekleşebilmektedir. Yahudilikte boşanma yetkisi erkeğe aittir. Kadının evlenirken söz hakkı bulunmadığı gibi boşanma konusunda da söz hakkı bulunmamaktadır. Hatta boşanma gerçekleşse bile boşanma kağıdını kadına vermeyerek mağduriyet yaşatabilmek de erkeğin eline bırakılmıştır.

Hıristiyanlık esas olarak Yahudi toplumuna gelmiş bir dindir. Dolayısıyla toplumun kadına bakışı aynı olmakla birlikte dinin temel amacı toplumda yanlış olan düşünceleri doğrularıyla değiştirmektir. Nitekim Kutsal metinler ve araştırmalar gösteriyor ki Hz. İsa'nın öğretilerini ilk benimseyenler köleler ve kadınlar olmuştur; çünkü onların değişimin gerçekleşmesine ihtiyaçları vardır. Yaratılış öğretilerini Yahudilikteki haliyle kabul etmişlerdir, ancak asli günah Yahudiliktekenden farklı bir boyut kazanmıştır. Buna göre günahkar olan bir kadın olduğu için bedelini ödeyecek olan da bir kadın olmalıdır. Hz. Meryem'in günahsız bir yaşam sürmesinin ardından bir erkekle ilişkiye girmeden çocuk doğurması, günahkar olan Havva'nın günahından bütün insanlığı arındıracağına olan inancı oluşturmaktadır. Hz. İsa'nın çarmıha gerilerek asli günahın bedelinin ödendiğine inanılmaktadır. Bu şekilde bütün insanlar günahkarlıktan arınmışlardır. Ancak toplumsal düşünce kolay değişebilen bir olgu olmadığından kadına bakışta pek değişim olduğu söylenememektedir. Örneğin evlilik kutsal olmakla birlikte boşanma kesinlikle yasaklanmıştır. Ancak boşanma zina durumunda gerçekleşebilmektedir. Buradaki zina erkeğin yaptığı ile değil; kadın zina suçu işlemesiyle gerçekleşmektedir. Kadının eğitim alması tamamen yasaklanmamakla birlikte topluluk içerisinde değil; evde kocasından öğrenerek gerçekleşmesine izin

verilmektedir. Modern çağlara kadar kadınların kamusal alanda varlık gösterebilmesine dini açıdan izin verildiği görülmemektedir.

İslamiyet ile ilgili incelemeler sonucunda söylenebilir ki semavi dinler içerisindeki en aydın ve insani düşünceye sahip din İslamiyet'tir. Kadının konumu açısından bakıldığında gerek cahiliye dönemi Arap toplumu gerek Yahudilik gerekse Hıristiyanlığa kıyasla yalnızca Kur'an-ı Kerim incelendiğinde bile ciddi farklar olduğu görülmektedir. Öncelikle İslamiyet'te insanın yaratılışında kadın ile erkek arasında bir fark bulunmamaktadır. Yani kadının erkekten, erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığına dair bir bilgiye Kur'an-ı Kerim'de rastlanılmamıştır. Hadis rivayetleri tartışma konusu yarattığından çalışmada ona da dikkat çekilmiş ve hadislerde geçen kaburga kemiği örneklerinin mecazi anlatımlar olduğu sonucuna varılmıştır. Kadın ve erkeğin yaratılış itibarıyla eşit olması, kadını erkekten daha eksik olmaktan münezzehtir. Yahudilik ve Hıristiyanlıkta kadının toplumsal yaşamdan men edilmesinin bir diğer nedeni olan asli günah da İslamiyet'te farklı anlatılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği üzere yasak meyveden yiyen ve erkeğin günah işlemesine neden olan kadın değildir; şeytana kadın ve erkek birlikte uyarak yasak meyveden yemişlerdir ve ceza olarak cennetten dünyaya indirilmişlerdir. Görüldüğü üzere kadının sancılı çocuk doğurmasıyla veya erkeğin emek harcayarak kazanç sağlamasıyla işlediği günahın bedelinin bir ilgisi bulunmamaktadır.

İslamiyet'in gelişiyle kadının konumunun oldukça iyileştirildiği görülmektedir. Kadın toplumsal yaşamda söz hakkına sahiptir. Aile içinde ve dışında yalnızca insan olduğu için dahi değerli görülen kadın, kendi hayatı söz konusu olduğunda kendi kararlarını verebilecek konumdadır. Evlilik kadının rızası olmadan gerçekleşmemektedir. Nikah akdi esnasında verilen mehir kadının hakkıdır ve kullanımı kadının tasarrufundadır. Annelik diğer semavi dinlerde olduğu gibi kutsaldır, anne babaya karşı gelmek, itaatsizlik etmek Allah'a karşı gelmekle eş değer tutulmaktadır. Boşanma istenmeyen bir durum olarak görülse de gerçekleşebilmektedir. En yaygın boşama şekli olan talak erkeğin elinde olmakla birlikte tek boşanma türü bu değildir. Kadına da mahkemeye başvurarak boşanabilme hakkı verilmiştir. Kadın öncelikle insan olarak Allah'a karşı sorumlu bir varlık olduğundan Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere hem dini olarak hem de en azından yaşamını idame ettirebilecek kadar bilgiye sahip olmalı ve eğitim almalı; gerek kendisi gerek anne olarak evlatları için eğitimden mahrum kalmamalıdır.

İslamiyet’te kadın ev içi alan ve belirli görevlerle sınırlandırılmadığı için gerektiğinde geçimini sağlayabilmek için çalışma yaşamında da varlık gösterebilmektedir. Çalışmada Hz. Muhammed (sav) döneminde çalışarak geçimini sağlayan, eğitim veren, eğitim alan birçok kadın örneklerine yer verilmiştir. Toplumda yer etmiş olan “*evinin hanımı, çocuklarının anası*” ile sınırlandırılan kalıp yargının İslam nezdinde karşılığı bulunmamaktadır. Burada bahsedilen durum evinin hanımı veya anne olmanın küçümsenmesi değildir. Bu çalışmada da ortaya konmak istenen, kadını sınırlandıran kalıp yargıların İslamiyet ile bir ilgisinin olmadığına ortaya çıkarılmasıdır.

Bu araştırma içerik analizi niteliğinde bir çalışma olduğundan doğru bilgi içeren kaynaklar ele alınarak hazırlanmaya çalışılmıştır. Nitel bir çalışma olmasından kaynaklı olarak araştırma belirli sınırlar çerçevesinde kalmıştır. Bu bağlamda son bölümde yer alan kalıp yargılar, üçüncü bölümde semavi dinlerde kadının konumunun incelenmesi esnasında ortaya çıkan yargılardan yola çıkılarak hazırlanmıştır.

Genel olarak bakıldığında toplumda yer edinen kadın ile ilgili olumsuz kalıp yargıların daha çok Yahudi kaynaklı olduğu ve İslamiyet’te yeri bulunmadığı söylenebilmektedir. İslam kaynaklı olmadığı halde öyleymiş gibi bir algının olması ve İslamiyet’in hüküm sürdüğü toplumlarda bu yargıların oluşması dinlerin yayıldığı coğrafyalarda gerçekleşen kültürler arası etkileşimler neticesinde olduğu düşünülmektedir. Fıtrat itibariyle farklı olsalar da erkek ve kadın arasında yaratılıştan itibaren aralarında bir üstünlük bulunmamaktadır. Fıtratlarının farklı olması onların birbirini tamamlayıcı olmasından gelmektedir. Kadın evlat olarak, eş olarak, anne olarak ve her şeyden önemlisi insan olarak değerli bir varlıktır.

KAYNAKÇA

- Adaçay, Funda Rana. «Toplumsal Cinsiyetin Yaratılması ve Sürdürülmesinde Temel Kurumların Rolü.» *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi* 1, no. 2 (2018): 345-363.
- Akbulut, Sedide. «Aile ve Kadın: Ailede Birey Olarak Var Olma.» *İslam Penceresinden Kadın* içinde, düzenleyen: Ülfet Görgülü, 75-96. İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Aktan, Coşkun Can, ve Selin Cansu Aktan. «Organizasyonlar ve Kurumlar.» *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 11, no. 1 (2019): 65-82.
- Akyüz, Niyazi, ve İhsan Çapçioğlu. «Sosyolojik Din Tanımları.» *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi* içinde, düzenleyen: Niyazi Akyüz ve İhsan Çapçioğlu, 42-46. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.
- Alaskarova, Pari. «İlahi Dinlerde Kadının Statüsü (Yahudilik - Hıristiyanlık - İslamiyet).» *Yüksek Lisans Tezi*. Süleyman Demirel Üniversitesi, 2015.
- Albayrak, Hafize Şule. «İslam'da Kadın Tartışmalarında Geleneğe Özcü Yaklaşımın Eleştirisi ve Alternatif Bir Gelenek Okuması.» *Kadın Olmak* içinde, düzenleyen: Hafize Şule Albayrak, 397-422. İstanbul: İz Yayıncılık, 2020.
- Alija, Nazan. «Hıristiyanlıkta Evlilik Sakramenti.» *Yüksek Lisans Tezi*. Uludağ Üniversitesi, 2017.
- Altıntaş, Yusuf. «Musevilikte Dinsel Kurallar ve Gelenekler Çerçevesinde Ailenin Kuruluşu ve Ailede Roller.» *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, no. 12 (2011): 14-18.
- Apalı, Yasemin. «Sosyolojik Açından Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar.» *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, no. 26 (2011): 49-64.
- Arslan, Elif. «Eğitim ve Kadın: Kamil İnsan Olma Yolculuğu.» *İslam Penceresinden Kadın* içinde, düzenleyen: Ülfet Görgülü, 55-74. İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Ataşalan, Zeynel Abidin. «Tevrat, İnciller ve Kuran-ı Kerim'e Göre Aile Kavramı.» *Yüksek Lisans Tezi*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2008.
- Ateş, Ali Osman. *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*. İstanbul: Beyan, 2021.
- Aydın, Fuat. *Hıristiyanlık*. Sakarya, 2015.
- Aydın, Mustafa. *Kurumlar Sosyolojisi*. Ankara: Vadi Yayınları, 2000.
- Bakır, Fehmi. «Kurum Kültürünün Oluşumunda Liderlik Süreci ve Liderlik.» *Antalya Bilim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1, no. 1 (2020): 53-61.
- Bal, Hüseyin. *Din Sosyolojisi*. Ankara: Sentez, 2014.
- Baloğlu, Adnan Bülent. «Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Belkemiği "Adem'in Kaburgası Mı?».» *Muhafazakar Düşünce*, no. 41-42 (2014): 47-91.
- Baseri, Ameneh. «Semavi Dinlerde (İslam, Hıristiyanlık, Yahudilik) Kadına Şiddet ve Saygının Karşılaştırılması Hakkında Araştırma .» *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16, no. 1 (2014): 123-127.
- Bayata, Fatma Betül. «Kur'an-ı Kerim'de Kadın Modelleri.» *Yüksek Lisans Tezi*. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, 2019.
- Berger, Peter L. «Dini Kurumlar.» Düzenleyen: Adil Çiftçi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 9 (1995): 425-465.
- Berktaş, Fatmagül. *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis, 2019.
- Buğdaycı, Atilla. «Kur'an-ı Kerim'e Göre Üç Semavi Din (Yahudilik - Hıristiyanlık - İslamiyet).» *Yüksek Lisans Tezi*. Erciyes Üniversitesi, 2007.

- Çekin, Abdulkadir. «Din ve Eğitimin Toplumsal Yönü Üzerine Değerlendirmeler.» *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 2, no. 2 (2013): 36-48.
- Çinpolat, Salih. «Yahudilikte Çocuk Sahibi Olma ve Çoğalmanın Yeri ve Önemi.» *Dini Araştırmalar* 20, no. 51 (2017): 137-152.
- Delibaş, Kayhan, ve Emin Yiğit. «Siyaset Kurumu.» *Kurumlara Sosyolojik Bakış* içinde, düzenleyen: Sevinç Güçlü, 101-194. İstanbul: Kitabevi, 2012.
- Doğan, Recai. «Din ve Eğitim.» *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi* içinde, düzenleyen: Niyazi Akyüz ve İhsan Çapçioğlu, 334-341. Ankara: Grafiker, 2018.
- Dölek, İlbey. «Dinler Tarihi Açısından İlahi Dinlerde Din Eğitimi.» *Tarih Araştırmalarına Farklı Yaklaşımlar* içinde, düzenleyen: Ayşe Erkmen. Ankara: İksad Publications, 2020.
- Duman, Mehmet Zeki. «Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma.» *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1, no. 4 (2012): 19-51.
- Durkheim, Emile. *Dini Yaşamın İlk Biçimleri*. Çeviren Özer Ozankaya. İzmir: Cem, 2020.
- Erdeğer, Büşra. «Yasak Meyve Bağlamında Kadının Konumunun Kur'an Açısından Değerlendirilmesi.» *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Üniversitesi, 2012.
- Es-Sadevi, Neval. *Havva'nın Saklı Yüzü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019.
- Eşmeli, İsmet. «Semavi Dinlerde Aile.» *Aile ve Modernite* içinde, düzenleyen: Salih Aybey, Murat Akın ve Tahyr Ashyroy. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Eşmeli, İsmet, ve Muhammed İsmail Hiçyılmaz. «Yahudiliğin Erkek Egemen Anlayışı.» *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, no. 1 (2020): 72-87.
- Eyüpoğlu, Osman, ve Erkan Perşembe. «Din ve Toplumsal Kurumlar Arası İlişkilerdeki Tamamlayıcı Niteliğin Önemi.» *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 8, no. 4 (2019): 464-483.
- Freyer, Hans. *Din Sosyolojisi*. Çeviren Turgut Kalpsüz. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1964.
- Furkan, Mustafa. «Kur'an'da İnsanın Yaratılışının Çağdaş Tefsirler ve Modern Bilimler Açısından Karşılaştırılması.» *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2019.
- Furseth, Inger, ve Pal Repstad. *Din Sosyolojisine Giriş*. Çeviren İhsan Çapçioğlu ve Halil Aydınalp. Ankara: Birleşik, 2013.
- Genç, Selçuk. «Toplumsal Kurum Olarak Dinin Aile Kurumundaki Yeri Aile İrşat ve Rehberlik Büroları Çankaya Müftülüğü Örneği.» *Yüksek Lisans Tezi*. Kırıkkale Üniversitesi, 2015.
- Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. Çeviren Eren Rızvanoğlu ve Mehmet Ali Sarı. İstanbul: Kırmızı, 2012.
- Gözütok, Şakir. «Resulullah Döneminde Kadın ve Kadın Eğitimi.» *Dini Araştırmalar*, 2016: 175-196.
- Güçlü, Sevinç. «Din Kurumu.» *Kurumlara Sosyolojik Bakış* içinde, düzenleyen: Sevinç Güçlü, 195-222. İstanbul: Kitabevi, 2012.
- Güçlü, Sevinç. «Eğitim Kurumu.» *Kurumlara Sosyolojik Bakış* içinde, düzenleyen: Sevinç Güçlü, 223-256. İstanbul: Kitabevi, 2012.
- Güçlü, Sevinç. «Toplumsal Kurumlar.» *Kurumlara Sosyolojik Bakış* içinde, düzenleyen: Sevinç Güçlü, 1-26. İstanbul: Kitabevi, 2012.

- Harman, Ömer Faruk. «Hristiyanlıkta Kadın.» *İbrahimi Dinlerde Kadın* içinde, düzenleyen: Saliha Okur Gümrükçüoğlu, 24-49. İstanbul: KADEM Yayınları, 2021.
- İyem, Cemal, Tamer Yalçın, ve Ayşe Çalışkan. «İslam'da Kadın Emeği ve İstihdamı.» *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi*, no. 1 (2016): 66-78.
- Karahan Bayraktar , Fatma. *Rahman'ın Kadın Kulları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Karahöyük, Mustafa. «Din ve Ekonomi İlişkisi.» *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 16 (2013): 193-220.
- Karaman, Hayrettin, Mustafa Çağrıç, İbrahim Kafi Dönmez, ve Sadrettin Gümüş. *Kur'an Yolu Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Kelpetin Arpağuş, Hatice. «"Aynı Vardan Var Olmuşuz..." Yaratılış Açısından Kadının Konum ve Durumu.» *Kadın Olmak* içinde, düzenleyen: Hafize Şule Albayrak, 83-111. İstanbul: İz Yayıncılık, 2020.
- Kurt Fidan, Maksude. «Hristiyanlıkta Kadın İmgesi: Günahkar Havva ve Bakire Meryem Düalizmi.» *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22, no. 2 (2022): 239-252.
- Kurt, Abdurrahman. *Din Sosyolojisi*. Ankara: Sentez, 2021.
- Kurt, Abdurrahman. «Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu.» *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları* 17, no. 2 (2008): 73-93.
- Macionis, John J. *Sosyoloji*. Çeviren Vildan Akan. Ankara: Nobel, 2013.
- Martı, Huriye. *Hadislerle Aile*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.
- . *Hadislerle Kadın*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.
- . *Hakları ve Saygınlığıyla İslam'da Kadın*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Muhammed, Şerif Abdülazim. «İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik'te Kadın.» *Misbah*, no. 10 (2015): 195-228.
- Okumuş, Ejder. *Din Sosyolojisi*. Ankara: Maarif Mektepleri, 2018.
- Okumuş, Ejder. «Toplumsal Değişme ve Din.» *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 8, no. 30 (2009): 323-347.
- Özafşar, Mehmet Emin, İsmail Hakkı Ünal, Yavuz Ünal, Bünyamin Erul, Huriye Martı, ve Mahmut Demir, . *Hadislerle İslam*. Cilt 1. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Özafşar, Mehmet Emin, İsmail Hakkı Ünal, Yavuz Ünal, Bünyamin Erul, Huriye Martı, ve Mahmut Demir, . *Hadislerle İslam*. Cilt 4. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Öztürk, Mustafa. *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Saylam, Ayşenur. «Kadın Erkek Eşitliği ve Bunun Fıkhi Düşünceye Yansıması.» *Yüksek Lisans Tezi*. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, 2020.
- Selman, Adnan. «Aile-Din İlişkisi ve Aile İçi Roller.» *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi* 4, no. 1 (2018): 13-20.
- Sezer, Baykan. *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2017.
- Subaşı, Necdet. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Dem, 2017.
- Şefkatli Tuksal, Hidayet. *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*. Ankara: Otto, 2021.
- Şeker, Cihat. «Yahudilikte Evlilik ve Cinsellik Anlayışı / Ahlakı.» *İLTED* 2, no. 44 (2015): 247-271.

- Şenat, Fatma Asiye. «"Yeryüzünde Sorumlu Halife" Olarak Kadın.» *Kadın Olmak* içinde, düzenleyen: Hafize Şule Albayrak, 31-53. İstanbul: İz Yayıncılık, 2020.
- Taş, Kemaleddin. «Dinin Sosyolojik Tanımı Problemi Üzerine Bir Değerlendirme.» *Dini Araştırmalar* 6, no. 16 (2003): 199-205.
- Tekdemir, Saliha Zeynep. «Kadının İslamdaki ve Batı Toplumlarındaki Konumunun Sosyal Düzen Açısından İncelenmesi .» *Yüksek Lisans Tezi*. Gazi Üniversitesi, 2019.
- Topcan, Özlem. «Yahudilik ve Hıristiyanlık Din Geleneklerine Feminist Yaklaşım.» *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara Üniversitesi, 2011.
- Tümer, Günay. *Asli Günah*. Cilt 3, *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, 496-497. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Tümer, Günay. *Din: I. Genel Olarak Din*. Cilt 9, *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, 312-349. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Türkkahraman, Mimar. «Teorik ve Fonksiyonel Açısından Toplumsal Kurumlar ve Kurumlararası İlişkiler.» *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 14, no. 2 (2009): 25-46.
- Uğurlu Bülbül, Yasemin. «Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'da Kadın.» *Yüksek Lisans Tezi*. Atatürk Üniversitesi, 2019.
- Ünal, Asife. «Yahudilikte Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri.» *Bütün Yönleriyle Yahudilik* içinde, 673-693. Ankara: Dinler Tarihi Araştırmaları VIII, 2012.
- Wach, Joachim. *Din Sosyolojisine Giriş*. Çeviren Battal İnandı. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1987.
- Weber, Max. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu*. Çeviren Can Büyükbay. İstanbul: Kapra, 2021.
- Yaman, Ahmet. *Ahlak ve Hukuk Ekseninde Aile Hayatımız*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.
- . *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018.
- Yasdıman, Hakkı Şah. «Pavlus'un Evlilik Hakkındaki Görüşü.» *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 8 (2001): 77-91.
- Yavuz, Sefer. «Din ve Ekonomi.» *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi* içinde, düzenleyen: Niyazi Akyüz ve İhsan Çapçoğlu, 361-371. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.
- Yeter, Elife. «Din ve Kadın Değerleri Bağlamında Kahramanmaraş'taki Aktif Kadın Derneklerinin Sosyolojik Analizi.» *Yüksek Lisans Tezi*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2016.
- Yiğit, Sema. «İbadet ve Kadın: Varoluşun Anlamını İdrak.» *İslam Penceresinden Kadın* içinde, düzenleyen: Ülfet Görgülü, 33-52. İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Yılmaz, Hüseyin. «Cinsiyet Algısının Müslüman Kadınların Cami Eğitimine Yansımaları.» *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet*, 2012: 273-289.
- Yüksek, Ali. «İslam Aile Hukukunda Boşanma Çeşitleri ve Üç Talak.» *Yüksek Lisans Tezi*. Atatürk Üniversitesi, 2011.
- Zeybekoğlu, Özge. «Tek Tanrılı Dinler ve Kutsal Kitaplarında Kadının Konumu.» *ETHOS Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar* 2, no. 3 (2012): 1-20.

İnternet Kaynakları

- Baş, Erdoğan. “Sema.” TDV İslam Ansiklopedisi, E.T. 14/08/2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sema--gok> .
- Bu çalışmada geçen Tevrat ve İncil pasajları için bkz. <https://incil.info/> .
- Demirci, Kürşat. “Ortodoksluk”, TDV İslam Ansiklopedisi, E.T. 16/08/2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ortodoksluk> .
- “Din”, TDK Güncel Sözlük, E.T. 03/08/2023, <https://sozluk.gov.tr/> .
- Gürkan, Salime Leyla. “Vaftiz”, TDV İslam Ansiklopedisi, E.T. 17/10/2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vaftiz> .
- Gürkan, Salime Leyla. “Yahudilik”, TDV İslam Ansiklopedisi, E.T. 14/08/2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yahudilik#1> .
- Harman, Ömer Faruk. “Katoliklik”, TDV İslam Ansiklopedisi, E.T. 14/08/2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/katoliklik> .
- Karakaş, Sibel, “Kalıp Yargı”, Sosyal Psikoloji Sözlüğü, E.T. 09/10/2023, <https://www.psikolojisozlugu.com/stereotype-kalip-yargi> .
- “Mitsva Kuralları”, E.T. 10/08/2023, http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&view=article&id=2661:mitsva-nedir-4&catid=94&Itemid=138 .
- “Önyargı”, TDK Güncel Sözlük, E.T. 09/10/2023, <https://sozluk.gov.tr/> .
- “Semavi Dinler”, TDK Güncel Sözlük, E.T. 14/08/2023, <https://sozluk.gov.tr/> .
- Sinanoğlu, Mustafa. “İslam”, TDV İslam Ansiklopedisi, E.T. 16/08/2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/islam#1-etimoloji-ve-tanim> .
- “Siyaset”, TDK Güncel Sözlük, E.T. 08/08/2023, <https://sozluk.gov.tr/> .
- “Yargı”, TDK Güncel Sözlük, E.T. 09/10/2023, <https://sozluk.gov.tr/> .

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : ERASLAN YİĞİT, Elif
Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi – Kadın ve Aile Çalışmaları	Kasım, 2023
Lisans	Hacettepe Üniversitesi – Sosyoloji	Haziran, 2019
Önlisans	Anadolu Üniversitesi – İnsan Kaynakları Yönetimi	Haziran, 2020
Lise	Düzce Cumhuriyet Anadolu Lisesi	Haziran, 2014

İş Deneyimi

Yer	Yıl	Görev
ESKİPAZAR HALK EĞİTİMİ MERKEZİ	2023	Usta Öğretici
ARBEME TEKSTİL	2023	İnsan Kaynakları Elemanı
ART-KAR TEKSTİL	2019	Etüt Elemanı

Yabancı Dil	Seviye
İngilizce	B1
Almanca	A2

